

Magyar
Nemzeti
Múzeum

MAGYAR MÚZEUMOK

1996/3

ŐSZ

HUNGARIAN MUSEUMS

Autumn

Volume2 Number 3

Múlt Jelen Jövő

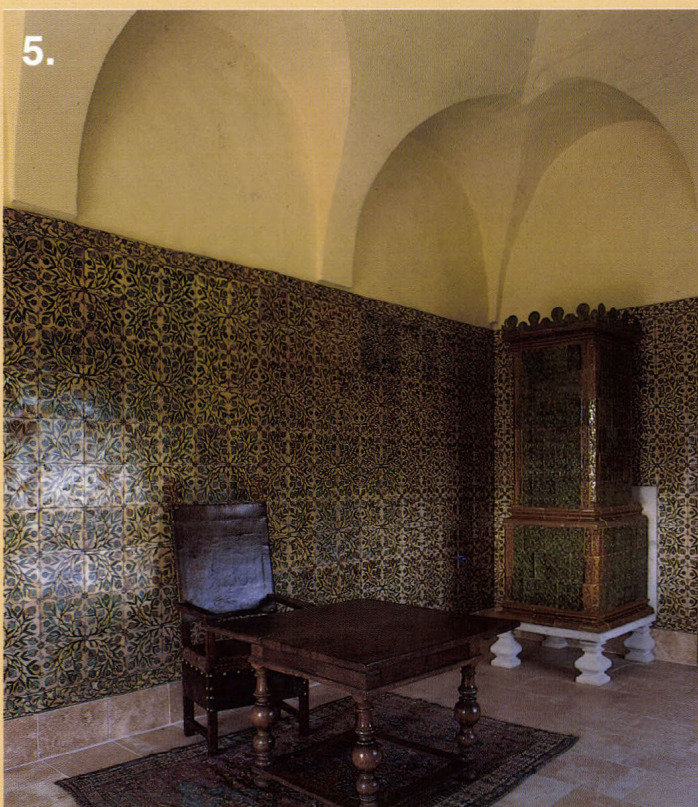




A sárospataki Vörös-torony
The Red Tower of the Sárospatak Castle

1. A torony az udvar felől
The tower from the court-yard
2. A torony reneszánsz főkapuja
The renaissance main gate of the tower
3. Az un. „Sáfár-ház”
The „Sáfár-ház” (Steward-house)
4. Az őrség szobája
The room of the guards
5. A „Bokályos-ház”
The „Goblet-house”
6. A várkápolna
The castle chapel

Fotók-Photos: Váradl L. (1-5), Mihalk T (6)



A szerkesztő levele

Lapunk őszi számának címlapsztorija csaknem kitölti a folyóirat teljes terjedelmét. Arányban áll azzal a több éves és az idén tetőző tevékenységgel, amelynek eredményeként a Magyar Nemzeti Múzeum 1996-ban méltán elnyerhetné az „év múzeuma” címet.

A Nemzeti Múzeum – mint a mostani szám egyik szponzora – lehetővé tette egy újabb kísérletünket; megpróbálkozhattunk színes szövegközi fényképek közlésével. Kísérletről van szó, hiszen az előállítás költségeit nem kis mértékben növeli a színes technika. Kíváncsian várjuk olvasóink vélekedését, egyetértenek-e kezdeményezésünkkel? Akkor is ha megnövelné az előfizetési díjat? Más téma: több országos múzeum ünnepli ebben az évben alapításának századik évfordulóját. Jubileumokról folyamatosan szeretnénk – illetve szeretünk volna – megemlékezni. A felkérést az illetékesek jó ideje megkapták összegzéseik megírására.

Még nem késő. Éljenek velem! A SZÁMVETÉS rovatban természetesen a jubilánsokon kívül másoknak is jut hely. Újabb téma. Az Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ az előző számunkban megjelent esztergomi riportra válaszoló részletesebb tanulmányt ígért, de csak a téli számhoz készül el kézirat.

Ismét más. Egy olvasó-szerző pengéváltás következik. Az olvasói levélben a szerkesztőt is megbírálták. Úgy vélem, az a helyes, ha hozzáfűzni valómat Hajdú Éva válasza után közlöm.

Az olvasók levelei

Budapest az újkorban – kiállításkritika

Ezzel a címmel Hajdú Éva írását közölte a Magyar Múzeumok 1996/1. száma. Kissé magyarázkodó bevezetés után Hajdú Éva úgy érezte, fel van mentve az alól, hogy eltitkolja elfogultságát, preconcepcióját. Természetesen mindenkinek joga bármit teljes egészében, mérhetetlenül rossznak ítélni – ha amellet érvelni tud. De csupán ellen-érzéseket sorolni egy szakfolyóiratban, másfél hónappal azután, hogy a Pulszky Társaság szervezésében, népes szakmai részvétellel vita zajlott le erről a kiállításról, az övétől szögesen különböző végeredményre, s arról említést sem tenni – ez nem növeli írása hitelét. Hogy ezt a vitát ugyanaz vezette, aki ennek a folyóiratnak főszerkesztője, s erről a vitáról még tényszerű említés sem történik sehol a folyóiratban, holott két írást is megrendelt erről a kiállításról – ennek oka rejtély. Hogy az újságíró, aki a „szakmai” kritikát írta, olyan külföldön, idegen nyelven, szakfolyóiratban megjelent írásomra hivatkozik, amelyet itthon eddig még nem referáltak: hogy kerülhetett a kezébe? – még nagyobb rejtély. Az már kevésbé rejtély, inkább eljárás mód, hogy szöveges hivatkozásból úgy látszik: a szerkesztő a kritikussal még cikkírás közben megismertette a mi írásunkat (fordítva ez nem történt meg). S ha már mindezt ismerte Hajdú Éva, vajon miért nem ismerkedett meg a kiállítás vendégkönyvével, a látogatók véleményével? A látogatók kilencven százalékának homlokegyenest más a véleménye mint az övé – s ez a kiállítás a látogatóknak készült. Ismét csak a főszerkesztőhöz kell fordulnom – mivel még mindig csak ő egymaga jegyzi a folyóiratot, szerkesztő bizottság nélkül (remélhetőleg ez megváltozik a jövőben, ígéretének megfelelően) –, hogy emlékeztessen: a kritika nem bunkósbot. Kár lenne a magyar nyelven még meg sem született és nagyon hiányzó kiállításkritika műfaját már a kezdetén lejártni.

Üdvözlettel
Buzinkay Géza

Válasz

A Magyar Múzeumok ez évi 1. számában kritikát írtam a Budapesti Történeti Múzeum új állandó kiállításáról, a Budapest az újkorban címet viselő tárlatról. Írásom olvastán Buzinkay Géza, a kiállítást még a múzeum főigazgatójaként jegyző társrendező egyszerűen megsértődött. Viselkedésére nincsen jobb kifejezés, hiszen kritikai megjegyzéseimet nem cáfolja, állításaimnak nem mond ellent, duzzog. Legfőbb problémája, hogyan jutott kezembe egy külföldi szakfolyóiratban angol nyelven megjelent írása, amelyre kritikámban hivatkozom. Fájdalom, de időnként olvasok idegen nyelvű publikációkat is, és ezzel, gondolom, nem vagyok egyedül. Ha Buzinkay Gézát idegesíti, hogy mások olvassák sorait és esetleg akkor emlékeznek rájuk, idézik azokat, amikor az kellemetlen a szerző számára, azt javaslom, ne küldjön cikkeket mindenképpen ember számára hozzáférhető folyóiratoknak. A cikkeket ugyanis – a kiállításokkal ellentétben nem bontják le.

Hajdú Éva

MAGYAR MÚZEUMOK

1996/3 őszi

A szerkesztő levele 1
Olvasói levelek 1

MŰHELY

A Magyar Nemzeti Múzeumból

Gedai István: Múlt és jövő 3

Gaál Péter: A Magyar Nemzeti Múzeum épületének rekonstrukciója 6

J. Dankó Katalin: A sárospataki Vörös-torony és kiállítása 11

Tóth Endre: A Szent Koronával kapcsolatos kutatások újabb eredményei 14

Sipos Enikő: Mátyás király trónkárpitja 16

Nagy Mihály: Megjegyzések a készülő múzeumi etikai kódex tervezetéhez 19

VISSZATEKINTÉS

Kemenczei Ágota: „...megmentettem a Nemzeti Múzeumot...” Egy amerikai tábornok 1919-ben a Magyar Nemzeti Múzeumért 21

Bándi Gáborné: Huszonnyolc nap krónikája. Fejezetek a Magyar Nemzeti Múzeum történetéből: dr. Fettich Nándor főigazgató helyettes naplója, 1945 január 16-tól február 12-ig 24

Barkóczy László: Emlékeim 1956. október 23-november 4. között a Magyar Nemzeti Múzeumból 28

Kaposvári Gyula: A Jász Múzeum 1956-ban – Beszélgetés Erdész Sándorral, a jászberényi múzeum egykori vezetőjével 30

KIÁLLÍTÁSOK

A Magyar Nemzeti Múzeum új állandó kiállításáról

Pataky Dóra: Nyílt levél Széchenyi Bertalan úrhoz, gondolatok egy kiállítás belsőépítészeti tervezéséről 33

Kolba Judit: Az államalapítástól a török kiűzéséig (XI-XVII. század) 36

Körmöczy Katalin: A török háborúk végétől a millenniumig (XVIII-XIX. század) 38

Ihász István: A túlélés évszázada (Magyarország 1900-1990) 40

Rezi Kató Gábor: Multimédia és a kiállítás 43

Hajdú Éva: Utazások Magyarországon – kiállításkritika 46

SZÁMVETÉS

Tímárné dr. Balázs Ágnes: A múzeumi tárgyrestaurátorok képzése Magyarországon 47

Torbágyi Melinda: A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtáráról 53

Horváth László: Barakkól a barokkig? A hatvani Hatvány Lajos Múzeum első 27 éve 54

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

Wollák Katalin: Holland tanulmányút hasznosítható tapasztalatokkal 56

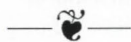
Lacey, Brian: Ír muzeológus Budapesten 59

Heleszta Sándor: Az 1996. évi Múzeumi Világnapra – Majális a Múzeumkertben 60

FOLYÓIRATSZEMLE

Curator (Néma György) **61**
 Revista Muzeelor (Miklósi Sikes Csaba) **63**

E számunk szerzői **64**



A címlapon: A Magyar Nemzeti Múzeum. Rudolf Alt színezett litográfiája (Buda-Pest Album, 1845)

A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből.

Cover page: The Hungarian National Museum. Coloured lithography by Rudolf Alt, 1845.

By courtesy of the Hungarian National Museum.

A hátsó borítón: Mátyás király trónképítője

Back cover: The throne tapestry of King Matthias

Fotó-Photo: Dabasi A.

MAGYAR MÚZEUMOK**A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület folyóirata**

Megjelenik évente négyszer

II. évfolyam 3. szám, 1996. ősz

Főszerkesztő: Éri István

A szerkesztőbizottság tagjai: Balogh Balázs, Deme Péter, Deresényi Balázs, Kaposvári Gyula, Korsós Zoltán, Kovács Péter, Kóczi-
 ánné Szentpéteri Erzsébet, Mihály Mária, Nagy Mihály, Timárné
 Balázs Ágnes, Wollák Katalin

Fordítások: Balogh Edina, Dudás Ildikó

Fényképek, reprodukciók: Cseri Miklós, Dabasi András, Farkas

Árpád, Jaksity László Képpesy Bence, Mihalik Tamás, Nyíri

Gábor, Robotkay Lászlóné, Roboz László, Szelényi Károly, Várad

László, továbbá szerzők és múzeumi archívumok

Rajzok: Gaál Péter, Pataky Dóra

Szerkesztőség: 1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.

Telefon/fax: 210-1329

Felelős kiadó: Matskási István

Nyomdai előkészítés: TKME Tipográfiai Stúdió

Tervező tipográfus: © Grausz Péter

Tördelőszerkesztő: Török Balázs

Színes feldolgozás: Spektrum Kft. és AD Stúdió

Nyomdai munkálatok: Veszprémi Nyomda Rt.

Felelős vezető: Erdős András igazgató

Előfizethető a kiadóhivatalban (levélcím: 1476 Bp. 100. Pf. 54.),

illetve postautalványon, csekkel vagy átutalással

MHB 10200823-22220165-72030000

Előfizetési díj számonként:

egyéni előfizetőknek 250 Ft, közületeknek 500 Ft

HU ISSN 1219-4662

Megjelent a **Művelődési és Közoktatási Minisztérium,**

a **Nemzeti Kulturális Alap,** a **Magyar Nemzeti Múzeum,** az

MHB Magyar Sajtóalapítvány és a **Soros Alapítvány**

támogatásával,

a **Hazai Tájékon Alapítvány** gondozásában

A szerkesztő megjegyzése

1. Bizonyisten nem én adtam az újságíró kezébe a MUSEUM INTERNATIONAL 1995/1. számát, amelyben Buzinkay Géza: *Museums in Hungary: Special Privileges Versus the Community* c. cikke megjelent. Hajdú Évának a folyóirat jár, nekem nem. Tagadhatatlan viszont, hogy írásműve másolatát a múlt év őszén magától a szerzőtől kaptam meg.

2. Igaz, hogy a Pulszky Társaság részéről engem ért az a megtiszteltetés, hogy az ominózus kiállítás vitáját levezethettem.

Nem felel meg a valóságnak viszont, hogy a népes hallgatóság számos hozzászólója a kiállítás kritikájával ellentétes véleményeket adott volna elő. Bár nem olvasták Hajdú Éva írását, megállapításaik mégis az ő véleményét húzták alá.

(Mint szerkesztő, szívesen adtam volna helyet az elhangzottak ismertetésére, de 1996/1-es tavaszi számunk a vita napján már nyomdában volt.)

A reklamáló levél kézhezvétele után óvakodtam a „kritika mint bunkósbot” alkalmazásától.

3. Miután a kritikát már az év elején megkaptam, a kiállításról szóló ismertetést pedig csak hetekkel később, egyáltalán nem ismertethetem meg a szerzők írását az újságíróval. Sem így, sem fordítva nem tartottam volna a dolgot etikusnak.

4. A MAGYAR MÚZEUMOK-nak tavasz óta van szerkesztőbizottsága. Tagjai természetesen olvasták Buzinkay Géza levelét és egyetértettek a levélváltás közlésével. Abban a tudatban, hogy éppen ez nem fogja a kiállítás-kritika műfaját lejáratni.

**HUNGARIAN MUSEUMS
1996/3 AUTUMN**

Editor's letter 1

Reader's letters 1

WORKSHOP**On the Hungarian National Museum**

István Gedai: Past and future **3**

Péter Gaál: Reconstruction of the building of the Hungarian National Museum **6**

Katalin J. Dankó: The Red Tower of Sárospatak and its exhibition **11**

Endre Tóth: Results of the most recent research concerning of the Holy Crown **14**

Enikő Sipos: The throne tapestry of King Matthias **16**

Mihály Nagy: Some remarks on the draft of the Code of Museum Ethics **19**

RETROSPECTIVE

Ágota Kemenczei: An American General for the Hungarian National Museum **21**

Éva Bándi: Chronicle of 28 days **24**

László Barkóczy: My memories of 1956 **28**

Gyula Kaposvári: The Jász Museum in 1956

– An interview with Sándor Erdész, the former director of the museum **30**

EXHIBITIONS**About the new permanent exhibition of the Hungarian National Museum**

Dóra Pataky: An open letter to Count Bertalan Széchényi – thoughts on the exterior designing of an exhibition **33**

Judit Kolba: From the foundation of state till the end of the 17th century **36**

Katalin Körmöczi: From the end of the Turkish wars till the millennium (18-19th centuries) **38**

István Ihász: A century of survival

(Hungary 1900-1990) **40**

Gábor Rezi Kató: Multimedia and the exhibition **43**

Éva Hajdú: Travels in Hungary

– Critic of the Exhibition **46**

RECKONING

Ágnes T. Balázs: Training of the Hungarian Object Conservators **47**

Melinda Torbágyi: On the Numismatic Collection of the Hungarian National Museum **53**

László Horváth: From the barracks to Baroque – 27 years of the Hatvany Lajos Museum **54**

RELATIONS WITH ABROAD

Katalin Wollák: Study tour to the Netherlands **56**

Brian Lacey: An Irish museologist in Budapest **59**

Sándor Heleszta: To the International Museum Day **60**

PERIODICAL REVIEW

CURATOR (György Néma) **61**

REVISTA MUZEELOR (Csaba Miklósi Sikes) **63**

Authors of this issue **64**

A Magyar Nemzeti Múzeumról

Múlt és jövő

Gedai István

Nemzeti Múzeumunk a magyar történelem egy máig ható korszakának vagy inkább egy rövid korszaknyi fordulópontjának szülötte, amit felvilágosodásnak, reformkornak szoktunk nevezni. E korszak szellemi óriásai irányt mutattak a magyar művelődésben és megvalósították az általuk megálmodott terveket. Bessenyei, Berzsenyi, Kazinczy, Kölcsey irodalmi munkásságát követte a Magyar Nemzeti Múzeum, a Nemzeti Színház, a Magyar Tudományos Akadémia megalapítása, aminek folytatása lett a folyamszabályozás, a Lánchíd, az Ipari Véd-egylet, bizonyítva e folyamatban a művelődés elsődlegességét.

E folyamat része tehát a Magyar Nemzeti Múzeum alapítása. Alapítója pedig az a gróf Széchenyi Ferenc, aki tudta, hogy egy főnemesnek mi a kötelessége hazájával szemben és ennek eleget is tett. Számára nem üres szólamot, hanem mély lelki tartalmat jelentett az a megfogalmazás, hogy hosszú időn keresztül, sok költséggel létrehozott gyűjteményét „felajánlotta nemzetének”. Ezzel jött létre Európa első nemzeti múzeuma.

A Magyar Nemzeti Múzeum valóban nemzeti, mert a magyar nemzet minden rendű és rangú tagja felsorakozott fejlesztésére. Széchenyi főrangú társai mellett iparosok, földművesek, diákok, tanárok nevét őrzik a múzeum leltárkönyvei; az alapító gróf utáni első ajándékozó Kindli Mátyás pesti szücsmester volt. A támogatók hosszú sorából még egy személyt kell különösen kiemelni, József nádort. A nádor (a Magyar Nemzeti Múzeum főkurátora) a múzeum ügyeinek felkarolásával is bizonyította, hogy a Habsburg-dinasztia tagja is tud lélekben magyarrá lenni és e magyar lélek szerint cselekedni. Neki volt köszönhető, hogy már 1803-ban a pálos kolostorban megnyílt a könyvtár és a gyűjtemény. Az országgyűlés az ő javaslatára vásárolt meg gyűjteményeket, amelyek közül legjelentősebb a Jankovich-gyűjtemény volt. Félmillió forintot ajánlott fel az országgyűlés a múzeum épületére, s – határozata szerint – ez az összeg nem az adózó népet terhelte, hanem „egyedül a nemesi rendre fog feloszlatni, és attól lesz beszédendő”.

József nádor már 1811-ben szeretett volna épületet emelni. Grassalkovich Antal a Hatvani utca (ma Kossuth Lajos utca) és a Kolbacher utca (ma Reáltanoda utca) közti telkét ajándékozta a múzeumnak, amelyre Hild József készített tervet. Ám e terv nem valósult meg, és az építésére csak a '30-as években tudtak visszatérni.

Grassalkovich ajándékát eladták és a mai telket vásárolták meg, ami akkor a városon kívülre esett. Majorok és veteményeskertek voltak e területen. A nádor Pollack Mihályt bízta meg a múzeumi épület tervezésével. A kivitelezést 1837. június 22-én kezdték meg, és 10 év múlva lett készen. Ha az építkezés a nádor eredeti terve szerint indult volna meg, akkor az első múzeumépületet tudnánk magunkénak, így a British Museum (1823), a berlini Altes Museum (1830) és a müncheni Glyptotheka (1835) után a Magyar Nemzeti Múzeum a negyedik, amelyet eredetileg is múzeumi célra terveztek és építettek meg.

Pollack Mihály Európa egyik legcsodálatosabb klasszicista épületét hozta létre, amely a könyvtár és múzeum elhelyezése mellett számtalan politikai, tudományos, társadalmi és gazdasági rendezvénynek adott helyet. Ezek egyik legjelentősebbike, hogy az Országház elkészülte előtt a Nemzeti Múzeum dísztermében ülésezett a főrendiház. Ugyancsak a díszterem adott helyet olyan, a múzeum céljaira rendezett jótékonyági hangversenyeknek, amelyeket Erkel Ferenc és Liszt Ferenc vezényelt. Az 1848 március 15-i események teremtették azt a hagyományt, hogy a március 15-i megemlékezéseknek mindenkor a múzeumkert ad helyet.

Kezdetben a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei alkották mindazt, amihez ma egy egész múzeumi hálózat rendelkezésre áll. Széchenyi könyvtárát, kéziratárát, térképtárát, érem- és régiséggyűjteményét 1808-ban követte feleségének, Festetics Juliannának ásványgyűjteménye, ami a Természettudományi Múzeum kezdetét jelentette. Jankovich gyűjteményével szinte valamennyi gyűjteményi ág rendkívül jelentősen szaporodott, ötvöstárgyai pedig alapjává váltak a múzeum ötvös-gyűjteményének. 1846-ban Pyrker László egri érsek 190 festmény ajándékozásával megteremtette a múzeum képtárát. A néprajzi tárgyak jelentősége 1872-re lett akkora, hogy a gyűjtemény önálló tárrá alakulhatott.

A táraknak és anyagoknak szaporulata az önállósodás lehetőségét rejtette magába. Az 1878. évi XVII. tc. alakította Iparművészeti Múzeummá a régész Rómer Flóris által kezdeményezett gyűjteményt, ahová a Magyar Nemzeti Múzeumból kerámia- és textilgyűjtemény, fa- és csontfaragványok, valamint ötvösanyag került át. Az 1896. VIII. tc. pedig a Szépművészeti Múzeumot alapította meg.

On the Hungarian National Museum - Past and Future

The first national museum in Europe – the Hungarian National Museum – was founded by Count Ferenc Széchenyi in 1802. It was national, since not a king's collection formed its basis, each member of the Hungarian nation aligned in its development. The first donator after the founder count was a furrier and the major patron of the cause was Palatine Joseph, brother of the King. He also initiated the building of an edifice for the museum, which was designed in classicist style by one of the greatest architects of that time, Mihály Pollack. The building, finished in 1847, was the fourth in Europe after London, Berlin and Munich, as edifices originally constructed for a museum.

The first collection of the museum was the Medal Collection, but it already had six individual collections within 100 years: a Medal and Antiquity Collection, a Gallery, a Mineral Collection, a Palaeontological Collection, a Zoological Collection and a Botanical Collection. An increase in the number and contents led to the independence of some collections, so the Museum of Applied Arts, of Fine Arts, of Transport etc. were founded. In contrast a Collection University (Institute of

Systematic Collections) was established between the two World Wars, which fused the national library, archives and museums into an organisation. This was closed down in 1949. The Hungarian National Museum has 14 departments today, from which 7 collection departments include the archaeological and historical material of the Hungarian land and nation. This collection has not become seriously damaged since 1802 in spite of several sieges and revolutions. (It was rescued from Napoleon, preserved from the Austrian Army in 1849; an American General, Bandholtz, saved it from the Roumanian occupiers in 1919; the museum workers hid it from the Russians in 1944.)

The Hungarian National Museum naturally fulfils all museological tasks. Its exhibitions, protection of art works and library were always of great importance and its computer program is of national interest. Its scientific researchers have always done outstanding work. In recognition, the International Congress of Palaeoarchaeology and Anthropology was organised in Budapest as early as 1876.

Its two main tasks for the near future are – besides the traditional collecting, storing, registering and protecting of functions and scientific research in particular – general renovation and modernising of the 150-year old building, which is planned to be finished by 2002 for the bicentenary of the museum -, and to prepare a permanent Hungarian historical exhibition in honour of this year's Millennium of the Magyar's Conquest.

A főrendiház ülése a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében (1894, Ellinger Ede felvétele)
The Upper House in session in the Ceremonial Hall of the Hungarian National Museum (1894, photo by Ede Ellinger)

Mintegy a decentralizáció ellenhatásaként 1922-ben (XIX. tc.) és 1934-ben (VIII. tc.) létrehozták a Gyűjteményegyetemet és a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsát, amely alá az Országos Levéltár, az Országos Széchényi Könyvtár, a Szépművészeti, a Történeti, és a Természettudományi Múzeum, valamint a Közgyűjtemények Országos Felügyelősége tartozott. A Történeti Múzeum Régészeti-, Történeti- és Éremtárból, Iparművészeti Gyűjteményekből, valamint Néprajzi Múzeumból állt. Ezt a szervezeti formát az 1949. évi 13. tvr. szüntette meg: öt önálló múzeum – Történeti, Szépművészeti, Iparművészeti, Természettudományi és Néprajzi Múzeum – Magyar Nemzeti Múzeum előnevet kapott. Az 1963. évi 9. tvr. meghagyta e múzeumok önállóságát, a Magyar Nemzeti Múzeum nevet viszont a volt Történeti Múzeumnak hagyta meg, amelynek jelenleg (miután hozzácsatolták a Legújabbkori Történeti Múzeumot és a Központi Múzeumi Igazgatóság egyes részlegeit) hét gyűjteményi osztálya van (Régészeti, Középkori, Újkori, Legújabbkori Osztályok, Éremtár, Képcsarnok, Történeti Fotótár). Ezek, valamint Műtárgyvédelmi, Dokumentációs, Közönségkapcsolatok, Biztonsági, Gazdasági Osztályok mellett az Adattár és a Könyvtár alkotják a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetét. További három igazgatóság – az esztergomi Vármúzeum, a visegrádi Mátyás Király, a sárospataki Rákóczi Múzeum – és két kiállítóhely – Monok és Vértesszőlős tartozik még hozzá.

A Magyar Nemzeti Múzeum alapítása óta ellátja azokat a múzeumi feladatokat, amelyek ma is jellemzik a múzeumokat: gyűjteménygyarapítás (vétel, ajándék, ásatás, speciális esetekben csere), nyilvántartás, raktározás, műtárgyvédelem (restaurálás), kiállítás és más közművelési tevékenység, valamint tudományos kutatás. Katalógus már az alapító gyűjteményéről készült, de muzeológiai rendszeres nyilvántartása csak 1846 óta

folyik a folyamatos szaporulatnak, ajándéknak, vételeknek, ásatási anyagnak és – ugyancsak József nádor közbenjárására – 1812 óta a földből előkerült leletekből múzeumunkba kerülő anyagnak. (Addig csak a császári gyűjteménybe kerültek. Így jutott Bécsbe a magyar föld két legkiemelkedőbb kincslelete: 1799-ben a Nagyszentmiklóson előkerült 23 db arany edény és 1797-ben a Szilágysomlyón talált 22 db nagy arany medaillon.)

A múzeumok és a társadalom kapcsolatának állandó – régebben szinte kizárólagos – formája a kiállítás. A Magyar Nemzeti Múzeum már ideiglenes helyén elkezdte e tevékenységet, az 1803-as megnyitás is lehetővé tette a gyűjtemény megtekintését. Ezt követően azonban a gyűjtemény biztonságáról kellett gondoskodni, Napóleon hadai elől előbb Temesvárra, majd Nagyváradra menekítették a múzeum anyagát. Később a költözködések, az 1837-es árvíz okozta problémák akadályozták a gyűjtemény bemutatását.

Bár az új épület csak 1848 elején nyílt meg, már 1846-ban rendeztek benne kiállítást. Bemutatták a festményeket, és itt rendezték meg az Országos Iparműkiállítást. 1867-ben a párizsi világkiállításon a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti anyagával szerepelt és nagy ezüstérmét kapott. 1876-ban a budapesti Nemzetközi Ősrégészeti és Antropológiai Kongresszus tiszteletére hatalmas régészeti kiállítást rendeztek az 1870-ben felállított állandó régészeti kiállítás mellett. A kiállítási tevékenység állandó feladata lett a múzeumnak, számtalan időszakos és több állandó kiállítás készült. 1914-25 között, majd 1938-ban, 1950-ben, 1961-ben régészeti, 1952-ben történeti kiállítás. 1967-ben nyílt az a történeti kiállítás, amelyet 1994-ben bontottak le. Jelentősen emelte a múzeum látogatottságát – és tekintélyét – a koronázási jelvényeknek a Magyar Nemzeti Múzeumban történt elhelyezése 1978-ban.



A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeit fennállása óta minden ostrom, megszállás, forradalom ellenére sikerült megvédeni. 1848-ban az akkori fegyvertárból a múzeum válogatható fegyvergyűjteménye részére, ide kerültek a szabadságharc folyamán az osztrák hadseregtől zsákmányolt zászlók is. Windischgrätz ezeket később visszavitette. 1919-ben Harry Hill Bandholtz amerikai tábornok védte meg a múzeumot attól, hogy a megszálló románok kirabolják. 1944-1945-ben Fettich Nándor, Huszár Lajos és mások beköltöztek az épületbe, elásták a múzeum kincseit. 1956-ban a múzeum dolgozói közül sokan benntartózkodtak, ekkor sem érte károsodás a gyűjteményünket. (A Természettudományi Múzeum Afrika kiállítása és Ásványtára viszont ekkor égett le.)

A Magyar Nemzeti Múzeum történelmünk ereklyéinek őrzése mellett már a kezdetben – és mindenkor – tudományos műhely is volt, ahol elsődlegesen a múzeumi tárgyak szakszerű feldolgozása történt meg, de – ezen túlmenően – a tudományágak legkiválóbb képviselőiként végeztek kiemelkedő tudományos munkát. Egyes tudományterületek kutatásának (numizmatika, művészettörténet, régészet, stb.) kizárólagos kutatóhelye volt a múzeum. A múzeum első gyűjteményének, az éremgyűjteménynek területe, a numizmatika ma is az. Ez természetes, hiszen az elsődleges tárgyi forrásanyag a múzeumokban van. Az írásos forrás pedig a levéltárakban, így a levéltárak és a múzeumok kutatói voltak a legjelentősebb képviselői a történettudománynak és régészetnek, numizmatikának. Schönvisnertől, Érdyn, Réthyn, Gohlon keresztül Huszár Lajosig a numizmatikában; a régészetben pedig a múlt század második felében a nagy régész-triász – Pulszky, Römer, Hampel – alapította meg a magyar régészet nemzetközi hírnevét. A régész professzorok is rendszerint múzeumból kerültek és kerülnek egyetemi katedrára.

Minden korlátozási kísérlet ellenére (a megszüntetett „kiválasztási jog”) a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi legjelentősebb történeti értékeinket, ereklyéinket. Közöttük a legkiemelkedőbb együttesnek, koronázási jelvényeinknek is helyet ad.

A fennállásának 200. évfordulójához közeledő Magyar Nemzeti Múzeum közeljövőjét meghatározó feladatai részben adóttak, részben pedig a várható döntésektől, főleg a készülő múzeumi törvénytől függ.

Szerencsés korszakban vált szükségessé a múzeum épületének általános felújítása. Miután a Széchényi Könyvtár a várba költözött, a Természettudományi Múzeum is méltó elhelyezést nyer a volt Ludovika épületében, így a Magyar Nemzeti Múzeum történeti gyűjteményei vehetik birtokba Pollack Mihály alkotását, a megfelelő kiállítási terekkel. A sürgős felújítást az új helyzetnek megfelelő átalakításokon kívül az épület állaga is indokolta. Köztudott, hogy már 1849-ben Hentzi tábornok bombáitól sérült az épület. Az I. világháborúban elvitték a tetőt borító rézlemezeket, az 1944-45-ös ostrom alkalmával belövések és tűz okozott komoly károkat, 1956-ban pedig kiégett a déli szárny emeleti része. A károkat ugyan kijavították, de csak helyileg. Időközben – természetszerűleg – elavultak az épületgépészeti berendezések, megemelkedett a talajvíz szintje, ami szigetelési problémákat okozott. Az intézmény vezetősége 2002-ig tartó általános felújítási programot dolgozott ki,



amelynek keretében a teljes és korszerű felújítás mellett új lapidárium, raktárak, műhelyek készülnek a tetőtérben és a belső udvarok szintössülyesztésével. Az épület felújítása jelenleg a tervezett ütemben folyik.

A muzeológiai munka legnagyobb feladata 1996-ra elkészíteni – teljesen felújított térben – az állandó történeti kiállítást. Augusztus 19-én nyílik az államalapítástól a millennium koráig terjedő terem sor, október 22-én pedig a XX. századi. A március 16-án megnyílt honfoglaláskori időszak kiállítását 1997-98-as külföldi bemutató után állandó kiállítássá alakítva fogjuk elhelyezni. Legkésőbb 2002-re pedig ismét bemutatjuk a régészeti kiállítást.

Az új múzeumi törvénytől függően tervezzük megváltoztatni a Magyar Nemzeti Múzeum szervezeti felépítését, tálrai kialakítását. A régészeti és történeti tár felállítása a legindokoltabb.

Gyűjteménygyarapítási politikánkban érvényesíteni kívánjuk azt az elvet, hogy gyűjteményeink méltóképpen reprezentálhassák történelmünket. Feladatunk a központi könyvtár fejlesztése, amely valamennyi múzeumi gyűjteményünk tudományos kutatásához nélkülözhetetlen. Országos szinten foglalkozunk a műtárgyvédelemmel, és a múzeumi számítógépes rendszer kialakításával, alkalmazásával, szervezzük e területeken a képzést.

Múzeumunk gyűjteményeinek feldolgozása, közzététele tudományos munkatársainknak lényeges és egyik legfontosabb feladata, amint ez az alapítás óta volt. Saját folyóirataink, sorozatkiadványaink elsődleges lehetőségét biztosítanak erre, de más tudományos kiadványok számára is rendszeresen készítene munkatársaink tanulmányokat, monográfiákat. A muzeológiai munka mellett az intézmény vezetősége lehetőségeihez mérten biztosítja a hazai és a nemzetközi tudományos életben való részvétel feltételeit. ■

Kossuth Lajos temetése
(1894, Kemény Xavér Ferenc felvétele)

The funeral of Lajos Kossuth
(1894, photo by X. F. Kemény)

A Magyar Nemzeti Múzeum épületének rekonstrukciója

Gaál Péter

Bevezetés

Reconstruction of the building of the Hungarian National Museum

The historic building of the Hungarian National Museum, designed by Mihály Pollack, is one of the most outstanding works of Hungarian classical architecture. The edifice was built between 1837 and 1847, providing a permanent home for the museum, which was founded in 1802.

The building suffered severe damage so its complete renovation couldn't be postponed beyond the middle of the eighties. The reconstruction was needed due to the deteriorating condition of the whole building, requiring renovation of the out-of-date infrastructure and electric wiring, with modern microelectronic systems. There was also a

A múzeum II. emeleti alaprajza
Ground plan of the second floor of the museum

a/ Pollack Mihály eredeti terve
The original plan by M. Pollack

b/ 150 év átépítése
The various alterations during the last 150 years

c/ A rekonstrukció utáni állapot
State after the latest reconstruction

A Magyar Nemzeti Múzeum klasszicista épülete kiemelkedő építészeti és művészettörténeti értékei mellett, igen nagy eszmei értékkel is bír, hiszen építése idején a nemzet önálló létezését, kultúrája iránti megbecsülését volt hivatva reprezentálni, mind kialakításával, mind a benne őrzött tárgyak bemutatásával. Ezt a feladatát napjainkig megtartotta, ilyen módon a Múzeum, – amely értékénél fogva kiemelt műemlék – az idők folyamán hazánk egyik legbecselesebb épületének rangjára emelkedett. A múzeum épülete 1837-47 között épült, létrejötté három nagyformátumú egyéniség munkásságának köszönhető. A sorban az első gróf Széchenyi Ferenc (1754-1820) volt, aki 1802-ben nagy értékű gyűjteménye adományozásával megalapította a Magyar Nemzeti Múzeumot, amely ekkor Európa harmadik ilyen jellegű intézménye volt. Sajnálatos, hogy az alapító nem élhette meg, hogy a rohamosan gazdagodó gyűjtemény önálló és állandó otthont kapjon.

Az önálló múzeum építésének eszméje és megvalósítása József főherceg (1776-1847), az ország nádora nevéhez fűződik. Az alapítólevél József nádort bízta meg a gyűjtemény kormányzásával, aki haláláig „*híven és nem lankadó figyelemmel buzgólkodott a múzeum kiépítésén és fejlesztésén*”. A nádor munkássága eredményeként az 1832-36-os országgyűlés megajánlotta az új múzeum építéséhez szükséges összeget.

József nádor Pollack Mihályt (1773-1855), a magyar klasszicista építészet legkiemelkedőbb alakját bízta meg az épület megépítésével. Pollack Mihály nevét akkor már a rohamosan fejlődő Pest számos jeles építészeti alkotása, valamint több vidéki kastély, megyeháza dicsérte. Legnagyobb szabású műve kétségtelenül mégis a Múzeum, amelynek építését a megbízása napjától a munkálatok befejezéséig töretlen energiával és gondoskodással irányította.

A közös akarat és lelkesedés létrehozta a magyar klasszicista építészet egyik legkiemelkedőbb alkotását, ezzel – Európában negyediként – végleges helyet biztosított

a nemzet múzeumának, megteremtve a további múzeumok létrejöttének lehetőségét is.

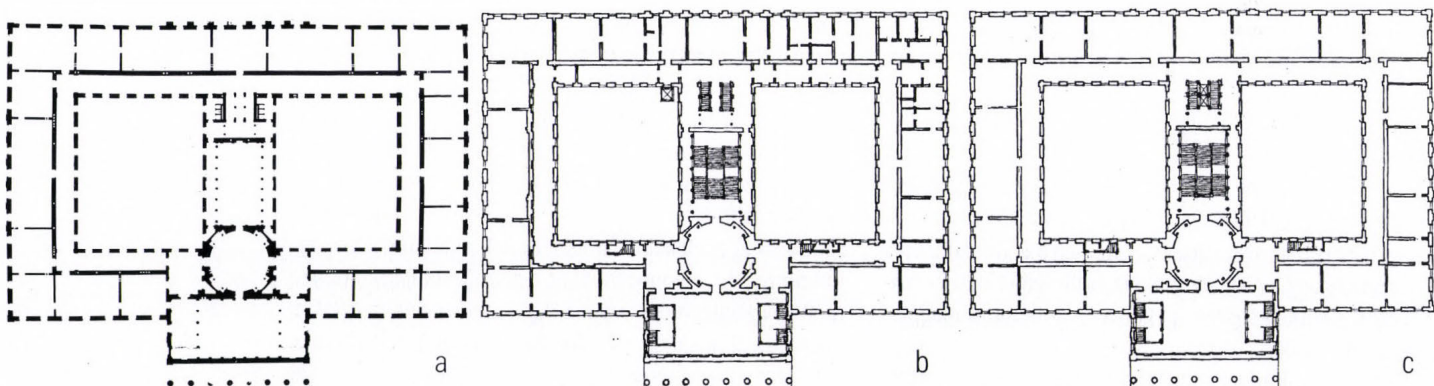
Rövid történeti áttekintés

Jelen összefoglalónak nem feladata, hogy részletesen ismertesse a múzeum és az épület történetét, kiváló művek jelentek már meg e célból. Az alábbiakban az intézmény múltjából csak azokat a mozzanatokot kívánom kiemelni, amelyek erőteljesen befolyásolták 150 éves életét, és végső soron napjainkra kikényszerítették az épület egészére kiterjedő rekonstrukciós munkák elvégzését.

Minden olyan múzeumi intézménynek, amelynek nemcsak kiállítási feladata van, alaptevékenysége a gyűjtés. Ez önmagában hordozza azt a feszítő erőt, amelyet a funkció gyakorol az épületre. Egyszerűbben fogalmazva: a múzeum kinövi épületét.

Ez az állapot a Magyar Nemzeti Múzeum életében először már az 1870-es években bekövetkezett, a dinamikus fejlődő gyűjtemények kinőtték az intézmény falait. Ez és a szakosodás irányába fejlődő muzeológia hozta létre az országos szakmúzeumokat. Elindult egy olyan folyamat, amelynek révén új intézmények születtek és épültek – némiképpen enyhítve a helyhiányon – (Iparművészeti és Szépművészeti Múzeum épülete, a Néprajzi Múzeum Nemzeti Múzeumon kívüli elhelyezése), de egyben konzerválódott az az állapot is, amely lényegében napjainkig tartott: a Természettudományi Múzeum és a Széchenyi Könyvtár önálló intézményként ugyan, de a Nemzeti Múzeummal közös, „hármastársberletbe” kényszerült és így végezte tevékenységét.

A múzeum 1867 utáni fejlődését megszakította az első világháború, az utána következő szomorú időszak, majd a gazdasági válság. A szűkös viszonyok ellenére is sor került 1926-27 során az épület nagymérvű felújítására. A dr. Lechner Jenő építész által vezetett munka vezérfonala, – saját szavait némiképpen átformálva és idézve –



az volt, „...hogy a Nemzeti Múzeum gyönyörű termei megint eredeti fényükben ragyogjanak és megtisztítasanak stilszerűtlen toldalékaitól és felszereléseiktől, ...hogy a primitív berendezések eltávolíttassanak.” Felújításra kerültek a reprezentatív terek, kitisztultak a közlekedési útvonalak, annak az időnek megfelelő korszerű világítás készült, stb.

A mai meghatározással már szinte rekonstrukciónak nevezhető munkálatok a felújított részek új hasznosítását is jelentették, az egyes gyűjtemények célszerű területi átcsoportosításával. Ekkor készült el a tetőtér nagy részének beépítése is, ezzel egy új szint jött létre, amely hosszú időre enyhítette a területhiányt.

A nagy lélegzetű, nívós felújítást 70 év távlatából értékelve – úgy vélem – már megengedhető az elmarasztaló bíráló is, amellyel a tetőtérbeépítés építészeti és szerkezeti kialakítását illelhetjük. Sajnálatos, hogy az egyébként nagy jelentőségű beépítés a mintegy 3000 m² igen nívós klasszicista festésű fafödém elbontásának árán valósult meg.

A második világháború, majd az 1956-os forradalom idején a gyűjtemény és az épület is súlyos károkat szenvedett. Bombatalálatok, belövések, kiégett gyűjtemények, kiállítások és épületszárnyak szomorú valósága, a Múzeumkert temetővé válása jelezte az emberi és tárgyi értékek pótolhatatlan veszteségét.

Nagyobb részben ennek köszönhető, hogy az 1945-től az 1980-as évek közepéig tartó időszak alatt lényegében csak kisebb-nagyobb megszakításokkal folyó felújításokat, karbantartásokat végeztek, mindig csak egy-egy terület részleges felújításával és részleges korszerűsítésével. Ezekhez a lehetőséget általában valamilyen évforduló vagy nagyobb léptékű kiállítás megrendezésének időpontja adta.

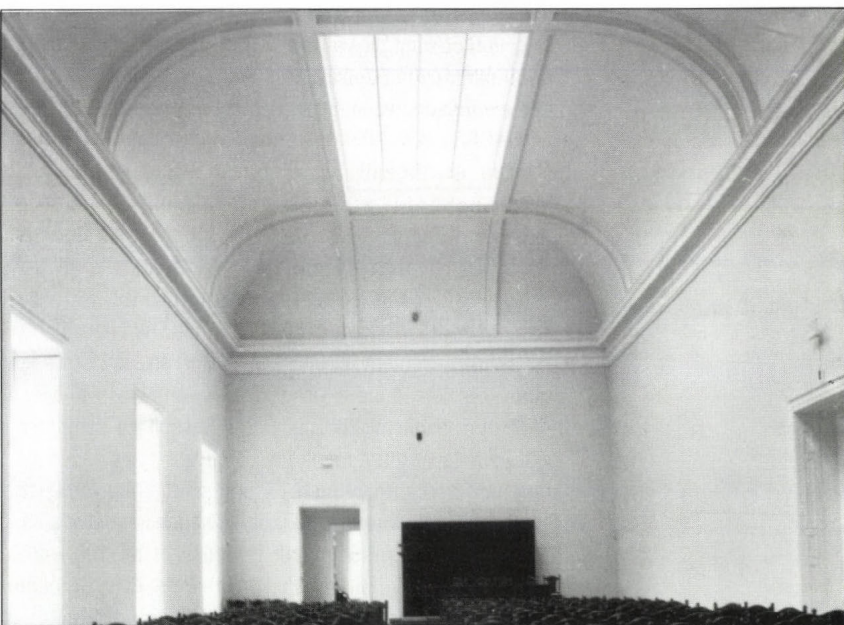
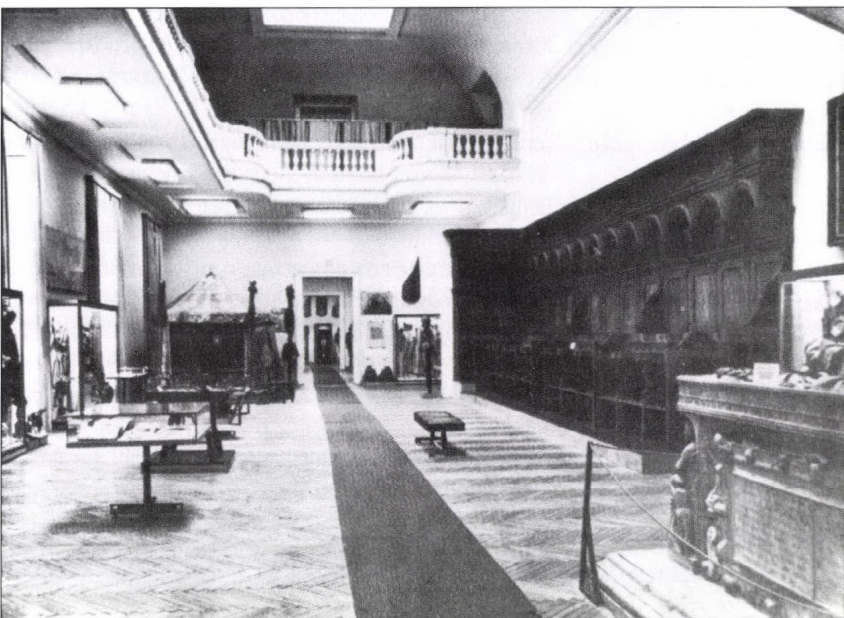
Ennek a metódusnak az „eredménye” az épület állagára kihatással volt, de legjobban az épületgépészeti hálózat kuszaságát, a korszerű és az elavult keveredését hozta magával. A helyzetet még az is rontotta, hogy a három egymással együtt élő intézmény időnkénti felújítását összehangolatlanul végezték, így a „kuszaság” tovább fokozódott.

A muzeológia folyamatos fejlődésen, változáson ment keresztül és ezek lényegesen megnövelték és differenciáltabbá tették a múzeum térigényét. Ez a Nemzeti Múzeum épületében is „feszítő erővel” jelentkezett, további nyomás okkal bővítve a rekonstrukció szükségességét.

A rekonstrukció beindítása, tervezési időszakok (1985-1994.)

Az épület egészére kiterjedő rekonstrukciós munkák előkészítése 1985-ben kezdődött el. Beindítását a közel 150 éves épület leromlott állapota, a teljesen elavult gépészeti és elektromos hálózat korszerűsítésének igénye,

Jobbra fent: a múzeum II. emeleti Képtár-terme 1889-ben
 Right above: The Picture Gallery of the second floor in 1889
 Középen: a Képtár az 1926-27-es átalakítás után
 Centre: The Picture Gallery after the 1926-27 reconstruction
 Alul: a Nagyterem visszaállított architektúrája
 Below: The restored architecture of the Big Gallery



chronic lack of space and the need to satisfy the requirements of modern museology.

The reconstruction also extends to the complete rehabilitation of the green areas surrounding the building.

The execution of the works was started in 1987 and involved only some parts of the building, but it was accelerated due to the new historic exhibition in memory of the 1100th anniversary of the Hungarian Settlement. The reconstruction and modernisation of the 2500 m² exhibition area, presenting the history of the Hungarian nation, with the connected exhibition rooms, concerned the whole building „from cellar to attic”. By the end of 1996 the servicing equipment, electric and microelectronic networks and the whole roofing will be ready.

The end of the reconstruction, the whole internal and external renovation with the rehabilitation of the surroundings is to be expected by 2002, for the 200th anniversary of the Hungarian National Museum's foundation.

a krónikus területhiány, valamint a korszerű muzeológiai kívánalmak és szempontok kielégítése indokolta. A lehetőségét pedig elősegítette az Országos Széchényi Könyvtár kiköltözése után felszabadult 3126 m² terület. Az adottságok figyelembe vételével – két múzeum egy épületben – és az épületben rejlő területbővülési lehetőségek kihasználásával készült el a rekonstrukciós program. Az 1987-ben engedélyezett terv koncepciójának fő szempontjai az alábbiak voltak:

- a műemléki értékek lehetőség szerinti visszaállítása: az eredeti közlekedési rend visszaalakítása, átépítések megszüntetése, a díszítőfestések feltárása és restaurálása, ill. rekonstrukciója, a reprezentatív terek felújítása, stb;
- a területbővítés maximális kihasználása: a múzeumi osztályok és gyűjtemények racionálisabb elhelyezése és korszerűsítése, az épület keleti szárnyának tetőtéri, valamint a két udvar alatti terület beépítése;
- a pincefalak utólagos szigetelése, a tetőszerkezet és héjazat felújítása stb;
- az elavult épületgépészeti és elektromos hálózat korszerűsítése;
- a múzeumkert rekonstrukciója.

A terv minden erénye mellett is magán hordozta annak a „nyűgét”, hogy egy épületben két országos múzeum együttlétét kellett biztosítani.

Az Állami Tervbizottság által engedélyezett rekonstrukció csak nagyon szerény pénzügyi lehetőségekkel kezdődhetett el. A kis lépésekben beinduló munkák eredményének ismertetésére a későbbiekben kerül sor.

Az intézmény életét és egyben a rekonstrukció további menetét döntően befolyásolta az a két, 1990-ben hozott döntés, amely egyrészt a Legújabbkori Történelmi Múzeumnak a Magyar Nemzeti Múzeumhoz történő csatolását jelentette, másrészt a Központi Múzeumi Igazgatóság megszűnését, amelynek több egysége szintén a Múzeum szervezetébe került. Nyilvánvalóvá vált, hogy elkerülhetetlen az 1987-es terv és korábban elfogadott programjának módosítása ahhoz, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum rekonstrukciójáról érdemben lehessen tárgyalni és a megváltozott helyzetnek megfelelő döntéseket lehessen hozni.

A kimozdulást az 1992-93-as évek hozták meg, amikor is a Művelődési és Közoktatási Minisztérium intézkedése révén elérhetővé vált az, hogy a Magyar Természettudományi Múzeum folyamatos kiköltöztetésével az épület teljes egészében a Magyar Nemzeti Múzeum használatába kerüljön. Az a döntés, amely a Ludovika Akadémia és a volt Lovarda épületét a Magyar Természettudományi Múzeumnak átadta, megteremtette annak a lehetőségét is, hogy a Legújabbkori Történelmi Múzeum területileg is a Magyar Nemzeti Múzeumba integrálódjon és lehetővé vált az épület célszerűbb rekonstrukciója is.

Ennek eredményeként 1993 végén és 1994 elején a rekonstrukció reménykeltően felgyorsult, elkészült és a kormány elé került az a programterv, amely 1996 végéig részletes, azon túl 2002-ig pedig becslült és prognosztizált javaslatot tett a munkákra. A javaslat egy olyan „csoportterv” része volt, amely összefüggött a Magyar Természettudományi Múzeum kiköltözésének feladatával is.

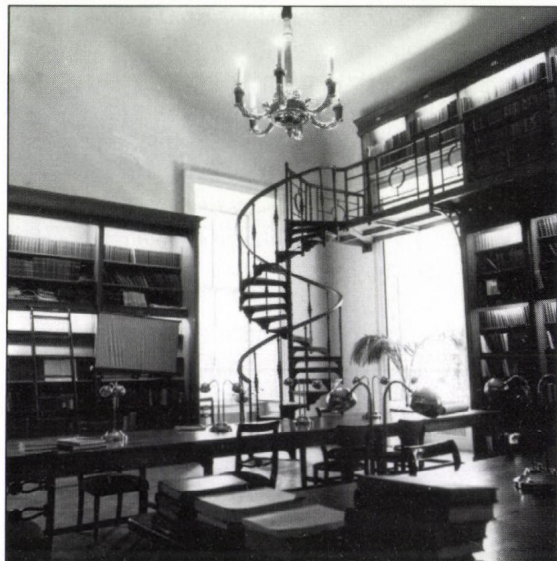
A munkák felgyorsulásának lehetőségét az 1996-os év adta, amikor a honfoglalás 1100 éves évfordulójához kapcsolódóan jelentkezett a magyar nép történetét az



Részlet az újonnan kialakított Fegyvertárból
A detail from the newly designed Armoury

A Régészeti Könyvtár felújított olvasóterme
The reconstructed reading-room of the Archaeological Library

Fotó-Photo: Dabasi A.



államalapítástól napjainkig bemutató új történelmi kiállítás megrendezésének kötelezettsége. Ez minden lendítő hatása mellett kényszerpályára állította a rekonstrukciós munkálatok menetét, ahol a logikus műszaki és technológiai sorrend sokszor háttérbe szorult. Az 1994 őszi nagy ütemben beinduló munkák programja azt a fő célt tartalmazta, hogy első lépésben az új kiállítás megrendezéséhez szükséges területek, valamint az ezek működését biztosító épületgépészeti és elektromos berendezések készüljenek el. Emellett a program tartalmazta a már beindult munkák folytatását is.

A módosított rekonstrukciós program és terv

Az előzőekben leírt okokon túlmenően, szükségessé vált a rekonstrukció átértékelése az elmúlt 10 évben robbanásszerűen bekövetkezett mikroelektronikai rendszerek fejlődése és térhódítása miatt is. Természetes igény, hogy egy olyan léptékű munkánál, amely a múzeumépü-

let egészére kiterjed, az új technikai és technológiai vívmányok is beépítésre kerüljenek, kicsit már a XXI. század lehetőségei felé mutatva.

A módosított engedélyezési terv 1995-ben készült el. Már az 1993-as előkészítés során egyértelművé vált, hogy a múzeumhoz csatolt egységek a maximális területbővülési lehetőségek megvalósításával sem helyezhetők el teljes egészében az épületben. A megoldást a Természettudományi Múzeum Baross u.-i főépületének a távlatokban történő átadása adja, így a terv a két épület együttes felhasználásának figyelembevételével készült el. A módosított terv az eredeti rekonstrukciós elképzelések fő szempontjait lényegében átvette. Az „egy épület egy használó” értelemszerűen egy sokkal tisztább funkcionális elrendezés lehetőségét adta. Az intézmény egyes szervezeti egységei, valamint a gyűjteménytárak kapcsolatai, az adottságok keretein belül, logikus rendbe kerülhettek. Az eredeti tervhez képest új elemként jelent meg a déli udvar párkány fölötti üvegtető fedése. Megvalósulásával közel 1000 m² többcélú területhez juthat a múzeum. A terv számolt azzal, hogy a Természettudományi Múzeum kiköltözése után a II. emelet teljes egészében kiállítási területté válik.

Az 1987-94 közötti időszakban elkészült munkák

A kivitelezés anyagi lehetőségei nagyon szűkre szabottak voltak. A munkálatok annak a szempontnak a figyelembe vételével folytak, hogy elsődlegesen a múzeum életét jelentősen befolyásoló területbővülési és korszerűsítési, valamint az épület állagát lényegesen javító felújítási, nagyjavítási munkák készüljenek el. Ügyelve arra, hogy az elkészülő munkák a későbbiekben ne gátolják a nagyobb léptékű rekonstrukció lehetőségét. Az elgondolás helyességét igazolják az 1987-től megvalósult munkák:

- elkészült a koronázási jelvények termék és ehhez kapcsolódóan az időszak kiállítás 320 m²-es területének, a Széchényi teremnek és az Újkori Osztály gyűjteménytárának kialakítása, illetve felújítása (1987-89);
- nagyrészt elkészült a Régészeti Könyvtár új, 550 m²-nyi területének nivós kialakítása és felújítása (1989-92, 1993);
- az időszak legnagyobb volumenű munkájaként megvalósult a Régészeti Osztály 600 m² területű tetőtéri gyűjteménytárának és kutatószobáinak kialakítása, kapcsolódva a melléklépcső részben befejezett felújítási és átalakítási munkáihoz, valamint a személy- és teherfelvonó megépítéséhez, a pincei közműhálózat kiváltásával együtt (1990-93);
- a tetőtér beépítésével párhuzamosan megkezdődött és több ezer négyzetméteren elkészült a tetőszerkezet felújítása, valamint az elavult bádofedés cseréje vörösrézlemezrel (1991- folyamatos);
- biztató eredményeket hozott a napjainkra már rendkívül nedves pince utólagos szigetelése és elkészült az ehhez kapcsolódó angolakna-rendszer mintegy 150 fm hosszú szakasza (1992- folyamatos);
- megkezdődött a korszerűtlen és gazdaságtalan működésű fűtés cseréje és az új rendszer kiépítése (1993);
- elkezdődhetett a volt történelmi kiállítás területének bontási munkája (1994).

A rekonstrukció I. üteme, elvégzett, illetve beütemezett munkák 1995-96.

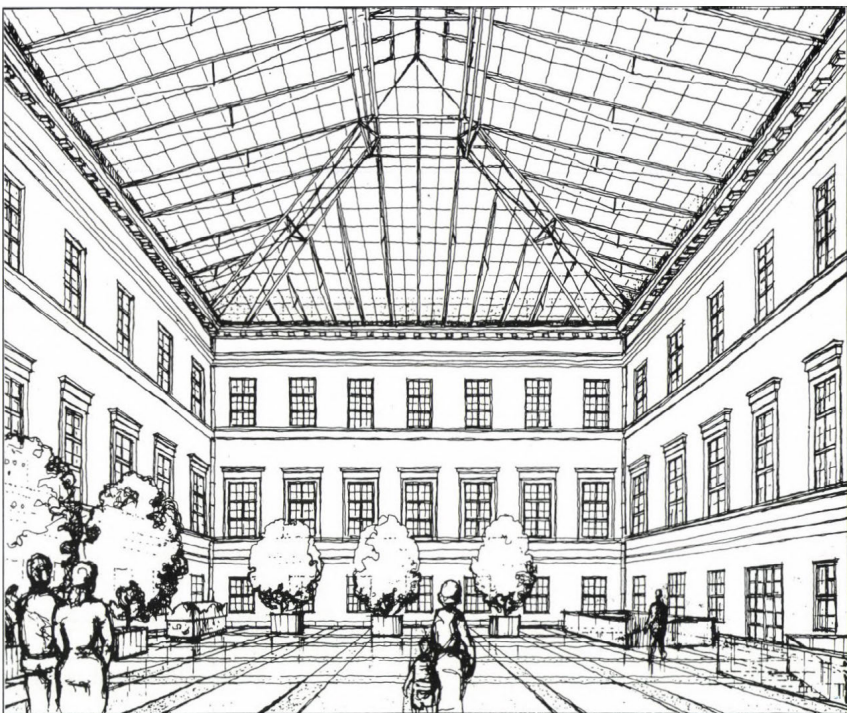
Az előző részben felsorolt munkák lényegében nagyfelújításként jelentkeztek. A „klasszikus” értelemben vett rekonstrukció munkái 1994 végén kezdődtek el, kiemelt célként megjelölve a történelmi kiállítás területének felújítását, működőképességét.

Tekintettel arra, hogy a kiállítási terület a maga 2500 m²-ével és a hozzacsatlakozó reprezentatív terekkel az épület II. emeletének több mint 80 %-át jelenti, az épületgépészeti, elektromos és mikroelektronikai hálózat miatt az egész épületet meg kellett bolygatni „a pincétől a padlásig”. E munkákhoz kapcsolódtak még azon területek felújításai is, amelyek vagy a kiállítási terület növelését tették lehetővé vagy a múzeum egészének üzemelését biztosítják.

A rendkívül rövid határidőn belül elvégzett munkákat csak jelzésszerűen lehetséges felsorolni. 1994 decemberétől napjainkig tartó időszakban az alábbi rekonstrukciós munkák készültek el:

- a műemléki szempontok gondos betartásával a történelmi kiállítás 2500 m²-es területének teljes felújítása, az I. emeleten átadásra került az új fegyvertár mintegy 230 m²-nyi területe;
- 200 m² területtel bővült a Régészeti Könyvtár; a régészeti kiállítás I. emeleti helyiségeiben elkezdődtek az építőmesteri munkák.
- az olajtűzelést felváltva megépült az új gázkazán a külső bekötéssel együtt, a hozzá csatlakozó angolakna-rendszer, az épület egészében elkészült az új fűtés, a tűzvíz rendszer, valamint mintegy 75%-os kiépítést nyert az erősáramú és mikroelektronikai rendszerek felszálló gerinchálózata. Kiepült a tartalék áramforrást biztosító aggregátor a kapcsolótérrel; elkészült az őrség területének bővítése az épületfelügyeleti, valamint a va-gyon- és tűzvédelmi rendszerek központjával.

A déli udvar tervezett üvegtető fedése
The plan for the covering of the the southern court-yard with a glass-roof



A REKONSTRUKCIÓ MEGVALÓSÍTÓI

Beruházó: Magyar Nemzeti Múzeum

Generál tervező: Közti Rt.

Építész: Siklós Mária, Dobosi Miklós, Rosch Gábor;

belsőépítész: Kerecsényi Zsuzsa; **statika:** Pataki László; **gépészet:** Gergely Tünde, Salamon Katalin, Szabó István; **elektromos tervező:** Villányi László, Tóth Bertalan; **faszerkezeti munkák:** Pomozi István dr. (Architekton Rt.); **külső közmű:** Szalkai Béláné

Generál kivitelező: Architekton Rt.

Építésvezető: Szűcs Ervin

Alvállalkozók: Csőszer Rt., Siemens Rt., KÖZÉV Rt., Átrium Kft., „B Consulting“ Kft., Ekker Ferenc vállalkozó, Belovai András vállalkozó, SAUTER Kft., Lias Kft., Intercom Kft., Narva Kft., Dimenzió Kft., Laki Péter vállalkozó

Bonyolító: MNM Műszaki Főosztály; dr. Gaál Péter, Karácsony István Lajos;

MŰBER Invecon Kft., Törökné Székely Zsuzsa, Dékány Sándor, Zsíros Pál, Keszthelyi Károly

- gyakorlatilag befejeződött az épület tetőszerkezetének és fedésének teljes felújítása.

- a honfoglalás 1100 éves évfordulójára rendezett időszaki kiállítás megnyitására felújították a koronázási jelvények termét, a kupolatér padozatát kőburkolatra cserélték és a reprezentatív területekben kisebb felújításokat végeztek.

Az 1996 végéig folytatandó I. ütem fő feladata a megkezdett munkák továbbvitele, ehhez társul a déli belső udvar beépítésének és lefedésének megkezdése. Ennek értelmében folytatódik az épület déli oldalán az angolakna építése, a pincei terület utólagos szigetelése, a Régészeti Kiállítás felújítása, az őrség földszinti területének átalakítása, a diszpécserközpont megépítésével együtt.

Az előre beütemezett munkákon kívül váratlan feladatként jelentkezett a nagyértékű fotógyűjtemény átköltöztetése a Budavári Palota „A” épületéből a Nemzeti Múzeum épületébe. A gyűjtemény elhelyezése a Természettudományi Múzeum újabb területeinek átadásával és felszített ütemű kivitelezési munkával oldható meg.

Annak ellenére, hogy a rekonstrukció I. üteme még nem fejeződött be, az eddig elkészült munkák láttatják, hogy a fő feladatok megvalósultak, megfelelő alapot adva a további teendők elvégzésére.

A rekonstrukció további feladatai.

A rekonstrukciót, az épület külső-belső felújítását 2002-re, a Magyar Nemzeti Múzeum 200 éves évfordulójára kell befejezni.

A még hátralévő munkálatokat abban a sorrendben kell megvalósítani, hogy először a bővülést jelentő területek épüljenek meg. A két udvar beépítése olyan lehetőséget nyújt, amely biztosítja az épületen kívüli és belüli hasonló funkciójú egységek logikus összevonását, a célszerű átrendeződés megvalósítását. További mozgásteret a Természettudományi Múzeum teljes kiköltözése jelent, amely várhatólag 2002-ig szintén megvalósul.

Az újonnan kialakult, az átadott és a meglévő területek tervszerinti felújítása, hasznosítása több évtizedre biztosítja az intézmény fejlődési lehetőségét, megfelelő szintű, korszerű működését.

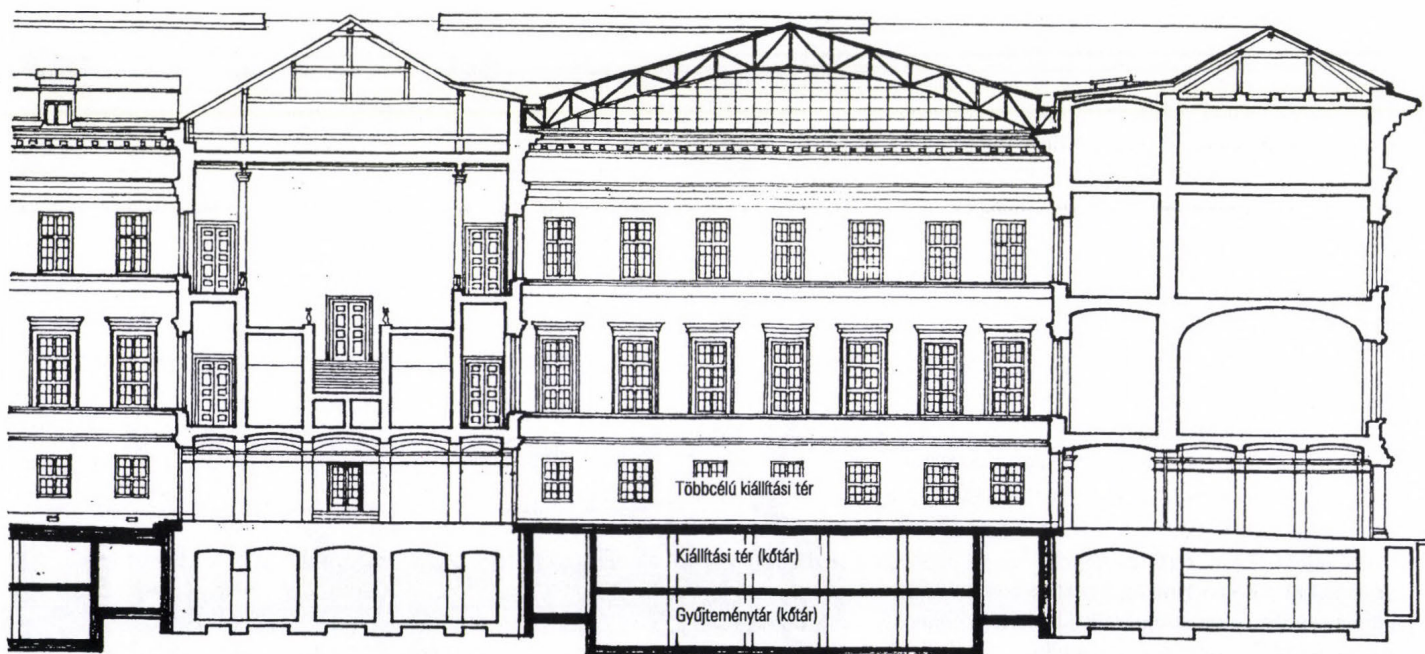
A teljes rekonstrukcióhoz szervesen hozzátartozik az épület külső homlokzatának felújítása is, célként megjelölve az eredeti színvilág visszaállítását.

A terv tartalmazza az épület környezetének, a nagyon leromlott állagú, de még így is közkedvelt és értékes növényzetű Múzeumkertnek, valamint a kőrítő kerítésnek a teljes felújítását is.

A most folyó munkák és azok eddigi eredményei feljogosítanak minket arra, hogy reménykedjünk: épületünk nem csak eszmeiségében, hanem megjelenésében is újra hazánk egyik legbecesebb emlékévé válik. ■

A déli udvar üvegtetős lefedése és udvarszint alatti beépítése (Tervezet)

Glass-roof of the southern court-yard and building in the basement under the court level (Plan)



A sárospataki Vörös-torony és kiállítása

J. Dankó Katalin

A Magyar Nemzeti Múzeum sárospataki Rákóczi Múzeumának kezdeteiről e folyóirat 1995/2-es, téli számában, Bakó Ferenc írásából tájékozódhattak. A múzeum 1950-es alapításával az ország egyik legfiatalabb intézményének számít. Sajátos a helyzete, elsődlegesen, mint országos Rákóczi-kultuszhely, s az, hogy a MNM fiáléja, a múzeum működését mind a múltban, mind a jövőben meghatározza. A múzeum kezelésében van a monoki Kossuth szülőház is, melynek felújítása, s az új emlékkiállítással történő átadása a névadó halálának 100. évfordulóján, 1994-ben megtörtént.

A pataki múzeum létrehozását két tényező motiválta. A várkastély az utolsó tulajdonos, a Windischgrätz-család távozásával gazdátlanul maradt. A több célú hasznosítással – Népiskola és Alkotóotthon – nem sikerült a problémamentes üzemeltetést biztosítani. A fenntartási nehézségek, a Református Kollégium 1949-ben történő államosítása és a politikai érdek új helyzetet teremtett. Az egyház kezelésében maradt művelődési intézmények (könyvtár, levéltár, iskolatörténeti múzeum) ellenpólusaként állami múzeum létrehozása volt a cél.

Az elhanyagolt lakótornyot tatarozták, a kiemelt reneszánsz kőfaragványokat visszahelyezték a helyükre, Miskovszky Viktor rajztanár felmérései alapján és a termeket kőburkolattal látták el. Ezekután elkészülhetett a Vörös-torony első kiállítása 1950-ben.

A múzeum 1968-ban egyedüli gazdája lett a várkastélynak, s annak minden gondja-baja a nyakába szakadt. Bár a rendszeres műemléki helyreállítások 1955-től kisebb-nagyobb megszakítással ma is folynak, s a feltárások, falkutatások sok újdonságot hoztak napvilágra e négy évtized alatt, mégsem tekinthetők befejezettnak. Kibontakozott a külső vár védelmi rendszere, helyreállították a várkastély külső, majd udvari homlokzatait, feltárult az olaszbástya kazamata rendszer, s kibontottuk a védelmi rendszert képző külső és belső várarkokat. (1958-tól Kovalovszky Júlia, 1961-től Molnár Vera, 1966-ban Lovag Zsuzsa, 1968-tól Gömöri János, 1970-től magam, majd az OMF régészeivel, Feld Istvánnal, László Csabával és Szekér Györggyel alkotott team végezte a kutatásokat.)

A múzeum történetében és a műemléki helyreállítások sorában kiemelkedő jelentőségű volt az elmúlt év. Befejeződött a vár restaurálásának első üteme.

Az 1984 őszen megkezdett műemléki helyreállításnak kettős célja volt: elsősorban a torony későreneszánsz faragványainak, a homlokzat 19 díszes nyíláskeretének és két kapuzatának megmentése, valamint a leomlott délkeleti sarok rekonstrukciója, építészeti rendezése, s ezáltal



a beázás megszüntetése. A feladat nem volt egyszerű, hosszú viták, kísérletek eredményezték a torony megújulását, a műkőmasolatok elhelyezését, a kőcserét, a leomlott délkeleti sarok és a „bokályos ház” rekonstrukcióját. A helyreállítást megelőző, illetve azzal egyidejű régészeti feltárás, falkutatás és megfigyelés sokban hozzásegítette a szakembereket az építéstörténet értékelésében. A lakótorony eredetét sokan és sokáig az Árpádok korában keresték, s a tatárjárás utáni kővárok építéséhez sorolták. Détsy Mihály okleveles kutatásai derítették fényt arra, hogy a 13. századi pataki vár nem azonos a Vörös-toronyal és az Újhely közelében emelkedő Várhegyen állott. Patak erdőuralom központja, a királyi udvarház és a hozzá tartozó körtemplom közelében keresendő, s feladata az átkelőhely védelme volt. Itt született 1207-ben II. András és Gertrud leánya, a halála után négy évvel szentté avatott Erzsébet.

A város erődítménye a ferences kolostorból épült ki 1444-ben, majd 1465-ben Pálóczy László országbíró udvarházának megerősítését engedélyezte Mátyás király. Ez a „curia-castellum” a János és Ferdinánd király közötti harc színterévé válva, elpusztult.

A mohácsi csatában elesett Pálóczy Antallal kihalt a család, birtokukat a környék leghatalmasabb főura, er-

The Red Tower of the Sárospatak Castle and its exhibition

The Rákóczi Museum of the Hungarian National Museum in Sárospatak was established in 1950 and functions as a primary cultural centre which serves the cult of Rákóczi. Its peculiarity is that it is to be found in one of the most intact and richest late Renaissance building complexes, in a historic building of great importance. As cultural tourism is important in Sárospatak, this is the most visited museum in northeast Hungary; 90,000 guests visited it in the last year. The most attractive part is the keep, which has been under renovation for ten years and was finished last year and

from this year it welcomes visitors with a new permanent exhibition.

The keep – till the first floor almost untouched – is preserved in the condition as it was built in 1534-37 by Péter Perényi, a keeper of the crown having national offices and great domains. The large-scale fortification built on the basis of a uniform conception with external defences was finished in 1541. Changes of owner led to enlargement and alterations. The fortification was in its glory in the time of György Rákóczi and his wife, Zsuzsanna Lórántffy; its modern defensive structure and the building of a castle reflects the demands of the prince of Transylvania. Its role in the Rákóczi war of independence and in other battles for freedom made it „the lion's den in the struggle for liberty“. After losing its historic role, its character as a monument was already appreciated in the last century. That is why the reconstruction is constant allowing it to preserve its values while new ones are created.

Perényi-címeres kapu

The gate with the coat-of-arms of the Perényi family



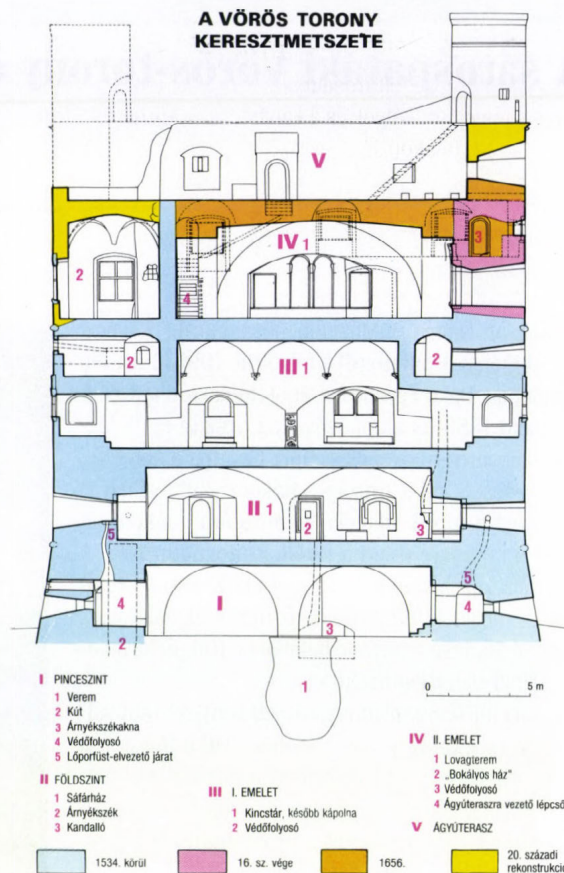
déli vajda, kancellár, majd országos főkapitány, koronaőr, Perényi Péter szerezte meg. A töröktől veszélyeztetett Siklósról Patakra helyezte át családját, ide telepítette jobbágysait, s a familia ősi fészke, a közeli Terebes helyébe itt emelt magának méltó rezidenciát.

A vár építésének kezdetét az 1534 februárjában Kassa városához írott levél tanúsítja, melyben erődítések építésében jártas mesterembereket kért. Igen rövid idő alatt felépült, így 1537-ben a két király, János és Ferdinánd hívei közötti béketárgyalásokat már Patak várában tartották. 1541 április 17., a városkapu dátuma már a befejezésre utal. Az építkezésnél a középkori város déli magját vették körül ágyúbástyákkal erősített várfallal és árokkal, a gótikus templomot is magába foglalva. Az erőd délkeleti szegletében hatalmas lakótoronyt emeltek, melyet a csatlakozó városfalakkal és a belső városból elválasztó árokkal körülvevett udvarból közelítették meg – ez a „belső vár“. A torony az erősség kulcspontja volt, lőrésai a keleti és déli városfal védelmét, oldalazását biztosították. Nemcsak a városfalakban, hanem a torony falzatában is nagy számban találhatóak egyházi és világi épületekből származó gótikus faragványok. A másik döntő bizonyíték a torony keltezésénél az a megfigyelés, amely a reneszánsz köretek, nyílások kiemelésével vált valóra. A páratlan későreneszánsz épületszobrászati díszítésű timpanonos ablakok egydősek a falszövevettel.

Kétségtelen, hogy már a kezdetektől nemcsak hadi célokat szolgált a torony, hanem reprezentatív lakótere is voltak, külső és belső kiképzésével alkalmas volt a főúri udvartartásra. Egy korszerű ágyútorony és egy reneszánsz faragványokkal gazdagon díszített, kényelmes lakótorony ötvöződik a lengyel analógiák mintájára, az olasz és felvidéki, magyar kőfaragók által kivitelezett nagyszabású építményben.

A torony az első emelet magasságáig megőrizte az első építési periódus állapotát. A legalsó, a pinceszint lőréses folyosója, szellőzőrendszere azt bizonyítja, hogy a védekezést löfegyverek, szakállaspuskák biztosították. A földszinten a külső ágyúlőrés mellett megjelenik a díszes reneszánsz címeres díszítésű kapuzat, s a belső terekben az ágyúlőrés egyszerű reneszánsz keretű ablakként a lakóter funkcióit sugallják. Az első emeleten gazdagon díszített reprezentatív téregyüttest alakítottak ki, s a védőfolyosót fél szinttel megemelve, a földemben helyezték el. Ez az ún. középső kerengő. A második emeleten voltak a várúr legreprezentatívabb lakótere, ezek már többszöri átépítést mutatnak. A Perényi-korban eredetileg síkfödém fedte az ebédlőpalotát, bejárata a terem északkeleti sarkában volt, az átellenben levő kandallóval fűtötték. A déli homlokzaton két keresztosztós ablaka volt, nyugati és északi nyílásairól nincs elképzelésünk. Csatlakozó terei klasszikus lakóegységet alkotnak. Az egymásba nyíló három boltozott tér középső helysége a kandallós pitvar, melyből északra nyílt az árnyékszékkel ellátott, eredetileg fűtetlen hálókamra, délre egy kisebb fogadószoba, díszes, bibliai idézettel ellátott ablaka alapján feltételezzük, hogy ez volt a várkápolna. E terem falai a Bodrog természetes védelme miatt már vékonyak.

Nem tudjuk, volt-e még egy lakószint, mely megsemmisülhetett a felső védőfolyosó építésekor, Perényi Gábor



vagy Dobó Ferenc idejében. Ez a lőrésfolyosó a nagytermet három oldalról, déli, nyugati és északi oldalról övezhette, megközelíthető volt a délkeleti és az északkeleti kis saroktérből is. Déli oldalon a nagyterem ablakcsoportja fölött húzódott szélesebb folyosón a Perényi Péter-kori nyíláskereteket megcsonkítva három ablakot alakítottak ki, míg a másik két oldalon, a keskenyebb folyosón, védelmi céllal lőrés nyíltak. Ennek a lőrésfolyosónak délnyugati fordulóját a helyreállítás során feltártuk, látható eredeti téglaburkolata, boltozatindítása, in situ egy reneszánsz keletkezésszerű ajtó, falkarok, s közöttük talán egy a Vörös-tornyot ábrázolja.

A Vörös-torony nagy átépítése egy löporrobbanás következménye, mely a második emelet keleti szobáiban, 1639-ben következett be. Már 1641-ben elhatározta I. Rákóczi György, hogy fejedelmi audienciás szobát alakít ki, s a délkeleti terem Törökországból hozott, gránátalmás és virágos-indás fajanszcsempékkel burkoltatta. Ez a „bokályos ház“, melynek pompáját a helyreállítás megvalósította. Ugyancsak a palotaépítkezésekkel függ össze az öreg palota díszítése, a bejárat, a Perényi címeres kapu és ajtó, a déli ablakcsoport kialakítása, s a nyugati díszes keretek beépítése, s a muzsikások fülkéjének, az ország egyetlen későreneszánsz színpadának elhelyezése (1646), a loggia építésével egy ütemben. Tíz évvel később Lórántffy Zsuzsanna, a megözvegyült fejedelemasszony a torony ágyúterasszal történő megerősítéséhez kezdett. Ennek során, hogy a megnövekedett terhelést elbírja, a palotát többek között vastos pillérekkel, fiókos dongaboltozattal látta el, s így a díszes keretek már részben a boltozattól eltakarva láthatók. A „bokályos ház“ díszes falát nem akarván eltakarni, a teknőboltozat fölé feszített „ívrendszerrel“ kísérelték meg kiváltani a terhelést. Ez végül is nem sikerült, hiszen a délkeleti sarok leomlását 1702-ben a lezuhanó

gerendák terhe idézte elő.

A pusztulási réteg feltárása felszínre hozta mind a kőke-
reteket, mind a bokályok és a kályhacsempék nagyszámú
töredékét. A falakon lévő fészkeket, csempelenyomato-
kat és a feltárt kályhaalapot egybevetve az írott for-
rásokkal történelmileg hiteles rekonstrukció vált lehető-
vé: M. Anda Judit tervező megalkotta a „bokályos ház”
terét, Szabényi Judit restaurátor pedig visszahelyezte az
eredeti csempetöredékeket, másolatokkal és kontúros
csempékkel – utóbbi a leomlott falakra került. Fejedelmi
igényű kispalotát, unikális teret rekonstruáltak.

A műemléki helyreállítás megállt az ágyúterasz szintjén.
Az 1685-ből származó látkép, mely a várat teljes kiépí-
tettségében ábrázolja, s elegendő támpontot nyújthatott
volna a teljes kiépítéshez. A szakemberek azonban nem
akarták a várról alkotott, mindenkiben rögződött lát-
ványt megváltoztatni.

A pataki vár egyedülálló látványt nyújt nemcsak építé-
szeti megjelenésével, hanem enteriőr jellegű, a 16-19.
századi életet bemutató kiállításával is. Ehhez támpont-
ot az 1612, 1613, 1639 és 1701-ben felvett leltárak,
számadások nyújtottak, melyekből megismertük a helyi-
ségek funkcióját.

A bejárati szint, és az onnan nyíló földszinti helységek az
őrség, valamint az udvari személyzet tartózkodására
szolgáltak, majd tárházak voltak. A bejárat melletti re-
neszánsz kőkeretes ülőfülkék, a kiállított szűrő- és lő-
fegyverek, ácsolt faragott asztalok, székek, láda az egy-
kori életet idézik.

A torony alsó, pincszintje „a torony alatt való kerengő”
védelmi jellegű, míg boltozott tereiben lévő, andezit-
sziklába vájt vermek gabona és egyéb élelem tárolására
szolgáltak. A torony vízellátását a sziklába vájt kút biz-
tosította. Az alsó szint gazdasági jellegét hangsúlyozzák
a kiállított néprajzi tárgyak.

A torony első emeletén a Perényiek idejében, Dobók
alatt is, majd a Rákócziak korában a kincstár és levéltár
volt. A helység funkciójára utal a berendezése, a kétré-
szes reneszánsz szekrény, az un. „olasz lábos” asztal, a
faragott támlásszék, a valaha családi címerrel festett in-

dadíszítésű láda, és a préselt, aranyozott bőrrrel bevont
karosszékek a 16-17. századból.

A déli, nagyobb teremben csak az utolsó tulajdonos, a
Windischgrätz-család rendezett be kápolnát. A család-
tag, Natalia elbeszélése szerint hétköznapokon itt miséz-
tek, csak vasárnap ment a család a plébániatemplomba.
Korabeli fotók alapján sikerült azonosítani az egykori be-
rendezést és az oltárképet. Ezek ide kerültek vissza, s a
kápolna újraszentelése is megtörtént. Az oltárképet
Franz Eybl festette, Szent Erzsébet életének egyik jelene-
tét ábrázolja. A Szent Istvánt és Szent Lászlót ábrázoló,
töredékesen is monumentális faszobrok, kandeláberek
és barokk padok teszik teljessé a berendezést.

A „Toronyban való középső kerengő”-ben szakállas-
puskákat állítottunk ki a lőrészekben.

A torony második emeleti nagyterme, az „Öreg palota”,
vagy újabb elnevezéssel lovagterem ebédlopalatoként
jelenik meg: hatalmas, intarziás, DFG monogramos,
oroszlános, koronás címerrel díszített asztallal, bőrrrel
bevont, préselt díszű, már lekopott címeres karosszé-
kekkel és gazdag mustrával ellátott faragott székekkel idé-
zik e funkciót. A „Nagy palotán belül való kiss paloták”,
a bokályos ház, a pitvar és a hálószoba reneszánsz bú-
torzattal, kályhamásolattal kényelmes lakóteret mutat.
A falakat ékesítő falfestmény mellett a szőnyegek és
festmények jelzik a palota lakályosságát.

A kiállítást kollégáimmal együtt valósítottuk meg, Tamás
Edit, Váradi László, Spisák Béla, Laczkó Ferenc fáradoz-
tak létrejöttén. Reméljük, hogy az építészeti tér és be-
rendezés harmóniáját célzó rendező elv, a műemlék
mérhetetlen szeretete kisugárzik a látogatókra.

Korántsem tekintjük ezzel befejezettnek a munkát. Máris
folyik a kastélyprogram részeként a földszinti délnyugati
terek, az un. Konyhabástya helyreállítása, s reményeink
szerint, berendezve, új kiállítási térrel gazdagíthatjuk a
várkastélyt. Elképzeléseink szerint, a szellemiségében is
megkopott Rákóczi kiállítást, lebontása, az emeleti kiállí-
tási terek kutatása, helyreállítása után, 2003-ra, a Rákó-
czi szabadságharc 300. évfordulójára új felfogásban, új
szemlélettel, gazdagabban rendezhetjük meg. ■

Az un. „nagy palota”
The „Great Hall”

Fotók-Photos: Váradi L.





Results of the most recent research concerning of the Holy Crown

The crown of the Hungarian kings is thought to have been assembled from two parts in the second half of the 12th century. The lower part can be precisely dated to 1070-80 on the basis of the cloisonné enamel tiles decorating the crown band, since they also show, in addition to archangels and saints, Michael Ducas, the Byzantine emperor, and the Hungarian King Géza I. On the cross-band of the crowns upper part 8 apostles are portrayed. It is difficult to identify the representations on these enamel remains, because of the small number of comparable specimens; but a critical analysis of their style attests to the fact that they were produced in a place where the impact of Byzantine enamel art was considerable. Certain features, which are to be found in the inscriptions on the plates, which present the apostles, support this view. Thus, from a palaeographic examination of the inscriptions, it can be shown that they relate to the letter types of Byzantine medal inscriptions. In fact two typical letters, the „T” in Thomas and the second „V” in Paulus, did not appear on Byzantine medals after the middle third of the 11th century.

A Szent Korona felülnézetből
The Holy Crown from above

A Szent Koronával kapcsolatos kutatások újabb eredményei

Tóth Endre

A Szent Korona legrészletesebb, alapos és máig egyetlen feldolgozását Deér József készítette el. Munkája 1966-ban jelent meg Bécsben. A középkori magyar történelem tudós kutatója, a Pázmány Péter Tudományegyetem professzora külföldre távozása után főként az uralkodók emlékeivel foglalkozott. Írt a császári korona eredetéről, az uralkodók képével díszített keresztéről, a középkori német-római császárok ábrázolásairól, a császári ornátusról, a szicíliai porfir királyszerűségről. Tanulmányaival mintegy előkészült pályafutása kétségkívül legjelentősebb munkájára, a Szent Korona feldolgozására, annak ellenére, hogy meg kellett küzdenie a személyes megismerés és látás hiányával, minden, maradandó eredmény reményét keltő tárgyvizsgálat alapfeltételével. Az autopszia hiánya a koronánál kevésbé összetettebb problematikájú tárgyak esetében is téves következtetések forrása lehet, illetve a kutatónak önmérsékletet parancsol; a következtetések egy része eleve csak feltételes lehet. Deérnek csupán azok a fekete-fehér fényképfelvételek álltak rendelkezésére, amelyeket a korona amerikai kézre kerülése után készítettek. Az általa alkalmazott metodikai eljárás, amellyel a korona művészettörténeti feldolgozását a történeti forrásoktól elválasztotta, kiindulásként, a vizsgálat első szakaszában kétségtelenül követendő. Ugyanis a történeti forrásokban említett koronázó jelvény azonossága a ránk maradt, hagyományosan Szent István személyéhez kötött koronával az Árpád-korban, vagy legalább is annak korábbi, hosszabb szakaszában bizonyíthatatlan. Deér végül mégis egy történeti eseménynek tulajdonított a korona történetében meghatározó fontosságot. Szerinte IV. Béla leánya, Macsó Anna, apja halála után a ki-

rályi kincstár számos darabjával a királyavató koronát is magával vitte Prágába. Ezért korábbi koronákból és ötvöstarjyagokból új koronázó ékszer készítették: ez lenne a máig megmaradt korona.

Deér véleménye következtetései igazi buktatója lett, mivel ez a téves alapállás a korona felső, latin feliratos részének a készítését, létrejöttét, és értelmezését lényegesen befolyásolta. A korona keresztpántjainak apostolképei szerinte a 13. század legelején készültek volna Magyarországon. Deér véleménye a kincsrablásról elutasítást váltott ki. Jogosan, hiszen a magyar királyok koronája akkor már több, mint 100 éve adatoltan kiemelt jelentőségű tárgy volt, amelyről a magyar királyok nem mondhattak le. A koronázási jelvényre vonatkozó források ugyanis a 12. század közepétől kezdve olyan, meglehetősen világos adatsort jelentenek (a Székesfehérváron őrzött jelvénytől a sanctus jelző megjelenésén keresztül a Szent Istvánhoz kapcsolásig), amelyekből szükségszerűen következik a királyavató korona kiemelt, és a királyi kincstártól elkülönített jellege. Ezért a IV. Béla halálát követő kincsrablást nem lehet úgy értelmezni, amint azt ő tette.

Deér József a korábban egységnek tartott alsó, görög koronarészt sem tartotta változatlanak. Az I. Gézának küldött korona zománcclemezeit szerinte új aroncsra illesztették, és a háromszög- és félkörös oromdíszeket is később szerelték rá. Deérnek ez a következtetése, miután a Szent Korona hazakerült és vizsgálhatóvá vált, megdőlt. Ugyanis a koronaarbrons alaplemét és az oromdíszek foglalatát egyetlen aranylemezről vágták ki, semmi nyoma jelentősebb átalakításnak. Nem lehet tehát szó arról, hogy az oromdíszek később kerültek fel a bizánci eredetű koronára. A görög korona fennmaradt állapotában is jól illeszkedik a bizánci ötvösség egyik stílusvonulatához.

Deér véleménye az oromdíszek magyarországi készítéséről persze ettől függetlenül is kétséges volt. A bravúros technikával készült, alaplemez nélküli, kék és zöld színű rekeszománccal előállítására speciális tudást, nagy gyakorlatot igénylő feladat. A tárgycsoportnak alig maradt fenn emléke. E ritka technika alkalmazása sokkal inkább lehetséges volt az 5. század óta bizonyíthatóan működő, ezért a mesterségbeli fogásokat átörökíteni tudó konstantinápolyi császári palota ötvösműhelyében, mint a koraközépkori és románkori nyugat-európai egyházi és világi központokban, ahol hasonló folyamatos fejlődés nem volt lehetséges. Az oromdíszek félkörös (pikkelyszerű) motívuma, amely a római császárkortól fordul elő, elsősorban a keleti császárságban követhető nyomon. Nemcsak a díszítőminta, hanem lényegi jellegzetessége, az áttetszőség is jól rokonítható a 11-12.



századi bizánci üvegedények azonos mintáival.

A görög korona az oromdíszekkel együtt került hazánkba. Mivel éppen ezek a fő jellemzői a Bizáncrian viselt női koronáknak, az ékszer eredetileg csakis nő hordhatta (más kérdés az, hogy ezt a koronát mikortól viselték a fejükön az Árpád-házi királyok). A koronán ábrázolt uralkodók: Dukasz VII. Mihály császár (1071-1078), I. Géza magyar király (1074-1077) az ajándékozás idejét meghatározzák. Kérdéses a rövidített névvel (KON) ábrázolt fiatal társascsászár kiléte. Kon(sztantinosz)-szal, I. Mihály fiával (született 1074 április 1. után), és Kon(sztantiosz)-szal, Mihály testvérével egyaránt azonosították. Az első esetben újszülött csecsemőt kellett volna ábrázolni, mert a koronát minden bizonnyal I. Géza trónra kerülését követően (1074 március-április) Magyarországra küldték. A megoldást segíti Mihály császár lemezének értelmezése. Ez a lemez ugyanis nagyobb a koronán lévő foglalathoz, azaz nem a korona számára készült, hanem másodlagosan használták fel. A kérdés az, hogy hol végezték el az átalakítást. Aligha máshol, mint Konstantinápolyban, a palotaműhelyben. A korona Magyarországra kerülése után ugyanis egyrészt nem lett volna értelme bárki képét egy (vagy két) bizánci császár képére kicserélni. Mi több: jól kicserélni. Úgy, hogy időben összhangba kerüljön I. Géza magyar király uralkodási idejével és Konstantinosz-Konstantiosz életadataival. Ezért az lehet a megoldás, hogy amikor koronát akartak küldeni a görögökkel barátságos magyar uralkodónak, nem készítettek újat, hanem egy régebbit vettek elő a kincstárból, és Mihály császár képével aktualizálták. Az I. Gézát ábrázoló lemezt újonnan készítették. Ezesetben a társascsászár az 1070-es években 10 év körüli Dukasz Konstantiosz, Mihály testvére volt. Ábrázolása életkorának is jobban megfelel. Mihály császár képét pedig egy más ötvöstárgyról, esetleg koronáról vették le és helyezték rá a csak hasonló méretű foglalatra. A korona keresztpántjaira felszerelt nyolc apostolkép készítés helyéül minden olyan terület szóba jött már, ami egyáltalán lehetséges. Az érvek azonban még nincsenek kimerítve, a feliratok paleográfiai vizsgálata pedig elmaradt. Ez utóbbi pedig annál inkább szükséges, mert a zománcképeken két különleges alakú betű fordul elő: Paulus névben a második U, és Thomas nevében a T. Alakjukat Deér a 13. század legeleji magyar ötvös ügytelenségének tudta be. Rácáfol erre azonban az apostolfeliratok összképe, az egyenletes, szépen kivitelezett betűformálás, a kapitális antikva betűk alkalmazása. A két különleges alakú és sem a zománcművészetben, sem a nyugati feliratokon meg nem található betű, éppen különlegessége miatt nyomra vezető lehet a lemezek készítés helyének kutatásában. A feliratok feldolgozását a *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1996-os, most megjelenő évfolyamában végeztem el. A vizsgálat eredményei a következőkben foglalhatók össze:

A különleges alakú U és T betű a bizánci érmek feliratain, néhány bizánci ötvöstárgyon és koraközépkori itáliai feliraton fordul elő. A Római Birodalom kettéválása után ugyanis a latin a keleti császárság hivatalos nyelve marad, és sokáig a császári udvar szertartásain is használták. A császárság érmeit pedig évszázadokig – az 1060-as évekig – latin betűkkel és latin feliratokkal verték. Az



Dukasz Mihály zománcképe a görög korona hátsó részén, felette Tamás apostol nevével
The enamelled portrait of Michael Dukas placed on the back of the Greek crown, above the inscription: apostle Thomas

egyre alakuló, torzuló, eredetileg kapitális nagybetűk közé néhány, a latin folyóírásból származó kis betű is bekerült (a, d, m, t, u). Ezek között lelhetők fel a jellegzetes T és U betűformák, amelyek a Szent Korona apostollemezein megfigyelhetők.

SCS L THOMAS

Mindkét betű a bizánci éremfeliratokon a 6. századtól a 11. sz. közepéig jelen van. Amikor a bizánci éremverés görög szövegűre változott, a különleges alakú T és U többé nem fordul elő. Egyébként is az u hang jelölésére a görög nyelvben diphthongust használtak (ou). Ez azt jelenti, hogy egyrészt az apostollemezek feliratait olyan vidéken készíthették, ahol (a stílusvizsgálat most nem részletezett eredményeivel összhangban) a keleti császárság művészete, beleértve az ötvösséget, jelentős

SCS PAVLVS



Pál apostol zománcképe a pántkoronán
The enamel plaque of the apostle Paul on the crown of bands

mértékben hatott, másrészt kronológiailag akkor, amikor a bizánci éremfeliratokra jellemző betűk még használatban voltak: azaz nem később a 11. század középső harmadánál. Európának az a területe, amelyre a 11. század folyamán a bizánci művészet hatott, az akkor még bizánci uralom alatt álló Közép- és Dél-Itália volt. A kapcsolatokon az 1054-es egyházszakadás sem változtatott, sőt a Monte Cassino-i apátság közvetítésével, nem egy itáliai katedrális bronzkapujának bizánci készítésével vagy bizánci ötvösök alkalmazásával különösen

gyümölcsöző volt. Ezért arra lehet következtetni, hogy a Szent Korona apostollemezeit legkésőbb a 11. század közepén Közép- vagy Dél-Itáliában, görög származású, (vagy görög ötvösöktől tanult mesterek) készítették. Ez magába foglalja a pápa és a császár által történő megrendelés lehetőségét is. Ez az ötvösmű korona volt-e, vagy más ötvöstárgy, azt talán a további vizsgálatok segítenek megvilágítani. Jelenlegi ismereteink alapján, adatok híján erre a kérdésre nem lehet választ adni. ■

Mátyás király trónkárpitja

Sipos Enikő

The throne tapestry of King Matthias

The throne tapestry was produced in Florence around 1470, it is believed according to Antonio Pollaiuolo's design. The pattern, woven, with gilt silver thread and knitted with a shortnapped green velvet contour, stands out from the background, which is woven plainly, also with gilt silver thread. The nearest parallel to this throne tapestry from contemporary brocade velvets, is Pope Sixtus Fourth's antependium, which is kept in the Museum of the Basilica in Assisi. The object, has been repaired several times. The fabric became deformed, the metal wefts frayed, oxidised and the stitching came apart. The whole surface of the throne tapestry was covered with large stains and discoloration. After cleaning the textile the unsewn metal wefts, were temporarily tacked and then unstitched the earlier repairs. Subsequently the throne tapestry was fixed to a cotton support fabric, while the temporary tackings, were unstitched one by one. The object is exhibited in a temperature and humidity controlled showcase.

Mátyás király az 1470-es években több, a trónszék mögé szánt díszes kárpitot csináltatott a firenzei Francesco Malocchi műhelyében, melyeket feltehetően Antonio Pollaiuolo (1433-1498) tervezett.

Az egyik közülük az ú.n. Mátyás trónkárpit az itáliai reneszánsz textilművészet egyik legjelentősebb, viszonylag épen megmaradt alkotása.² (Fényképét lásd a hátsó borítólapon.) Kompozíciója zárt, méret szerint tervezett. Három részből állították össze. 105 cm széles tükrének két hosszanti oldalára 32 cm széles bordúrt varrtak, az alsó és felső szegély a tükrrel egybe szövött.¹ Tükrének felső harmadában gyümölcsös tölgyfakoszorúban Mátyás uralkodói címere. A címerpajzs négy részre osztott, középen a Hunyadi család hollós címere, a két felső részben Magyarország, az alsó részben Dalmácia és Csehország címerei. A címer alatt, renaissance díszpadlón, angyalfejes talapzaton álló váza látható,¹ melynek két oldalán bőségszarun álló heraldikus sasok és virágos ágak vannak.

A két oldalsó bordúrt nyolcszor ismétlődő bőségszarus, kalászos minta díszíti. Szövés módját tekintve az aranyozott ezüsttel simán szőtt alapból kiemelkedik az ugyancsak aranyozott ezüsttel, de hurkosan szőtt minta, melynek kontúrvonalja zöld nyírott bársony.² Anyaga sárga és zöld selyemfonalból szőtt brokátbársony, melynek színoldalát teljesen befedi a selyem bélfonalú aranyozott ezüst lancier vetületek.

A trónkárpit először Bakócz Tamás (1442-1521) érsekhez került, aki a király címere fölé saját, hasonlóan szövött címerét varratta. Később az érsek rokonainak, az Erdődy grófoknak a birtokában volt, akik a múlt század végén a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozták.³ Mátyás királynak az előbbivel azonos rajzú másik kárpitját miseruhává alakították. A miseruha a föníciai franciskánusok zárdájából vásárlás útján a budai várkapolnába, majd a MNM-ba került. A trónkárpit szerencsére elkerülte az átalakítást, a másik kárpit szövetéből csak annyi maradt, amennyit a miseruhához felhasználtak belőle.

A szakirodalom néhány, a trónkárpitokhoz hasonló technikával, egyedi megrendelésre készült antependiumot hoz kapcsolatba a Pollaiuolo testvérek körével. Ezek közül a kárpit egyik legközelebbi párhuzama IV. Sixtus pápa antependiuma az Assisi Bazilika Múzeumában. Levéltári adatok bizonyítják, hogy IV. Sixtus megrendelésére A. Pollaiuolo tervezte s felügyelte a hímző és szövő-mesterek munkáját.⁴

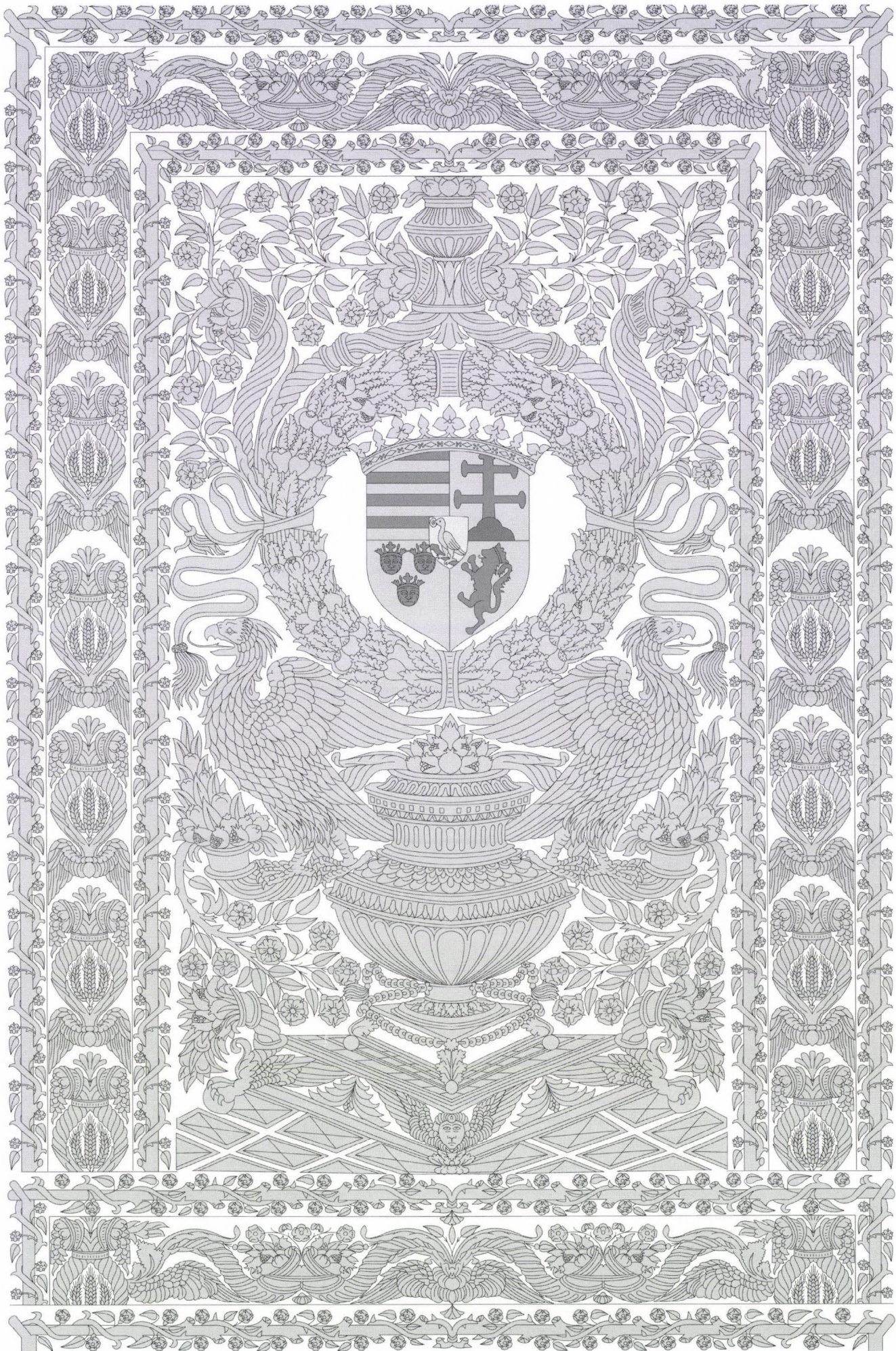
Itt kell még megemlítenünk az Esztergomi Főszékesegyházi Kincstár ú.n. Mátyás miseruháját, melynek szövete a XV. században Firenzében készült. Radics Jenő és Csernyánszky Mária véleménye szerint a trónkárpit egyik legközelebbi hazai párhuzama. Alapszővete sárga és meggyzín selyemből szőtt brokátbársony. A mustra kontúrait meggyzín bársony adja, hurkosan és simán szőtt lancier vetületekkel váltakozva. Nemcsak technikailag, de motívumaiban is találunk a kárpittal rokon elemeket: pl. a gránátalmás bőségszaruk és a vázába helyezett kalászcokrok.⁵

Az MNM textilgyűjteményében még két szövettöredék van – egy miseruha elejének részei, melyek ugyanolyan szövettől készültek mint a trónkárpit ill. a föníciai miseruha. Mustrája a trónkárpit bordúrnéjének bőségszarus, kalászos mintájával azonos, de a minta kontúrvonalja vörös bársony.⁶

A kárpit az idők során és a hosszan tartó, nem megfelelő kiállításmód következtében rendkívül rossz állapotba került. Szövete elvékonyodott, meggyengült, saját súlyától erősen megnyúlt. A fémszálakat lefogó selyem láncfonalak felszakadoztak, kikoptak, így a mintázatlan részek 80%-án, a hurkosan szőtt részek 60%-án az aranyozott ezüst vetületek felbomlottak, helyenként teljesen kikoptak. A hurkos részeknél a kinyúlt fémszálak deformálódtak, egymásba csavarodva sok helyen kusza fonalkötegeket képeznek.

A fémszálak fém része oxidálódott vagy teljesen leko-

A trónkárpit rekonstrukciós rajza
The reconstruction-drawing of the throne tapestry

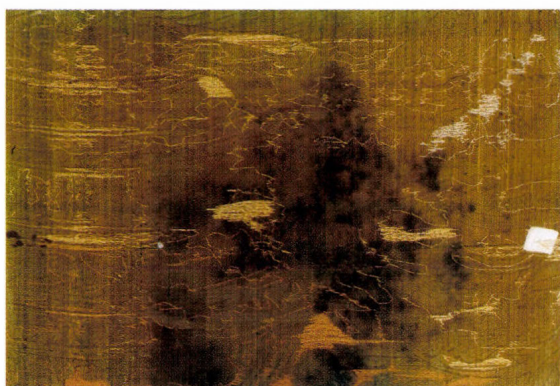




A felszakadt, megnyúlt vetülékfonalak a szövet felszínén
The torn and elongated wefts on the surface of the fabric



Az ötvenes években végzett javítás öltései
The stitches of the mending from 1950s



Foltok, elszíneződések a kárpit hátoldalán
Stains, discolourations on the reverse of the tapestry

es években tisztították, konzerválták. A felbomlott szálatokat vastag sárga sodratlan selyemmel sűrűn átvarrták. A tárgyat ezután fehér pamutvászonnal kibélelték, zöld bársonnyal keretezték és fatáblára erősítették. A fehér bélés eltávolítása után a fonák oldalon láthatóvá vált, hogy az eredeti szövetbe sárga vastag selyemmel

alá terítették, hogy a lábuk ne csússzon a parkettán.⁷ 1981-ben nyolctagú bizottság döntött arról, hogy a tárgy mielőbbi restaurálása feltétlenül szükséges. Elkészült a restaurálási terv és megkezdődött a munka. (Az időpontokra, módszerekre, változtatásokra vonatkozó adatokat teljes részletességgel a MNM Műtárgyvédelmi Bizottságának jegyzőkönyvei tartalmazzák.) Az 1984-ben újra összehívott bizottság a restaurálási tervet elfogadta. Ennek értelmében az alkalmazandó módszert a két azonos anyagú, de vörös kontúrú töredéken próbálták ki, az egyiket alátámasztó anyagra varrták, a másikat nem. Tapasztalataik alapján a kárpit fel-

bomlott fémvetülékeit – alátámasztó szövet nélkül – vékony lenfonállal, nagyon sűrű, apró öltésekkel, közvetlenül a kárpit alapszövetéhez varrták. A régi javításokat csak azokon a részekben bontották fel, ahol éppen dolgoztak. 1988 őszétől 1991 januárjáig a munkát nem folytathatták, részben a textilgyűjteményben folyó felújítási munkák miatt, részben mert a tárgyat hosszabb ideig kiállították a Budapesti Történelmi Múzeumban. 1994 júniusában az 1996-os állandó kiállítással kapcsolatban a MNM Műtárgyvédelmi Szakbizottsága tájékozódott az addig végzett munkáról. A beszámoló szerint a

pott, főként a címer két oldalán és a bordűr külső szélénél. A felső bordűrnél egy széles vízszintes sávban szinte teljesen hiányzik. Az alapszövet több helyen hiányos, szakadozott, foltozott. A bordűrből valamikor fent és jobboldalon teljes hosszában 2-3 cm-t levágtak.

A kárpitot tudomásunk szerint valamikor az 50-es években tisztították, konzerválták. A felbomlott szálatokat vastag sárga sodratlan selyemmel sűrűn átvarrták. A tárgyat ezután fehér pamutvászonnal kibélelték, zöld bársonnyal keretezték és fatáblára erősítették. A fehér bélés eltávolítása után a fonák oldalon láthatóvá vált, hogy az eredeti szövetbe sárga vastag selyemmel varrott konzerváló öltések, foltozások lefedik a felület kb. 80%-át. A hátoldalon a korábbi javítások nyomain túl, nagy kiterjedésű sötétlila, rozsdabarna elszíneződések és rozsdafoltok vannak. Ezek a foltok a múzeum 1945 januári orosz megszállása idején keletkeztek, amikor a kárpitot a szobába bekötött lovak

teljes felület egynegyede készült el 1986-88 között és a befejezéshez 1994-től számítva még 3,5 évre volt szükség. A jelenlévő szakemberek megállapodtak abban, hogy a tárgyat pamut alátámasztó anyagra kell rögzíteni és a varrókonzerválást a korábban használt módszerek szerint egy speciálisan kialakított asztalon kell folytatni. 1995 márciusától a kárpit restaurálását egy új csoport vette át. Felmérve a feladatot és a már elkészült részeket, szükségesnek tartottuk a konzerválási mód megvál-



A korábbi restaurálás öltései a színdalalon
The stitches of the earlier restoration on the face



A korábbi restaurálás öltései a hátoldalán
The stitches of the earlier restoration on the reverse



A jelenlegi varrókonzerválás öltései: baloldalon láthatók a lebegő szálok a varrókonzerválás előtt, jobboldalon a szövet felülete a varrókonzerválás után

The stitches of the present conservation sewing: the loosen wefts before conservation on the left and the surface of the fabric after conservation

toztatását. Az alábbiakban megindokoljuk e változtatások szükségességét és ismertetjük a jelenlegi restaurálás legfontosabb lépéseit.

1. A kárpit már méreténél fogva is jelentős súlyt képvisel, ugyanakkor szövete meggyengült, szakadozott, megnyúlt. Ilyen állapotban saját súlyát nem bírja el. Feltétlenül szükség van tehát a teljes felület alátámasztására, alkalmas színű és vastagságú pamutszövettel. A két anyagot csúsztatott öltéssel, vékony lenfonállal, 1,5 cm-es öltéstávolságot tartva rögzítjük egymáshoz.

A fenti műveletet csak a foltok és a korábbi javítások teljes kibontása után lehet elvégezni. Ha azonban a korábbi varrásokat kibontjuk, a fémvetületek újra felbomlnak, rendezetlenné válnak. Ennek elkerülésére a munka első lépéseként a kárpit színoldalán, a teljes felületen laza fércöltésekkel rögzítettük a fémfonalakat. Ezt a fércet később a varrókonzerváláskor lépésről lépésre haladva eltávolítjuk.

2. Korábban a fémszálakat párosával, 2-3 mm-ként lenfonállal öltötték le. A nagy öltéssűrűség még a legvékonyabb tűt használva is átluggatja s ezáltal gyengíti az anyagot. A sok apró öltés fonala lefedi a fémszálakat ezért az így levart felületek bemattultak, beszürkültek. Ekkora felületen és ilyen sűrűségben a varrófonal vastagsága is számottevő teret igényel, ami kisebb méretbeli változást, az eredeti szövet keresztirányú megnyúlását okozza. Ennek elkerülésére a még hátralévő közel kétharmadnyi felület levarrásához vékony selymfonalat használtunk egyúttal a sűrű leöltögetés helyett a jóval ritkább öltéseket kívánó, ún. átfogó öltésekkel végeztük a varrókonzerválást. Ez az öltésmód esztétikai szem-

pontból is kedvezőbb hatású és ha szükséges, bármikor eltávolítható. A konzerváló öltések a szövet sima, mintázatlan részein minden nehézség nélkül kivitelezhetők. A hurkos részeken azonban az eredeti hurokmagasságot nem mindig tudjuk biztosítani. A fonalak deformálódása, megnyúlása varrással csak részben korrigálható. A lenfonállal varrott részek felbontására és újravarrására nincs mód az alapszövet károsodása nélkül, így a már elkészült részeken semmit nem változtathattunk.

3. A varrókonzerválást a tárgy felső szélén kezdték, majd a középső harmadánál folytatták egy-egy sávban. Az alátámasztó szövet és az eredeti közötti egyenletes súlyelosztás érdekében a varrókonzerválást középről a szélek felé haladva kell elvégezni.

A restaurálás egyik legfontosabb lépése a rekonstrukciós rajz elkészítése volt, amely tükrözi a tárgy eredeti állapotát. A kárpit restaurálása a szokásosnál jóval idő- és munkaigényesebb feladat, amit a történeti kiállításra készülve jelentős mennyiségű műtárgy restaurálásával egyidőben kellett elvégezni. Csupán a fémszálak lefércelése konzerválás előtt, valamint a foltok és a korábbi javítások kibontása két restaurátor háromnegyed évi munkáját jelentette. Fáradtságos munkájukért, türelmükért köszönet illeti Stalmayer Adélt és Gink Juditot, akik a munka jelentős részét már elvégezték. Az új módszerrel – az előzőhöz képest jóval gyorsabban haladva – a kárpit tükrének kb. 70%-án tudtuk befejezni a konzerválást. A még hátra lévő bordűr és a tükör restaurálásának befejezése az állandó kiállítás megnyitása utáni időre halasztódik.

Jegyzetek

1. V. Ember Mária: Régi textiliák. Corvina, Budapest. 1980. 12., 16. p.
2. Radisics Jenő: Mátyás kori művészet. Magyarország történeti emlékei az 1896. évi ezredéves orsz. kiállításon. II. kötet, 204. p.
3. Radisics Jenő: Mátyás király trónkárpitja. Magyar Iparművészet 1911., 355. p.
4. Rosalia Varoli-Piazza: The Altar Frontal of Sixtus IV. in Assisi. Research and Restoration. Istituto Centrale per il Restauro, Roma, 1993. 29-33.
5. Csernyánszky Mária: Az Esztergomi Főszékesegyházi Kincstár paramentumai. Budapest, 1933. 58., 60. p.
6. V. Ember M.: i.m.
7. Köszönöm az információt Németh Annamáriának és mindazon kollégáimnak akik a háború alatt szemtanúi voltak az eseményeknek.

Megjegyzések a készülő múzeumi etikai kódex tervezetéhez

Nagy Mihály

A Magyar Múzeumok 1996/1-es számában *Szentlélek Tihamér* a Pulszky Társaság képviseletében, rövid bevezető és szerzői megjegyzés kíséretében közölte a készülő múzeumi etikai kódex tervezetét. A téma időszerűségére a folyóirat szerkesztője is utalt, és minden bizonnyal égető szükségét érzik az etikai kódex kidolgozásának azok a muzeológusok is, akik mindennapi munkájuk során szenvedő alanyként, vagy érdeklődő megfigyelőként kerülnek kapcsolatba olyan kérdésekkel, amelyeket a hatályos törvények és rendeletek nem egyértelműen, vagy egyáltalán nem szabályoznak.

Szentlélek Tihamér a megoldandó kérdések kezelésére három alternatívát kínál, amelyek közül leginkább követhetőnek a 2. számú látszik, azaz a vonatkozó törvényekre és rendeletekre alapozva, azokat értelmezve kell a szakma etikai szabályait meghatározni. (Az 1. számú változat kiesik, hiszen a törvénynek nem feladata az etikai kérdések szabályozása, a 3. pedig áttekinthetetlen szabályzatot eredményezne, hiszen – jogász szakemberek

szerint – jelenleg is száznyolcvanra tehető csupán azon jogszabályok száma, amelyek a muzeális emlékekkel kapcsolatosak, és amelyekhez egy minden rész kérdésre kitérő etikai kódexnek igazodnia kellene).

A 2. változat esetén az etikai szabályzatnak a jelenleg még csak koncepció szintjén létező, a kulturális javak védelméről és a múzeumokról szóló törvényt kellene kiindulási alapnak tekintenie. Az új törvény hiányára Szentlélek Tihamér is utal, és a közölt tervezetben olyan témákat is felsorol, amelyeket valójában törvényi szinten kell majd szabályozni, és így szerepeltetésük az etikai kódexben feleslegessé válik.

Felmerül a kérdés, hogy a majdan elkészülő etikai kódex hatálya meddig terjed. Mivel a szabályzattervezet kidolgozását a Pulszky Társaság-Magyar Múzeumi Egyesület kezdeményezte és gondozta, nyilvánvalóan az alapszabálya 2. paragrafusának 2. bekezdése értelmében feltehetően foganatosításáról is a Társaság fog gondoskodni. Így az minden bizonnyal a Társaság rendes tagjaira,

Some remarks on the draft of the Code of Museum Ethics

The Code in its final version should concentrate on the professional activities of museum personnel regarding their attitudes and responsibilities towards 1. artefacts in the collection and their documentation, 2. toward the public using the public collections 3. towards colleagues. (In this respect the 1994 AIA Code of Professional Standards serves as a good guideline for us.) The Code should harmonize with, and be based on the

national law, now under preparation (Act on the Protection of Cultural Properties and Museums).

The Code should contain and lay stress on the privileges (e.g. shaping of the discipline, placements, publication of the Professional Members' List etc.), and should provide these privileges for the members of Pulszky Society-Hungarian Museum Association. In the author's opinion, the working out of separate codes for every professions are more preferable than one single regulation for all museum workers.

azaz természetes személyekre vonatkozhat csupán és nem intézményekre. Ilyen megfontolásból célszerű lenne átfogalmazni a tervezetet, amely jelenlegi formájában a múzeumok (mint intézmények), a múzeumigazgatók, a múzeumi vezetés és megkülönböztetés nélkül minden múzeumi dolgozó tevékenységét szabályozni kívánja. A tervezet, alkotóinak szándéka szerint minden múzeumba és múzeumi dolgozóra vonatkozik, a jelenlegi változaton mégis átüt megfogalmazóinak régészeti érdeklődése. A múzeum helyett a közgyűjtemény kifejezést lenne célszerű használni.

Az etika, mint az erkölcsi szempontból helyes viselkedés elveinek rendszere, egyénekre vonatkozhat csupán, így a múzeumi etika azt az eszmerendszert foglalja egységbe, amely a szakmájuk iránt elkötelezett, felelős gondolkodású múzeumi szakemberektől elvárt és követendőnek tartott magatartási formákat rögzíti, függetlenül attól, hogy az egyén a szakma mely részterületén tevékenykedik, és hogy szakterületén vezető, vagy beosztott állásban látja-e el feladatát.

A múzeumi (közgyűjteményi) dolgozó szakmai tevékenységében a felelős magatartást – működő külföldi analógiákat is figyelembe véve – három szempontból célszerű szabályozni, ennek megfelelően az etikai kódex is három fő fejezetre lenne tagolható:

I. Felelősség a gyűjteményi anyagért és az azokkal kapcsolatos dokumentációkban szereplő adatokért .

II. Felelősség a közgyűjteményt rendeltetésének megfelelően használó közönséggel szemben.

III. Felelősség a munkatársakkal szemben.

Remélhetőleg mai viszonyainkra is érvényesnek tekinthetjük Korek Józsefnek, a tervezet függelékeként közölt írásából kölcsönzött szavait, amelyek szerint: *„...Átalakuló társadalmi életünkben azt tapasztalhatjuk, hogy a közérdek lép előtérbe...“* A közgyűjtemények esetében – az egyházi vezetők szándékai szerint ideértve az egyházi „magántulajdonban” levő gyűjteményeket is – a jövőben is kizárólag a közérdek határozhatja meg a szakmai munkát. Hiszen *„...a kutatás nem öncél, minden kutatásnak csak annyiban van értelme, amennyiben a közt szolgálja.“* Korek József idézett gondolatát a kutatásról ki kell terjeszteni a teljes közgyűjteményi munkára. Ebben a tekintetben is, a kulturális örökség védelmét szolgáló új törvénynek kell majd egyértelműen rögzítenie ezen örökség felelős megőrzésével kapcsolatos alapelveket és az ezek kifejtéséhez szükséges alapfogalmakat.

A régészeti emlékek témakörénél maradva pl. a muzeá-

lis emlék, majd ennek egy speciális csoportja, a régészeti emlék, és ezek rendeltetésének meghatározása, valamint a régészeti emlékek lelőhelyének definíciója után, a közérdekből levezetve kell a törvénynek kimondania, hogy a Magyarországon előkerült régészeti emlékek felelős megőrzésének köteleme általános érvényű, és egyaránt vonatkozik bármely megtalálóra, illetve a területileg illetékes közgyűjtemények tulajdonosaira és ezen közgyűjtemények munkatársaira is. Természetesen a régészeti emlékek felelős megőrzésének fogalmát is meg kell határozni, úgy, hogy ebbe beletartozzon az emlékek tudományos felkutatásától kezdve, nyilvántartásba vételükön, lelőhelyük esetleges feltárásán, az emlékek restaurálásán, megfelelő raktározásán, feldolgozásán át egészen a nyilvánosság számára való hozzáférhetővé tételükig minden olyan mozzanat, amely valós biztosítékot jelent arra, hogy az emlékeket megőrizzük a következő generációk számára.

Mind Korek József írása, mind pedig a Szentlélek Tyhámer által közölt tervezet érinti a kutatómunkával kapcsolatos szerzői jogok problémakörét. Ezek olyan kérdések, amelyeket az egyes intézmények szervezeti és működési szabályzatában kell részletesen tárgyalni. A problémakör etikai vonatkozásait jól összefoglalja a tervezet első bekezdése.

Az etikai kódex tervezetének kidolgozását kezdeményező Pulszky Társaság deklarált általános céljainak és feladatainak („jobb szakmai érdekvédelem”, „a múzeumokban folytatott szakmai tevékenység tudományos rangjának hangsúlyozása”, „a szakma társadalmi és anyagi megbecsülésének növelése” stb.) ismeretében, meglepő, hogy a tervezetben ezek a célok alig jelennek meg, holott a modern szakmai etikai kódexek (lásd pl.: Archaeological Institute of America, Code of Professional Standards, [1994. december 29; Claire Lyons <CLyons@Getty.edu>] rögtön a bevezetésben felsorolják, hogy milyen konkrét jogok illetik meg az előírásokat elfogadó tagokat, pl. munkaközvetítés, szaknévsor közreadása stb. Ebben a tekintetben magyar példát is idézhetünk, és éppen a múzeumi területről: a Magyar Restaurátorkamara Alapszabályát, amelynek csaknem két évvel ezelőtti közreadása arra is figyelmeztet bennünket, hogy az etikai kódexeket célszerűbb lenne a muzeológia egyes szakágai szerinti bontásban kidolgozni (jelen esetben a régészetre), hiszen így áttekinthetőbb, az érintettek számára közérthetőbb, tömörebb szabályokat lehetne megfogalmazni. ■

Visszatekintés

„...megmentettem a Nemzeti Múzeumot...“

Egy amerikai tábornok 1919-ben a Magyar Nemzeti Múzeumért

Kemenczei Ágota



Fotó – Photo: Roboz L.

An American General for the Hungarian National Museum

Between the 4th of August and 14th of November 1919. Roumanian troops occupied Budapest. After the Roumanian army arrived on the 4th of August the Allied Military Mission consisting of American, English, Italian and French Generals began its work with the aim to control the execution of the armistice agreement which ended the first World War and to make clear the circumstances in Hungary. The Roumanians, beside requisitioning goods, raised a claim for every work of art which had derived from Transsylvania, since Transsylvania now belonged to them. The collections of the Hungarian National Museum were in danger. This information is based on the American General, Hill Bandholtz's, original diary. (Lajos Szathmáry, a collector living in the USA donated the diary to the museum in 1995.) On the 5th of October 1919 the General, as the chairman that day in the Mission, prevented

A Szövetséges Katonai Misszió 1919 okt. 6-i ülésének jegyzőkönyve (részlet)

A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeit közel kétszáz éves fennállása során többször veszélyeztette a történelem vihára. Ezek egyike volt Budapest 1919. augusztus 4. és november 14 közötti román megszállása. Történelmünk e szakaszának hiteles forrása a Szövetséges Katonai Misszió amerikai képviselője, *Harry Hill Bandholtz tábornok* naplója, amelyet 1995-ben Szathmáry Lajos, az Amerikai Egyesült Államokban élő gyűjtő a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozott.¹ A három kötetes napló alapul szolgált az 1933-ban angolul, majd 1993-ban magyarul megjelent változatnak,² de tartalmilag bővebb, mint a kiadott változat. Ez a forrásanyag ugyanis Bandholtz tábornok könyvének kéziratán kívül tartalmazza a napló szöveghű, nem szerkesztett változatát, valamint a Szövetséges Katonai Misszió tevékenységére vonatkozó dokumentumok másolatait.

Az eredeti napló és a dokumentumok alapján az ismertnél teljesebb képet lehet alkotni arról az eseménysorozatról, amely a Magyar Nemzeti Múzeum kifosztásának megakadályozásához vezetett.

A román csapatok Budapest augusztus 4-i megszállását követően amerikai, angol, olasz, francia tábornokokból álló Szövetséges Katonai Misszió kezdte meg a működését, azzal a céllal, hogy ellenőrizze a fegyverszüneti egyezmény végrehajtását, tisztázza a magyarországi viszonyokat.

Hamarosan észlelniük kellett a magyarányú rekvirálásokat, melyeket nem tudtak megakadályozni, bár az antant tábornokok – elsősorban Bandholtz tábornok – a békekonferenciának küldött távirataikban a magyarországi állapotokról beszámolván a román csapatok azonnali kivonását sürgették. A románok azonban nem elégedtek meg az ország anyagi javainak elrablásával, hanem történelmi, múzeumi emlékek elszállítását is tervezték, arra hivatkozva, hogy „*joguk van bárhol, bármikor, bármit lefoglalni, ami Erdélyből származik, mivel Erdély hozzájuk tartozik*“. A Magyar Nemzeti Múzeum vezetői, érzékelve a veszélyt, már 1919. augusztus 6-án kérték a múzeum gyűjteményei és az ott elhelyezett letéti anyag védelmét az antant missziótól, amire ígéretet is kaptak. Ennek el-

lenére a románok augusztus 16-án katonai őrseget állítottak a múzeum kapujába és az Iparcsarnokban elhelyezett Néprajzi Osztály elé, hogy semmit se lehessen onnan kivinni. Augusztus 27-én a Serbescu tábornok vezette román Evakuáló Bizottság három tagja érkezett a múzeumba azzal, hogy az erdélyi, partiumi műkincseket, történelmi emlékeket leltárba vegye.

Szeptemberben erősödött a román nyomás a múzeumra. Az október 6-i jegyzőkönyv szerint „*szeptember 4-én Serbescu tábornok több tiszt és civil társaságában követezte a múzeumtól azokat a tárgyakat, amelyeket több erdélyi közösség és egyesület helyezett el ott. Pekár úr³ és doktor Elemer⁴ tájékoztatta Serbescu tábornokot,*

Minutes of Meeting of 6 October 1919.

1. The meeting was held at 9:30 a.m. General Gorton presiding.
2. General Bandholtz informed the meeting that, as President of the Day, he had sent a telegram on September 5th to Paris announcing that the Roumanians had satisfactorily completed the first state of their withdrawal in Trans-Danubi.
3. General Gorton gave to the Mission a copy of Sir George Clerk's memorandum on leaving Budapest, on which the latter's report to the Supreme Council will be based.
4. General Bandholtz drew the attention of the Mission to the letter sent to the Roumanian Command regarding the disposition of articles claimed in the National Museum, of which there was a record in the proceedings of October 1st last. At 9:30 p.m., October 5th, General Bandholtz received information that the Roumanians were removing articles from the National Museum. He went to the building with Colonel Lorse and found there a strong Roumanian guard. He was informed that General Serbescu had been to the Museum with an order signed by General Mardarescu to remove all property claimed. The Director of the Museum had refused to comply with the order and had locked all the doors of the Museum. General Serbescu had stated that he would return on Oct. 6th and if necessary, would break open the Museum. General Bandholtz, after sealing the doors, took the key of the Museum, and left a note to the effect that the Museum was under the protection of the Interallied Mission.

During the meeting a letter was received from the Archbishop of ESZTERGOM, Prince Primas of Hungary, stating that the private collection and property of the late Bishop of HAGYÁRAD had been deposited in the National Museum pending the execution of his will, and that no one had authority to remove the collection except the Prince Primas of Hungary.

A letter was also read from M. Pekar stating that on the afternoon of Sept. 4th, General Serbescu accompanied by numerous officers and civilians had demanded from the Museum the objects which had been deposited there by the various Communes and Societies of Transylvania.

M. Pekar and Doctor Elemer had informed General Serbescu that the Museum was under protection of the Supreme Council, and that they refused to hand over to the Roumanians anything that was in the Museum. M. Pekar begged the support of the Interallied Mission in his action.

Later in the Meeting a letter dated October 4th and signed by General Mardarescu and M. Diamandi was received. It acknowledged the receipt of Interallied Mission's letter of October 1st and stated that the Roumanian Commander and

the objects of Transylvanian origin being taken away from the National Museum. After the protest of the Entente Mission, the Roumanians didn't try it again. The museum sent an official letter of thanks to the General, and awarded him with a commemorative medal. The grateful capital had a statue erected in 1936 to the memory of the General.

A Nemzeti Múzeum raktárajtajain elhelyezett három pecsét egyike

Jegyzetek

1. H. H. Bandholtz: Report of American Military Representative in Hungary 1919-1920 Washington DC 1920 (kézirat) – MNM Legújabbkori Osztály Iratgyűjtemény Ltsz.: 95.10.1.

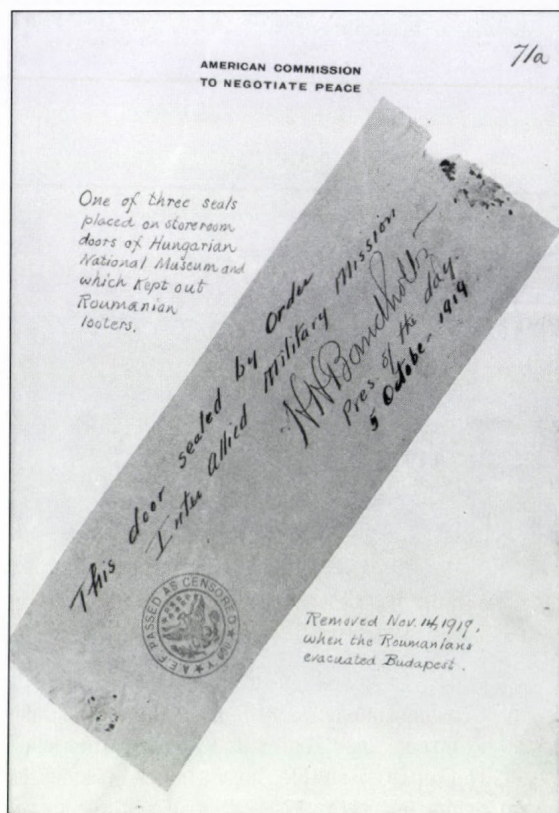
H. H. Bandholtz: Memoranda to American Commission to Negotiate Peace and Minutes of the Interallied Military Mission to Hungary 1919-1920 Budapest 1919 (kézirat) – MNM Legújabbkori Osztály Iratgyűjtemény Ltsz.: 95.10.2.

H. H. Bandholtz: American Military Representative Interallied Military Mission to Hungary and Commissioner of the U.S. in Hungary 1919-1920 Budapest 1919 (kézirat) – MNM Legújabbkori Osztály Iratgyűjtemény Ltsz.: 95.10.3.

A nevezetes lovaglópálca: MNM Legújabbkori Osztály Egyedi történelmi emlékek gyűjteménye, Ltsz.: 95. 9. 1.

Fejérpataky László főigazgató elismervénye a múzeum raktárkulcsának visszaszolgáltatásáról

Receipt of General Director László Fejérpataky for return of the National Museum's storeroom key



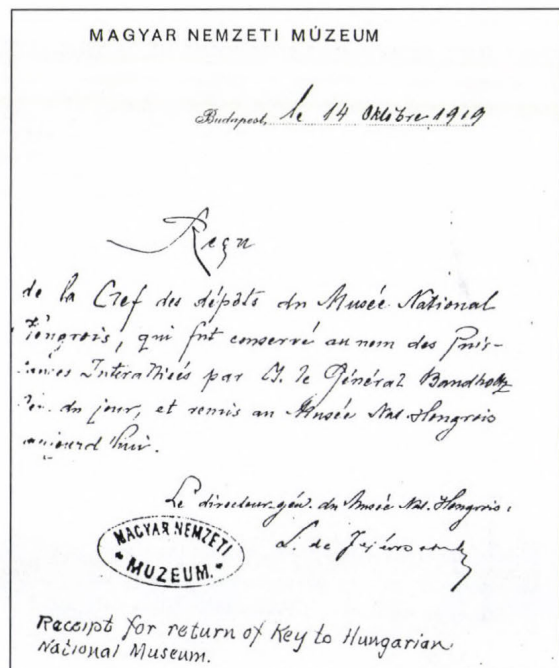
hogy a múzeum a Legfelsőbb Tanács védelme alatt áll, és ők visszautasítják bármi átadását a románoknak a múzeumtól. Pekár úr kérte a Szövetséges Misszió támogatását az eljáráshoz.

Négy nappal később újabb kísérlet történt a tárgyak elvitelére. Ekkor két román küldött jelent meg a Mardarescu tábornok, a magyarországi román hadsereg főparancsnoka által aláírt román nyelvű nyílt rendelettel, amely felhatalmazta őket Erdélyre és a románok által megszállt területekre vonatkozó könyvek, napilapok, kéziratok, levéltári anyagok felkutatására és elvitelére. Fejérpataky László főigazgató tiltakozását követően a románok kijelentették, hogy egy-két nap múlva újból el-

jönnek. Ez be is következett, szeptember 10-én Radulescu őrnagy vezetésével bizottság jelent meg a múzeumban, az erdélyi eredetű, vonatkozású tárgyak elszállítására. Czako Elemér tiltakozására, Gerevich Tibor igazgatóőr a misszionál tett panaszára ez a kísérlet is meghiúsult, de a román katonai őrség megmaradt a múzeumnál.

Szeptember második felében a román Evakuáló Bizottság Budapesten oly nagymértékű lórekvirálást kívánt végrehajtani, ami megbénította volna a főváros egész közlekedését. Serbescu tábornok javasolta, hogy a román katonai parancsnokság hajlandó a rekvirálástól eltekinteni, ha a magyar kormány egyes erdélyi múzeumoknak a Nemzeti Múzeumban őrzött leleteit, valamint a múzeum anyagából a katonai parancsnokság által kijelölt tárgyakat ellenszolgáltatásul felajánlja, köztük a Nagyváradról menekített primási tulajdonú Ipolyi-féle gyűjteményt. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szeptember 23-án közölte az Evakuáló Bizottsággal, hogy az igényelt tárgyakat nem engedi át, hivatkozva a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa rendelkezésére, miszerint a múzeumi tárgyaknak helyükön kell maradniuk és onnan el nem távolíthatók.

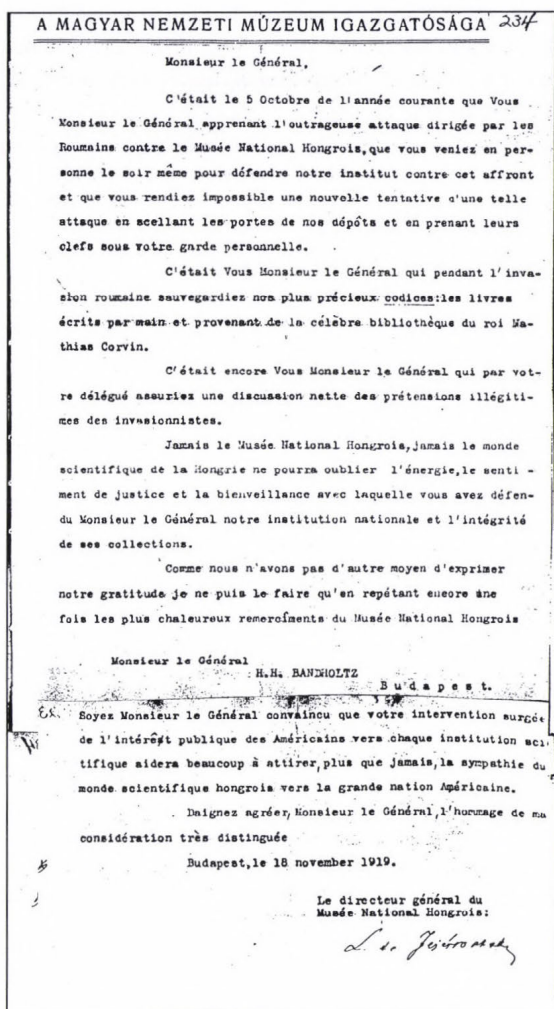
Az október 6-i jegyzőkönyvből megtudhatjuk, hogy október 1-én a misszió ülésén „döntés született arról, hogy bár a románok azt állítják, számos, a Nemzeti Múzeumban található tárgy őket illeti meg, mivelhogy jelenleg ők Erdély urai, ne kapjanak egyet sem közülük, mielőtt azt jóvá nem hagyja bizottságunk, amelynek elnöke Shafroth amerikai százados. Még aznap tájékoztattuk döntésünkről a román főparancsnokot”. Október 4-én Mardarescu tábornok és Diamandi, a román megszálló hadsereg polgári kormánybiztosa levelet küldött a misszióknak, amelyben igazolják a misszió levelének átvételét, és „közlik, hogy a román parancsnokság és a Főparancsnok a kormányuk és magánszemélyek érdekében magukra veszik a teljes döntési felelősséget a múzeum állományának tulajdonáról és delegációt küldenek a múzeum igazgatójához azért, hogy a szükséges eljárást megtegyék”. Bandholtz tábornok szerint a levél ellentétes volt a Szövetséges Katonai Misszió határozatával, így ez a misszióban képviselt nemzetek megsértését jelentette. Követelésük végrehajtására már másnap megjelent a múzeumban Serbescu tábornok egy őrnagy, több katona és civil kíséretében. Bandholtz tábornok – az aznapi soros elnök – naplójában a következőképpen emlékezik vissza az eseményekre: „5-én este, 9.30 körül értesítettek arról, hogy a románok 14 teherautóval és körülbelül 30 tiszttel és civilvel a Magyar Nemzeti Múzeumnál vannak és közölték azt a szándékukat, hogy elvisznek minden tárgyat, amely Erdélyből származik. Loree és Horowitz ezredesek és egy amerikai katona kíséretében a múzeumhoz hajtottam, amelynek épületét és telkét erős román őrség vette körül. Az egyik férfi megpróbált megállítani minket, de mi féltetve őt bementünk az épületbe és kértük a múzeum igazgatóját, aki hamarosan meg is jelent. Közölte, hogy délután 6 óra körül a román rekviráló parancsnok, Serbescu tábornok, 14 teherautó, román katonai különítmény, több tiszt és civil jelent meg a Múzeumnál, bemutatva egy parancsot, amelyet Mardarescu tábornok és Diamandi főbiztos írt alá. Ebben határozottan közölték, hogy átvették a teljes felelősséget eb-



ben az esetben és utasították őt, hogy foglalja le és vigye el az összes erdélyi tárgyat. Amikor Serbescu tábornok követelte a kulcsokat, az igazgató tájékoztatta arról, hogy neki utasítása van a Szövetséges Katonai Missziótól arra, hogy ne adjon ki tárgyakat a Múzeumból, kivéve, ha erre felhatalmazták őt, és visszautasította a kulcsok kiadását. Serbescu tábornok közölte vele, hogy már késő van és nem folytatja az ügyet este, de holnap reggel visszajönnek és ha a kulcsokat nem adják át, betöri a raktárajtókat és erővel viszi el a tárgyakat. Kértem az igazgatót, hogy a kulcsokat adja át nekem, amelyet ő megtett.

Akkor otthagytam egy közleményt, címezve 'Annak, akit megillet', amelyben közöltem, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum tárgyaiért a Szövetséges Katonai Misszió a felelős és a kulcsok H. H. Bandholtz tábornok, az amerikai képviselő kezeiben vannak. Azután papírszalaggal és pecsétviasszal lepecsételtem azt a három ajtót, amelyeken át a termekbe lehetett menni és ráírtam mindegyik pecsétre: Ezt az ajtót a Szövetséges Katonai Misszió parancsára pecsételték le, aláírta H. H., Bandholtz, napi soros elnök. Mivel a románok, mint a legtöbb európai, nagyon szeretik a gumibélyegzős eljárást, és mivel nem volt más, minden egyes papírt egy amerikai postai cenzorbélyegzővel lepecsételtem, amelyen az volt olvasható, hogy: átadható, cenzúrázva, s ezek a szavak egy bíbor amerikai sást keretettek."

A Szövetséges Katonai Missziót a történekről az október 6-i ülésen tájékoztatta Bandholtz tábornok. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a tábornok eljárását a Misszió többi tagja is jóváhagyta. Az ülés alatt egy levél érkezett Csernoch János esztergomi érsektől, aki kijelentette, hogy a nagyváradi Ipolyi gyűjteményt a püspök saját akaratából helyezte el a Nemzeti Múzeumban, és senki nem sincs felhatalmazása elvinni a gyűjteményt, kivéve Magyarország hercegrímását. A misszió ezek szerint járt is el, amit a primás később személyesen megköszönt Bandholtz tábornoknak. Hogy a magyarbarát Bandholtz tábornok mennyire szívén viselte a múzeum megmentésének ügyét, azt a múzeum október 27-i értesítésével kapcsolatos mondatai tükrözik: „van a Múzeumban néhány doboz, amely valóban Erdélyhez tartozik, s amelyeket készek átadni Romániának. Shafroth százados egy, a Múzeum kulcsaira és a pecsét feltörésére vonatkozó engedélyre vonatkozó kéressel jött hozzám, hogy átadhassa a szóban forgó dobozokat. Mindent felvettem a Misszióknak, és azt javasoltam: tekintettel arra, hogy a románok olyan sok dolgot vittek el, amelyekre semmilyen joguk nem volt, nem szükséges sietni ezzel a néhány dobozzal, amely lehet, hogy valóban az övék. A Misszió megtárgyalta és a románokat arról tájékoztattuk, hogy meg kell várni a Kártérítési Bizottság döntését.“ Az antant misszió állásfoglalására a románok lassanként visszavonultak. Október 17-én visszavonták a raktárajtókat és a Néprajzi Osztály előtt álló öröket. November 14-én Bandholtz tábornok a múzeumban elismeréssel ellenében átadta az általa még október 5-én átvett kulcsokat, és Fejérpataky László főigazgató és egy magyar tiszt jelenlétében saját kezűleg levette az ajtókról a zárószalagot, melyek közül egyet emlékül átadott a Nemzeti Múzeumnak: „Tegnap délután átmentem a Magyar Nemzeti Múzeumba, és visszaadtam nekik a kul-



csot, amelyet október 5-én vettem a birtokomba és eltávolítottam az ajtókról a pecséteket. Átvételi elismervényt adtak a kulcsról, majd engedélyt kértek arra, hogy történelmi dokumentumként megtarthassák a pecsétet azon három ajtó egyikéről, amelyekre ezeket elhelyeztük. Egyet odaadtam nekik, egyet megtartottam magamnak, a megmaradót pedig Loree ezredesnek."

A Nemzeti Múzeum főigazgatójának köszönőlevele Bandholtz tábornokhoz
Letter of thanks of the General Director of the National Museum to General Bandholtz

2. H. H. Bandholtz: Napló nem diplomata módra. Román meg szállás Magyarországon. Magyar Világ Kiadó 1993. – lásd még: Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1913-1923. évi állapotáról és működéséről Budapest 1926; Pótó János: Emlékművek, politika, közgondolkodás. Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok, 7. Budapest. 1989
3. Pekár Gyula az antant-missziókkal folytatandó tárgyalások vezetésével megbízott tárca nélküli miniszter.
4. Czako Elemér a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium múzeumi osztályának vezetője.

Harry Hill Bandholtz tábornok szobrának avatása, Budapest 1936 augusztus 23-án
Unveiling of General Harry Hill Bandholtz's statue, Budapest 08. 23. 1936





A Magyar Nemzeti Múzeum a hivatalos köszönőlevélén túl hálából emlékermet adományozott Bandholtz tábornoknak „Pekár úr ... ragaszkodott hozzá, hogy ma velem találkozzék, s átadja nekem a Nemzeti Múzeum egyik éremjét, egy, a hálás Múzeum által hozzám intézett ajánlással együtt. Azért ért ez a megtiszteltetés, mert megmentettem a Múzeumot a románok általi kifosztástól” – emlékezik vissza a tábornok. A Clerk-misszió sikere után a Legfelsőbb Tanács 1919. december 5-én feloszlatta a Szövetséges Katonai Missziót. Bandholtz tábornok azonban csak 1920. február 9-én utazott el Budapestről. 1925. május 11-én hunyt el. A

hálás főváros szobrot állíttatott a tábornok emlékének, amelyet 1936. augusztus 23-án ünnepélyes külsőségek között lepleztek le a Szabadság téren. A tábornokot azal a nevezetes lovaglopálcájával a kezében mintázta meg a művész, Ligeti Miklós, amelyet a naplóval együtt Szathmáry Lajos a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozott. A szobrot a Rákosi rendszer idején, 1949-ben eltávolították a helyéről, majd később az amerikai követség kertjében állították fel. A politikai változás tette lehetővé, hogy 1989-ben újra a régi helyére kerüljön, őrizve annak a férfinak az emlékét, aki tetteivel a magyar nemzet történetének pótolhatatlan emlékeit mentette meg. ■



Huszonnyolc nap krónikája

**Fejezetek a Magyar Nemzeti Múzeum történetéből:
dr. Fettich Nándor főigazgató helyettes naplója,
1945. január 16-tól február 12-ig.**

Fettich Nándor arcképe az 1940-es évekből
Portrait of Nándor Fettich from the 1940s

Sajtó alá rendezte: Bándi Gáborné

Chronicle of 28 days

Legends were told among museologists whenever the talk turned to Nándor Fettich's war-time diary, who was remembered as the General Director of the Hungarian National Museum in 1945.

Instead of guessing and perpetuating made-up stories, we were able to start with the publishing of the diary, and with the identification of the events and persons mentioned within it.

The original manuscript and other documents connected with Nándor Fettich's activities are thought to exist, but lacking at present.

The diary consists of three parts. The first part put down the daily events between the 16th of January and the 12th of February 1945. The second part contains Fettich's interpretative and explanatory remarks, as well as emotional and sentimental elements. We

Legendák keringtek a muzeológusok között, ha az 1945-ben a Nemzeti Múzeum akkori főigazgatójaként emlegetett Fettich Nándor ostromnaplójára terelődött a beszélgetés. A találgatások és a kitalált történetek továbbtételése helyett elkezdhetjük az 1962-ben a MNM főigazgatóságának kezdeményezésére lemásolt napló publikálását, illetve megkezdődhet a naplóban említett személyek és az események azonosítása.

A 81 lapból álló iratanyag három részből áll:¹

Az első rész az események dokumentuma, napi feljegyzések, Fettich Nándor² naplója 1945 január 16. és február 12. között.

A második rész a naplót kiegészítő megjegyzések sora. Ezek utólag készültek, de nem sokkal (esetleg 1-2 nap múlva) a napló megírása után.³ A napi eseménytörténet olyan információkkal egészíti ki Fettich, amelyek megvilágítják az események hátterét, érzelmi, indulati jelenségeket tartalmaznak.

A dokumentum harmadik része a függelék, amelyhez 8 irat tartozik, 16 lap, a 66-tól a 81-es számozásig. Ezen iratok a napló szövegéhez szervesen illeszkednek. Röviden először a függelékről:

1. sz. Jegyzőkönyv, amely 1945 április 13-án készült, az akkori múzeumi állapotokat rögzíti.

2. sz. Jegyzőkönyv és elismervény. Tartalma állapotrögzítés, valamint a nemesfém tárgyak átvétele, a rejték helyről előhozatalakor illetve „az igazolóbizottság végzésének kikézbiztetése után”, Fettich állásvesztésekor 1945 május 13-án. Átvevő: Huszár Lajos.⁴

3. sz. Levél a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsától Fet-

tich Nándornak. Aláíró: Hóman Bálint, 1944 október 18.⁵ 4. sz. Kísérőlevél, az 1. sz. függelékben szereplő jegyzőkönyvhöz, melyet Fettich a MNM Elnökségének címezett. Dátuma: 1945 április 13.

5. sz. Köszönőlevél a MTA főkönyvtárosától, az akadémiai könyvtár értékeinek mentéséért, valamint az Akadémia hozzájárulásának közlése a szállítási és egyéb költségekhez. Aláíró: Melich János főkönyvtáros. A levél dátuma: 1944 november 22.

6. sz. Köszönőlevél, amelyet Moór Gyula a MTA elnökhelyettese írt, az akadémia 20 ládányi értékes könyv és iratanyagának megmentéséért, azok visszakerülésekor. A címzett Fettich, a levél dátuma: 1947 február 7.

7. sz. Dr. Grexa Gyula⁶ nyilatkozata, amely az 1945 január 18 - március 31 közötti eseményekre vonatkozik. Készült 1962 június 21-én. Ehhez Fettich kiegészítő megjegyzést írt, ugyanis történtek olyan események a jelzett időszakban, amelyekről ő, mint a múzeum akkori felelős vezetője, nem tudott, illetve nem kapott róluk tájékoztatást.

8. sz. Tasnádi Kubacska András⁷ nyilatkozata Fettich Nándor 1944-1945-ös évekbeli működéséről, mintegy igazolva akkori tevékenységét. Dátuma: 1962 június 21.

Részletek a naplóból

„1945. jan. 16.

Orosz rohamcsapatok megjelenése a Magyar Nemzeti Múzeumban. A védekező németek éjjel több hullámban szállták meg a múzeumot. *Éjjel 3 órától reggelig több német inváziós csoport közül az egyik előreszegezett géppisztolyokkal behatolt a múzeum épületébe és oro-*

szokat keresett. Reggel 6 órakor jelent meg a negyedik invázió. (A kurzivált szöveg Fettich utólagos megjegyzéseiből való. A szerk.) Kretzoi és Méri⁸ éjjel inspekciónak. Lovagkeresztes német százados, rohamcsapat-parancsnok. Az oroszok reggel kézigránáttal betörték a Szabóék lakásánál lévő csigalépcső aiját és benyomultak a pincébe. Molnos, én és Müller úr és Pierre Moorgat francia követségi tisztviselő fogadtuk őket.⁹

Sebesültek leszállítása a II. óvóhelyre. Egy csakhamar belehalt sebébe, a múzeum pincéjében temettük el, mert kivinni nem lehetett.

A múzeum hátsó udvarán a gerendák és egyéb fa dolgok repülő által ledobott gyújtóbombától meggyulladtak...

A tüzet csak éjjel tudtuk eloltani az udvaron, mert napnal a sebesültekkel voltunk elfoglalva. Az épület egész napon át igen erős tűz alatt állt. (ágyútűz és aknavetők) 1945. jan. 17.

A rohamosztágosok reggel tovább mentek harcolni. Fölmenni életveszélyes volt. Este 3/4 6 órakor jött az orosz hullám. [Az új orosz hullám katonái átlagban 2 óránként jelentek meg. Mindent átkutattak, németeket kerestek, de nem lövöldöztek...] Én, Molnos és Moorgat szaladtunk eléjük. Éjjelre a kazánházban és a II. óvóhelyen telepedtek le, a magyarok a szárítópincébe szorultak.

1945. jan. 18. (csütörtök)

Korán reggel felmentünk az Éremtárba. Az ajtó betörve, a könyvek a földön, az éremtartó fiókok betörve, de minden a helyén. A Hóman előszoba és konyha szintén feltörve, a szekrények aijája kitorva és kiürítve.

A Régészeti Tár aiját szintén betörve találtuk, Molnossal, Moorgattal mentem az Üllői út 101. alatti orosz parancsnokságra. Katonai védelmet kértünk a múzeum számára. Megígérték. Kocsiba ültünk az őrnaggyal. Az egész épületet végignézte. Találkozott Teleki Gézával,¹⁰ akinek ígért két orosz őrszemet... a Kálvin téri paloták vigan égtek...

1945. jan. 20. (szombat)

Orosz tiszt összeszedte a férfiakat dolgozni...

Az Éremtárba másik orosz csoport telepedett be... Bárányné¹¹ szobájában az arany-ezüst ékszerek óriási tömegét találtam a földre hanyva. Az oroszok találtak ezek között egy szép zománcos aranyórát. Az egyik zsebrevágta. De a kertben szép szóra visszaadta nekem, kihúva a csizmájából. Egy csésze rumot adtunk neki jutalmul.

... Délelőtt, délben és koradélután az aijók valamelyes rendbehozatalával foglalkoztunk. Újabb orosz hullám. Hozzák a tüzéség konyháját és lovakat.

1945. jan. 21. (vasárnap)

Az öreg Schrank és a beteg Kriván¹⁴ a kerti medence jégét feltörték, vizet hordtak az oroszoknak katlanokba. A tüzet a GH bútoraiából táplálták, és az aijók romjaiból. Egy másik csoport sírokat ásott a kertben tömegesen fekvő hulláknak. Hóman szobájában is hevert egy orosz katona holtteste. Este egy öreg marcona katona jött hozzám: a rádiókat felsőbb parancsra össze kell szedni és egy helyen tartani.

1945. jan. 22. (hétfő)

Hajnaltal keltem, mert nagy sereg lovat helyeztek el a Régészeti Osztály földszinti irodahelyiségeiben, közöttük az én szobámban is. Huszár Lajossal együtt elindultunk, hogy mentsük a menthetőt. Szobámba 6 lovat ta-

láltunk. Összes bútoraim összetörve, íróasztalom felborítva. A Régészeti Tárbán elhelyezett lovakat mongol katonák gondozták...

1945 jan. 23. (kedd)

A francia kolónia embereivel mentünk a GPU-hoz segítségért. (Romanelli u.) Eredmény nulla volt.

1945. jan. 24. (szerda)

Délelőtt újra mentünk a GPU-hoz. Rendelkeztek, hogy a lovakat ki kell vinni a múzeumi szobákból és a múzeumot le kell zárni...

... Este 3/4 9-kor a múzeumkertben felállított aknavetők cca. egy óra hosszat dühösen működésben voltak.

Más városrészből is hallottunk harci zajt.

[Legnagyobb bajunk és aggodalmunk az volt, hogy a múzeumban orosz katonaság lévén és a kertben az Arany János szobor északkeleti oldalánál, a Petőfi emléktábla környékén aknavető osztag fészkelte be magát, rengeteg lőszerrel és mivel innen hevesen lőtték Budát, nyilván célpontul szolgáltunk a budai hegyeken működő ellenségnek... Ezért minden igyekezetem az volt, hogy az orosz parancsnokságok valamelyikétől kieszközöljem, hogy a múzeumot és a kertet mentesítsék.]

1945. jan. 25. (csütörtök)

Hajnaltal ismét heves aknavető. Egész nap erős légi tevékenység. Délelőtt újra elmentünk a GPU-ba. Semmi eredmény. Onnan az Eötvös utcai rendőrkapitánysághoz, Kádár rendőrtanácsoshoz, hogy legalább magyar rendőrséget kapjunk. Onnan a Mosonyi utcába küldtek. Útközben elfogtak az oroszok munkára, csak Moorgat mentett meg bennünket...

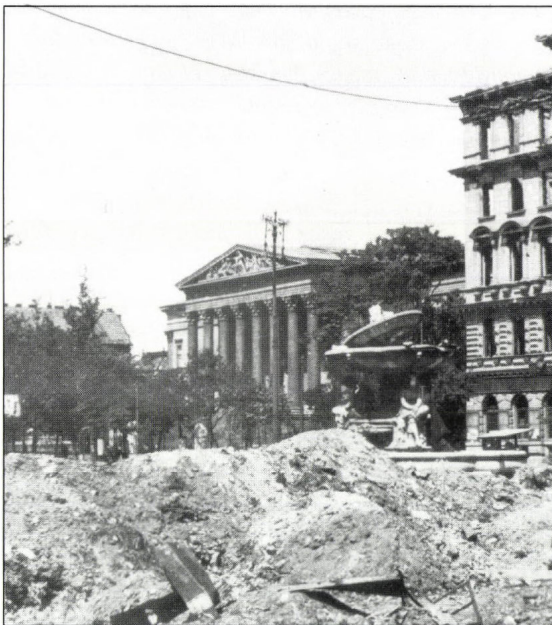
... A lovakat 5 ló híján ma délután elvitték a múzeumból. Az ottmaradt lovaknak egy kőpadlós szobát jelöltem ki... Kezdődött a rendcsinálás. Közben az öt lovat mégiscsak bevitték az Éremtárba, amely úszott a lóganéjban. Huszárral fölmentünk, és nagynehezen kimentek a lovak a már korábban kijelölt helyre.

1945. jan. 26. (péntek)

... Kubacska megjegyezte: „mindjobban egyedül mara-

A romos Kálvin tér a Nemzeti Múzeummal

The Kálvin Square in ruins with the National Museum in the background



are able to learn about the sad event in his private life in those days, about the death of his mother and about the circumstances of her burial. The third part of the document is an appendix, documents connected with various events. Authentic recollections and delivery records.

The Fettich diary is an important document in the museum's history, since during the last 50 years after the war, disclosure of important details concerning the museum's collections and exhibits was lacking. A detailed analysis based on the diary, with the help of people still alive and mentioned in it, could provide research workers with important data.

Jegyzetek

1. A kézirat másolata a MNM adattárában található (leltározatlan).
2. Fettich Nándor (1900 Acsád - 1971. május 17. Budapest) régész, 1923-tól a múzeum munkatársa, 1930-tól a Régészeti Tárbán a népvándorláskori gyűjtemény kezelője (ig. ő), egyetemi magántanár, 1944-45-ben mb. főigazgatóhelyettes.
3. Az eredeti kéziratot egy 18,7 x 11,6 cm nagyságú Centrum gyártmányú zsebfüzet tartalmazza. (A család birtokában.)
4. Huszár Lajos (1906-1987) a MNM Érem és Régiségtár vezetője, 1935-től a MNM munkatársa. 1946-48 között a MNM Tört. Múz. igazgatója. 1949 febr. 2-től nyugalmazásáig a MNM Éremtár vezetője.
5. A levél szövege: „Van szerencsém Igazgató Urat dr. Zichy István úrnak, az Országos Magyar Történelmi Múzeum főigazgatójának távollétében a helyettes főigazgatói teendőket ellátásával hivatalosan megbízni. Budapest, 1944 október hó 18. Hóman Bálint s.k. a Magyar Nemzeti Múzeum elnöke.”
6. Dr. Grexa Gyula (1891-1977) 1919-27 között az MNM alkönyvtárosa, 1927-1950 között a Verbóczi reál gimnázium

tanára, 1944 májustól 1945 április 11-ig szolgálattételre az OSZK-ba beosztva. Nagyon tevékenyen vett részt a múzeum mentési munkálataiban.

7. Tasnádi Kubacska András (1902-1977) paleontológus, 1944-1945-ben a MNM Elnökségében elnöki tanácsos.

8. Méri István (1911-1976) 1932-től rövid megszakítással a MNM munkatársa; Kretzoi Miklós (1907-) geológus, 1940-1950 között a múzeum osztályigazgatója.

9. Az ostrom időszakában a múzeum munkatársain kívül más állami funkcionáriusok, és franciák is laktak a múzeum pincéjében, akik mind nagy szolgálatokat tettek a múzeum megmentésében. Molnos Lipót a párizsi Magyar Intézet igazgatója feleségével és két gyermekével, Pierre Moorgat francia követségi tisztviselő, Emile Barrey az Angol-Magyar Bank egyik igazgatója.

10. Teleki Gézánné, az akkori magyar kultuszminiszter felesége.

11. Dr. Bárány Istvánné dr. Oberschall Magda művészettörténész (1904-1985) 1936-tól a múzeum munkatársa, 1944-1946 között a MNM Történelmi Osztályának vezetője.

12. Schrank István, Kriván János múzeumi altisztek.

13. Puchász Károly a múzeum gazdasági ellenőre.

14. A napló szerint a tűz oltásához az oroszok sem nyújtottak segítséget, őket inkább csak az érdekelte, okozhatták-e a katonáik a tüzet?

15. Nemeskéri V. János főmérnök, a Gazdasági Hivatal munkatársa.

dunk a múzeum irányításában.“ Az orosz lovakat elvitték a múzeumból és maguk is kezdtek csomagolni. 1945. jan. 27. (szombat)

... Ma erős ágyútűz, gépfegyver-zaj és légi tevékenység egész nap. Nincs egy perc nyugalom. Délután Puchász Károly¹³ átad nekem egy zománcos és drágaköves régi főúri aranyláncot és egy maroknyi aranygombot: a lótrágya között találta a Történelmi Osztály előtti folyosórészen...

... Ma délután kaptunk két rendőrt: egy civilruhásat és egy egyenruhásat.

1945. jan. 28. (vasárnap)

Egész délelőtt a Történelmi Osztályban feldúlt raktár anyagait menekítettük a pincébe. Még mindig sok aranyat találtunk. ezüst edényeket, evőeszközöket, kelyheket, monstranciákat kilószámra szedtük össze... mikor hallom: „Minden ember föl, mert ég a Lapidarium!”

Rohantunk föl. Valóban teljes erővel égett... vödörláncot alkotva nekiláttunk az oltásnak. Egyidejűleg azonban óriási tömeg muníciós ládát (tele munícióval) kellett elhordanunk, mert a tűz pár méterrel odébb pattogott. ...Csupán arra törekedhettünk, hogy a tűz terjedését megakadályozzuk...

Kubacska elrohant a polgármesteri hivatalba segítségért, de semmit nem kapott. Megvártam visszaérkezését, hogy az irányítást tőlem átvegye és azután Ortutay Gyulával rohantunk Csernyisov tábormokhoz. Megismerkedtem a tábormok magyarul is tudó egyik titkárával, Simkó Artúrral, jelentette a tábormok egyik adjutánsának; az a tábormoknak azonnal jelentette a múzeum égését. Az adjutáns egy orosz katona-kísérő Simkó és én a tábormok autójába ültünk és robogtunk az égő múzeumhoz.¹⁴

...A vödörláncban az egész múzeumi táradalom részt vett: asszonyok, lányok is. Az orosz katonák az utcáról nőket, férfiakat tereltek be, de akadtak, akik maguktól jöttek: Szabó Tamás, báró Karg Györgyné, Baranyay Jusztin egyetemi tanár, Solymos Péter zongoraművész... Nem hagyhatom szó nélkül, hogy ebben a veszedelemben – mint mindig – Kubacska és Molnos jártak legelől a munkában. Mellettük még Méri Istvánnak volt nagyobb szerepe az oltásban. *[Baky Győző, Méri István, Huszár Lajos, a franciák és még többen emberfölöttit végeztek. Baky és Méri nélkül a múzeum ekkor lehetett volna... Rendkívül fáradt, ideges, kimerült lelem... a városban semmiféle jármű nem működött... anyám a tűz kiütése napján halt meg a közeli Rókus kórházban és napokig annyi időm nem volt, hogy odamenjek intézkedni a temetésére...]*

A fentiek megértéséhez hozzátartozik még az is, hogy egynéhányan a vezetők, elsősorban én, akik a múzeum, Széchenyi könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia kin-

A szovjet hadsereg egységei a Múzeumkertben
Soviet Army units in the Museum Garden



cseinek elrejtését annak idején intéztük, jól tudtuk, hogy a legnagyobb kincsek, mint a HALOTTI BESZÉD, KÉPES KRÓNKA, KORVIN KÓDEXEK vagy az Akadémia 20 ládát megtöltő felbecsülhetetlen nemzeti kincset képviselő kéziratgyűjteménye, az Éremtár gyűjteményének aranyai és más ezüst és arany dolgok, amelyeket nagy tömegük miatt nem lehetett elásnunk a pincébe (rengeteg el is volt ásva), nagyrészt a pincének a tűzhöz egészen közel, pár méternyire eső részén voltak felhalmozva és álcázva. Az oltási munka serkentésére viszont nem hivatkozhattam erre...]

1945. jan. 30. (kedd)

... Míg a kincseket szedtük (a feltört raktári szekrények szétszórt tartalmát – a szerk.), szaladnak értem, hogy két tábormok érkezett a múzeumba helyszíni szemlért tartani. Végigvezettem őket mindenütt, a kiégett lapidáriumot is megmutattam nekik. A pusztítás és rablás szörnyű nyomai megdöbbentették a tábormokot. 1945. febr. 3 (szombat)

Hajnaltól kelés és megbeszélés az irodai helyiségek rendbehozatalának tárgyában: Nemeskéri¹⁵ és Méri irányítják a munkát... Csakhamar megjelent egy jóképű orosz katona: Csernyisov tábormok küldte, nézze meg, van-e már fegyveres orosz őrsége a múzeumnak, mert ha nincs, akkor 1 órán belül itt lesz három ember. Csakugyan jöttek is egy órán belül, egy géppisztolyos és két-tő puskásan, mindegyik vörös karszalaggal. Végigvezettük őket az épületen, mindenkit meg akartak ismerni, hogy tudják, kit szabad beengedni és kit nem...

... A múzeumban működő francia kolónia, mint konzuli hivatal, ma kapta meg Csernyisov tábormoktól az elismerést, miután minden biztosítékot és írást és őrséget megkaptunk.

1945. febr. 4. (vasárnap)

Reggel 5 ó-kor keltem, mert Molnossal és Pusztai Jánossal¹⁶ együtt mennem kellett Csernyisov tábormokhoz... Csernyisovtól mentünk Vas Zoltánhoz. Örömmel újságotoltuk, hogy megvan az őrségünk és mentesítő iratunk. Megköszöntem neki közbenjárását. Ebéd után lótrágyaválogatás, kocsira rakás és elszállítás a múzeumi hivatali szobákból, és a múzeumi folyosókról.

1945. febr. 5. (hétfő)

Kubacska azzal fordult hozzám, hogy én, mint a múzeum itt maradt rangidős tisztviselője, vegyem át a Nemzeti Múzeum vezetését, ő Pusztaiával és a Nemzeti Bizottsággal elintézi... Én azonban a leghatározottabban elutasítottam azt magamtól: a főigazgatók legnagyobb része Budapesten van. Ha Buda elesik, akkor ők megjelennek.

... Délelőtt Kiss Jenő altisztünk a múzeum előcsarnokában egy feltört nagy ládát talált: arany, ezüst holmik, díszfegyverek stb. stb. dolgok heverték körülötte és benne, össze-vissza hányva. Rögtön lehoztuk az egész anyagot. Széchenyi István emléktárgyai voltak.

1945. febr. 6. (kedd)

... Én tehát most, amikor már van orosz őrségünk és a csőcselék pusztításától és fosztogatásoktól nem kell tartanunk, nyugodtan visszavonulhatok. Kérem tehát, hogy Györke,¹⁷ aki tud oroszul, vegye át a vezetést tőlem, én pedig a sokat szenvedett Régészeti Osztályok rendbetételével fogok foglalkozni. Nem érzem magam mögött munkatársaimat. Vegyék le tehát rólam ezt a súlyos vezető terhet.

1945. febr. 8. (csütörtök)

Korai kelés. Molnossal menés a tábornokhoz 30 ember számára igazolványért... A 30 ember igazolványát szerencsésen megkaptuk.

1945. febr. 9. (péntek)

Ma reggel eltemettem édesanyámat a Kerepesi úti temetőben.

...Egész délutánunkat a felköltözködés előkészületei töltötték ki.

1945. febr. 10. (szombat)

Reggel a folyosók megtisztítása a lótrágyától. A ló-hullák vontatása a múzeum udvaráról. A múzeumban a villanyvilágítás ma működni kezdett. Reggel 7 óra tájban a múzeum két belövést kapott: a könyvtár fölé és az előlő front tetőzetére. Szerencsére ezúttal nem keletkezett tűz.

1945. febr. 11. (vasárnap)

Nyugodtabb nap, bár az ágyúzás estig szüntelenül tartott. Erős belövéseket is kaptunk a múzeum közelébe. A franciák holnap elköltöznek a múzeumból. Ma egész napon a pincéből való felköltözködés munkálataival foglalkozkodott mindenki...

... Egy hétre szőloán szép mennyiségű élelmiszert utaltak ki a múzeumnak...

A Kálvin tér a Danubius-kúttal
The Kálvin Square with the
Danubius fountain



A Székesfővároshoz benyújtott kérvényünket (élelmiszerek irányában) nagy meglepetésünkre két nap alatt elintézték. Huszár Lajos ment ki... a Nyugati pályaudvarra, még szombat délután... A vasúti tisztviselő azonban megtagadta az átadást, mert vikend kezdődik és ő szombat délután nem dolgozik. Hétfőn tehát újra kell mennünk.

1945. febr. 12. (hétfő)

A felköltözéssel új élet és a Nemzeti Múzeum életében is új korszak kezdődik. A naplórászt folytatni képtelen vagyok. A felépítés munkája minden erőmet igénybe veszi. Nagyon legyengültem. Nehezebben ment a munka. Idegeim már alig bírták a sok kellemetlenséget... Alig maradt ember, mint Huszár Lajos, aki mindvégig higgadt és korrekt tudott maradni.

Életem egyik legnehezebb szakasza zajlott le.¹⁸ ■

16. Pusztai János a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumi osztályfőnöke, akkor a minisztérium vezetője, Fettich szerint.

17. Neve sokszor szerepel a naplóban, személyét egyelőre nem sikerült azonosítani.

18. A közölt napló- és megjegyzés-részletek csak felvillant-hatják a jelzett időszak történetét. A részletesebb vagy akár a teljes napló közzétevése azonban további adategyeztetéseket, egyéb kutatásokat igényel.

Emlékeim 1956. október 23–november 4. között

a Magyar Nemzeti Múzeumból

Barkóczy László

Negyven év távlatából leírni annak a pár napnak az eseményeit, melyek 1956. október 23.-a és november 4.-e között lejátszódtak, egyszerűen lehetetlen. Nem vezetünk naplót, nem írtuk le a napi eseményeket. (Korek Józseftől és Nemeskéri Jánostól hallottam, hogy írtak vagy készültek írni valamiféle visszaemlékezést.)

Az öröm és a felszabadulás érzése mellett nem lehetett nem gondolni a Rákóczi-féle szabadságharcra, az 1848-as forradalomra, a kemény trianoni békére, a jaltai egyezményre és az 1947-es békekötésre. Mindezeket túl nem lehetett elfelejteni a lengyel és keletnémet megmozdulásokat, és a nyugati rádiók hangjukban ugyan pozitív, de valójában negatív állásfoglalását.

A Magyar Nemzeti Múzeum számunkra szimbólum volt, ifjúkorom álma teljesedett be, hogy ott dolgozhattam. Sok minden nem úgy alakult később, ahogy én azt mint egyetemi hallgató és fiatal múzeumi gyakornok elképzeltem, de még így is a Magyar Nemzeti Múzeum – maga az épület – mindent jelentett számunkra.

Amit a következőkben leírok, csupán gyenge visszfény az annak, ami abban a pár napban történt.

Azok, akikkel november 4.-e előtt huzamosabb ideig együtt voltam a Múzeumban, már nem élnek. Én több

tárgyaláson, megbeszéléseken nem vettem részt. Azon voltunk, hogy a Múzeumot az Ásványtár kiegészése után ne érje több sérülés.

Már október 23-án este megkíséreltem elérni a Múzeumot, de csak a Kálvin térig jutottam el. A Rádió felől erős lövöldözés hallatszott. A Múzeum ekkor még nem égett. Nem tudom pontosan, hogy másnap vagy a rákövetkező nap már eljutottam megint a Kálvin térig. A Múzeum utcával szemben lévő üres telekről figyeltem az épületet, ahonnan látni lehetett, hogy a második emeleten komoly baj van. A következő nap Radnóti Aladárral együtt mentem be a Múzeumba, sőt tőlünk mások már korábban is megjelentek. Így találkoztam Fettich Nándorral, aki éppen az emeletről jött le és azt mondta, hogy fent volt oltani a még parázsló fákat. Rémes volt látni a kiégett Ásványtárat, azt a gyűjteményt, melyet a világon mindenütt számon tartottak. A Múzeumban halottuk, hogy egy tűzoltó főhadnagy az embereivel igen kemény munkát végzett és nekik köszönhető, hogy nem égett le ez a szárny. (Ez a tűzoltó tiszt később bejött vagy behívták a Múzeumba, ahol a vezetőség megköszönte áldozatos munkáját.)

Elmondták, hogy a Múzeum Rádió felé eső oldalán a Ré-

My memories of 1956

The author – who was the researcher of the Hungarian National Museum – recounted the events on the 23rd of October, 4th of November 1956 and on the following days.

He wrote about the burning out of the Mineral Collection, located on the second floor in the left wing; about the removal of the red star from the top of the building, about the crowd around the Museum and the foundation of the first Revolutionary Committee. The Committee regarded as its main task the conservation of the structure of the building, the immediate repair of damage and the organisation of day and night guard duties. On the 3rd of

November the author and three of his colleagues were on duty in the building. At dawn on the 4th of November the beginning of shelling was to be heard nearer and nearer. The sentries were constantly checking the building. Still that day two grenades hit the second courtyard and the next day Russian soldiers battered in the gate and entered the building by force. They set up their headquarters in the room beside the Director's office, established a hospital room and the soldiers were placed in various rooms.

And in a few days, when the whole staff of the museum was present, the second Revolutionary Committee was founded.

gészeti Könyvtárban tartózkodott néhány felkelő, ezek közül az egyik meg is halt. Az ablak itt ki volt törve és még utólag is lehetett látni, hogy valóban többen tartózkodhattak a helységben. A portást kérdeztem, hogy hogyan jöttek be az épületbe, de a válaszain nem tudtam eligazodni.

Amikor már többen voltunk, megalakult az első Forradalmi Bizottság, melynek elnöke Huszár Lajos az Éremtár vezetője lett. Ennek a Bizottságnak magam is tagja voltam. Huszár Lajos nyugodtságával és megfontoltságával jó elnöknek bizonyult.

Az első megbeszélésen három határozat született. Az első az volt, hogy az épületbe csak az jöjjön be, aki ott dolgozott és múzeumi igazolványa van. (Sokan akarnak bejönni az épületbe, nem voltak erőszakosak, segíteni akartak.) Ugyanakkor állandó kapuőrséget szerveztünk. A második határozat keretében az épületben állandó huszonnégy órás inspekció megszervezése látszott fontosnak. Végül nem utolsó sorban lényeges volt az épület további károsodásának a megakadályozása, a tető rendbehozása. Az akkori gondnok, Tavasz Miklós tudta, hogy hol lehet gerendákat vásárolni. Magam is részt vettem egy ilyen transzportban.

Állandó csoportosulás volt a Múzeum körül, eléggé nagy nyomás nehezedett ránk. Egyik csoport át akarta adni a Gellért-hegyi orosz katonai szobrának a géppisztolyát, hogy azt tegyék a múzeumba. Közöltük velük, hogy ez nem idevaló. Hogy mi történt vele a továbbiakban, nem tudom.

A Múzeum előtt, valamint a kapu mellett nagy tömeg követelte, hogy a csillagot távolítsuk el az épület tetejéről. Ott álltunk többen a Sándor utcai kapuban és nyugtattuk az embereket, hogy nem kell bejönni, ebben a nagy épületben úgysem ismernék ki magukat, majd mi azt elintézzük. Nem emlékszem pontosan, négyen vagy öten felmentünk a tetőre, magunkkal vittük Gál bácsit, a múzeum villanyszerelőjét, hogy az áramot kapcsolja ki, a vezetékeket távolítsa el. A tömeg azt kiabálta, hogy dobjuk előre a csillagot a lépcsők felé. Megbeszéltük, hogy azt nem lehet, mert akkor a lezuhanó meglehetősen súlyos csillag összetöri a lépcsőket. Így oldalra dobtuk a földre a tömeg kiabálása közben.

Közben a Forradalmi Bizottság néhányszor ülésezett, de csak praktikus dolgokról volt szó.

Mihalik Sándor főigazgató helyettes is rendszeresen bejárt és ahogy visszaemlékszem, jelenléte és intézkedései jó hatással voltak a társaságra.

November 4-én hajnalban távoli ágyúdörgésre ébredtünk. Kimentünk a Sándor utcai kapuhoz, ahol az ágyúdörgést jól lehetett hallani. Kiszáratva egy férfi rohant végig a Sándor utcán és azt kiabálta, hogy „ébredj Budapest, itt vannak az oroszok!” Nem sokkal később nyíltak a kapuk és férfiak rohantak ki rajtuk fegyverrel, a Kálvin tér felé igyekeztek. Ezekben a



A Múzeum utcai szárny kiégett második emeleti kiállítása és a belövések nyomai

The burnt out exhibition and the bullet holes on the second floor of the Museum street wing

percekben tudtuk, hogy bekövetkezett az, amiről annyit beszélgettünk és szorongtunk. A délelőtti folyamán az ágyúdörgés egyre közelebről hallatszott. Becsuktuk a Sándor utcai kaput, két nagy keresztgerendával és ácskapcsokkal megerősítettük. Végigjártuk a földszintet, az emeletet, becsuktuk a spalettákat.

A környéken három aknavető lövéseit hallottuk és úgy látszott, a lövedékek a Kálvin tér felé irányultak. Bizonyos időközönként a páncélosok a téren megálltak, úgy tűnt, ez volt a pihenő helyük. A Múzeum belső udvarára két akna vágódott be, néhány ablak és spaletta kivágódott, azokat visszazártuk és szögekkel megerősítettük. Néhány helyen ugyanezt csináltuk a földszinten is. Állandóan körbe jártunk az épületben, figyelve, hogy valahol történt-e valami. Időnként felnéztünk a tetőre is.

Majd másnap lassan elcsendesült a harc. Közben hallgattuk a Rádió adásait.

Gondoltuk, hogy a központban lévő múzeumi épületnek a jövőben még szerepe lesz. Este a folyosókon felgyújtottuk a villanyokat. Erre azért volt szükség, mert ha esetleg a katonaság bejön, akkor a sötétség rossz tanácsadó. Este nem feküdtünk le, hanem a Régészeti Osztályon tartózkodtunk, ültünk és beszélgettünk. Egyszer csak óriási robajra riadtunk fel, mely a Sándor utcai kapu felől jött. A kaput egy tank ágyújával benyomták és nagyot csattant a kövezeten. Elég sok katona jött be az épületbe, de miután világosság volt és nálunk nem volt fegyver, nem lőttek ránk. Láttuk, hogy a kertbe több tank nyomul befelé. A katonák gyorsan körbejárták a folyosókat, a lépcsőfeljárókhoz őrköt állítottak.

A katonák vezetője helyiséget keresett a parancsnokság számára. Megpróbáltam őket a Széchényi könyvtár főigazgatói irodája felé terelni; azonban mégis a főigazgatói irodában, illetve az amellett lévő szobákban rendezkedtek be. Ahol ma a titkári szoba van, ott volt egy rádiós központ. (Az átépítés miatt a mai alaprajz nem azonos az 1956. évivel.) Az Éremtárba is beköltöztettek több katonát. Kértem az alezredest, hogy vigye el onnan a katonákat, ez egy elég hosszú vita volt. Végül az alezredestől szólt a katonáknak, hogy ne nyúljanak semmihez. Egész éjjel az Éremtár körül lézengtünk, ami az öröknek nem nagyon tetszett. Szerencsére reggel a katonákat kiköltöztették az Éremtárból és ez óriási megkönnyebbülést jelentett számunkra.

A vörös csillag a Nemzeti Múzeum timpanonján
Red star on the tympanum of the National Museum



Nemcsak a földszinti, hanem az emeleti feljárónál is álltak őrök. Ennek ellenére egyik éjjel feldúlták a fotólabort. Rémes összevisszaságot találtunk ott, főleg a még jó filmek mind ki voltak húzva. (Azt hallottuk, hogy ugyanekkor a Történettudományi – korábban Teleki – Intézet laborját is feldúlták.) Nem tudom, hogy ki értesíthette a magyar rendőrséget, de megjelent egy rendőrtiszt, egy idősebb és egy fiatalabb nyomozó.

A két nyomozó végignézte a labort, majd közölték, hogy ez nem magyar munka. Valaki volt ott, akit nem ismerem, meglehetősen be volt rúgva és folyton a múzeumi fasisztákról beszélt. Sem a magyar rendőrtiszt, sem a két nyomozó nem figyelt ennek a részegnek a beszédjére. Két orosz tiszt volt ekkor a laborban, de azok nem avatkoztak a vitába. Végül hosszas huza-vona után minket, akik ott voltunk őrsgében, bevitték a budapesti főkapitányságra, – olyan tessék-lássék módon –, ki kellett tölteni egy űrlapot és mindnyájunkat lefényképeztek szemben, jobbról is, meg balról is.

Másnap Mihalik Sándor főigazgató helyettes szobájában megjelent két nyomozó és a könyvek mögött újságpapírosba csomagolt pisztolyt találtak. Teljesen biztosra mentek, egyből megtalálták a pisztolyt. Megmutatták Mihalik Sándornak, kérték, hogy fogja meg, nézze meg, hogy a saját fegyvere-e? Mihalik nem volt hajlandó megfogni a pisztolyt. Nem tartóztatták le, de megkérték, hogy írjon egy igazoló jelentést, hogy mik történtek a Múzeumban. Ez egy sok oldalas gépelt jelentés volt, Mihalik a titkárnőjének diktálta gépbe. (Tartalmát nem ismerem, de ennek valahol meg kell lenni.)

Lassan a Múzeum összes dolgozója kezdett bejárni és megjelent Fülep Ferenc főigazgató is. Miután már mindenki bent volt, egy második Forradalmi Bizottság megválasztására került sor. A választás az első emeleti kiállításon zajlott le. Ebbe a Bizottságba nem kerültem be, vagy a végén mégis bekerültem, erre már nem emlékszem. De valamilyen megbízatásom az biztos, hogy volt.

Közben a katonák a Múzeumban mind jobban berendezkedtek, így például a jelenlegi Újkori Osztály helyén kórházat rendeztek be és néhány esetben még ezek után is hoztak be sebesült szovjet katonákat.

Néhány hónappal később a minisztérium vizsgálatot rendelt el a múzeumban történt eseményekkel kapcsolatban. Közben valaki elmondta – olyan, aki velünk együtt volt fent a tetőn –, hogy kik szerelték le a csillagot az oromzatról. Engem is kihallgattak, de a vizsgáló bizottságban résztvevő Lakatos László – a múzeumi osztály egykori vezetője –, nagyon korrekt volt, kérdéseivel már eleve segítséget nyújtott a kérdezetteknek. Ennyi lenne ez a beszámoló, amely ma már olyan simának és egyszerűnek tűnik, akkor azonban az élet sokkal mozgalmasabb volt, nem volt izgalommentes. ■



A kiégett második emeleti Ásványtár
The burnt out Mineral Collection on the second floor

A Jász Múzeum 1956-ban

Beszélgetés Erdész Sándorral, a jászberényi múzeum egykori vezetőjével

Kaposvári Gyula

Jászberény városa a reformkor és a szabadságharc nemzetközi törekvései nyomán 1874-ben szervezte meg a maga múzeumát, elhelyezve benne az egykori Jász-Kun Kerületek legértékesebb történelmi emlékeit, köztük is első tételként a „Jászkürt” (Lehel kürtje) került beletárolásra. A jászok féltett kincsét gondosan őrizték és a háborús veszedelmektől is óvták. 1944 október 8-án a harcok közeledtekor a páncélszekrényből kiemelve egy vasládában elásták, azt gondolva, hogy a front gyors áthaladása után felszínre hozzák. De erre csak a fővárosi harcok elülte után kerülhetett sor. Az elefántcsont kürt a huzamos vízbenállás miatt annyira megpuhult, megduzzadt, hogy a kürtön lévő két körkörös ezüstpánt miatt szét hullással fenyegetett.

A Múzeumi Központ a kürt megmentését a Nemzeti Múzeum főres-

taurátorára, Baky Győzőre bízta, aki csaknem egy évig tartó munkával azt sikerrel el is végezte. A kürt visszakerült a Jász Múzeumba, hogy a történelmi kiállításon bemutatható legyen. A jászkürt történetének újabb fejezetét Erdész Sándortól tudhatjuk meg, akit 1954 július 7-én helyeztek oda múzeumvezetőnek.

„Akkor már nagyjából tudtam, hogy mi a teendő egy vidéki múzeumban, hiszen az egyetemi gyakorlóévetemet, tehát az ötödik évetemet a Népművelődési Minisztérium Múzeumi Főosztályán előadóként töltöttem. Két nevet említek: Korek József régész volt a főosztályvezető-helyettes, Némethy Endre, azaz Bandi bácsi néprajzos a csoportvezető, akiktől sokat tanultam. Alkalmam volt – velük vagy másokkal – végigjárni szinte az ország valamennyi múzeumát, megismerkedni tapasztalt kollégákkal. Ez nekem jó indítatás volt.”



The Jász Museum in 1956 An interview with Sándor Erdész, the former director of the museum

The town of Jászberény founded its museum in 1874. Its first and most valuable exhibit was the ivory drinking horn, known as the „Horn of the Chieftain Lehel”, made in the 10th century in Byzantine style.

Éljen a független Magyarország!

Hazafiak! Jászberény dolgozó Népe!
Munkás! Paraszt! Értelmiségiek! Fiatalok! Képek!

Munkás-Paraszt-Katona Tanács vette át ma nappal a város vezetését. A régi városvezetéstől leváltotta.
Kérünk benneteket, hogy őrizdtek meg a nyugalmatokat és kerüljétek a rablást és vérontást.

Munkások! Értelmiségiek! Fiatalok! Képek!
Munkás-Paraszt-Katona Tanács vette át ma nappal a város vezetését. A régi városvezetéstől leváltotta.
Kérünk benneteket, hogy őrizdtek meg a nyugalmatokat és kerüljétek a rablást és vérontást.

Ne lollyon több magyar vér!

Munkás-Paraszt-Katona Tanács
Jászberényi Bizottsága.

**„Hazádnak rendületlenül
légy híve óh magyari!”**

1956 októberi forradalmi plakát Jászberényben
Revolution poster in
Jászberény in October 1956

This precious object was buried in an iron chest when the Soviet Army was pushing forward in the autumn of 1944 and it remained in the earth for months.

The Lehel horn exhibition opened in 1954 in Jászberény. At the end of 1956 the most valuable treasures had to be hidden again. This time the operation was executed by museologist Sándor Erdész. The Jazygian horn was buried only for 4-5 days, yet during reprisals of the 1956 revolution one of the charges against Sándor Erdész was that he had hidden the horn, in the words of his accusers: „So you knew that there would be fights here?”

There were to be fights. The Soviet panzers destroyed the tower of the main square parish church, and the most of the roof was burnt out. Sándor Erdész kept a detailed journal of the events that happened in Jászberény. He mentions István Gedai, the present General Director of the Hungarian National Museum, who, in 1956, with an armed group of students rushed to the help of the young people of Jászberény. He was imprisoned for this at the time of the reprisals.

Időben kissé előreugorva a Lehel kürt földberejtésére terelem a szót: „Ez a dolog 1956 november 3-án történt. Akkor már sejtettük, hogy békés átmenetről nem lehet szó. Bár még mindig reménykedtünk abban, hogy az orosz csapatok kivonulnak. Mindenesetre a helyzet egyáltalán nem volt stabil. Ilyen körülmények között a helyemben minden muzeológus hasonlóképpen cselekedett volna, vagyis a múzeum legértékesebb tárgyait el kellett rejtetni. Hát itt a Lehel kürtje volt az, amelynek értéke felbecsilhetetlen. Akkor a nemzetőrségtől kértem segítséget. Jöttek vagy heten nyolcan. De ezek már fel voltak fegyverkezve, géppisztoly volt náluk. Akkor a városháza udvarán ástunk egy gödröt, olyat, amelyikbe egy vasláda belefért, valamilyen céháda volt. Abba helyeztem becsomagolva a Lehel kürtöt, más kisebb muzeális tárggyal együtt. Nagy mennyiségű terméskő volt ottan, építkezéshez előkészítve. A nemzetőrökkel azután a köveket az elásott láda fölé raktuk, azt nem lett volna könnyű onnan elrakosgatni.”

Sokáig volt elásva a kürt? kérdésemre Erdész Sándor folytatja: „Mindössze négy-öt napig. Szódi hivatalosságokkal együtt ástam ki. Ez a munka egy teljes napig tartott, mert a kiásásban már segítség nem volt. Meg kell említenem azt is, hogy letartóztatásom után a Lehel kürt elásása vádpont volt: 'Tehát maga tudta azt, hogy itt harc lesz?' – Dehát akkor ez volt a legkisebb bűnöm, mert fegyveres ellenforradalom szervezésével, a szocialista államrend megdöntésére irányuló tevékenységgel és még mi mindennel vádoltak. A lényeg az, hogy a Lehel kürt most is ott van a helyén és szebb környezetben, mint annak idején.”

Visszatérve Jászberénybe kerülésedre a szolnoki múzeumba küldött összefoglaló anyagodból idézek: „A Jász Múzeum vezetését Csalog Józseftől 1954 július 8-án vettem át. Akkor a múzeum széles kapcsolatot tartott a város kulturális és egyéb intézményeivel, munkáját egy jól működő múzeumi baráti kör segítette, a múzeumot rendezett állapotban vettem át, személyi és egyéb ügyek kezdetben tehát nem nehezítették a munkámat. Igyekeztem a múzeum népszerűségét továbbra is megtartani... Legfontosabb célkitűzésemnek tartottam, hogy a múzeum néprajzi anyagát gyarapítsam, a félbeszakadt leltározást folytassam... Ittlétem idején az első időszakos kiállítás 1954 augusztus 20-án nyílt meg „Lehel kürtje” címmel, melynek forgatókönyvét még Csalog József készítette el. A Megyei Tanács kérésére 1954 őszén elkészítettem „Képek a jásznép történetéből” című időszaki kiállítás forgatókönyvét. Ez a munka alkalmat adott arra, hogy a jász történelmi kérdésekkel megismerkedjem.”

Az 1954 október 10-én megalakult Hazafias Népfrent Városi Bizottság vezetőségébe is beválasztották Erdész Sándort, ottani munkájáról írja: „Ekkor elhatároztam, hogy a helytörténelmi gyűjtéseimet a Népfrent keretén belül fogom végezni. Programot dolgoztam ki, melynek megvalósítását a helyi Népfrentbizottság magáévá tette. Krónika szerkesztő bizottságot kell alakítani, melynek feladata az lesz, hogy megírja a város történetét a legrégebb idők-től a felszabadulás óta eltelt tíz évvel bezárólag...”

Erdész Sándor gyűjtőmunka módszerére jellemző az 1956 febr. 23-án hozzám küldött levele: „...A magnetofonyváltás zökkenő nélkül folyik tovább. Sajnos csak az a gyűjtés van befejezve, amelyet a múzeum adattára számára megküldök. A gyűjtés két főtémában folyik. Az első: a szocialista nagyüzemi gazdálkodás néprajzi vizsgálata Jászberényben, melynek keretében minden termelőszövetkezet alapító tagjai elmondják, hogy mint éltek és mi kényszerítette őket arra, hogy tsz-t alapítsanak. Szép sikerrel haladok ezen a téren is, de hiányos gyűjtést nem akarok belőle küldeni.

A gyűjtés költségkihatással jár. Gondolhatod, hogy rengeteg rum szükséges az esetleges lámpaláz eltávolításához és a szabad be-

széd, őszinte megindításához... Megérdeklődhetnéd, hogy milyen formában tudnák ezeket a gyűjtéseket támogatni. Szeretném azonban, ha legalább annyira támogatnák, hogy ne csak a munkásmozgalmi, hanem a termelőszövetkezeti gyűjtés rumadagja is kitelne belőle, hogy ne kelljen azt se a saját pénzből fizetnem...” *Erdész Sándor levelében kéri, hogy én mint a TIT és a Történelmi Társulat megyei elnöke mondanám el, hogy mire kell a pénz: először rumra, másodszor szalagra, harmadszor a gépirónak, negyedszer papírra.* „Tiszteletdíjat nem kérünk, csak ezeket a gyűjtéseket fedezzék.”

Erdész Sándor múzeumvezető, aki – társadalmi munkában – 1956-ban a HNF városi titkára is volt Jászberényben, így emlékezett 1989-ben: „Az utóbbi tisztségem nem volt zökkenőmentes: 1957-ben hat hónapon át Budapesten a Fő utcai katonai börtön lakója voltam, vizsgálati fogoly minőségben, de „elitelt” egy napig sem. Mondanom sem kell, hogy az 56-os októberi események miatt. Sem a hadbíróóság előtt, sem az elmúlt évtizedek során nem tisztázhattam magam. (Majd egyszer leírom, hogy mi is történt körülöttem; nem valamiféle rehabilitáció iránti esdeklés miatt, hanem a valós tények rögzítése miatt, egyrészt azért, hogy utódaimnak miattam ne kelljen hetediziglen szégyenkezniük.” *Az igazság tisztázásához szolgál ez a krónika is.*

Az 1956 októberi események Jászberényben

Erdész Sándor egy iskolai füzetbe írta ceruzával napról-napra a Jászberényben történeteket: „Október 23-án délben mondta be a Kossuth rádió, hogy a belügyminiszter megtiltotta az ifjúság tervezett tüntetését... Így értesültünk Jászberényben a rádión keresztül, hogy valami készül... Másnap reggel értesültünk, hogy a tüntetés fegyveres tüntetéssé, majd forradalommá, nemzeti szabadságharcra fejlődött 24-én.”

Erdész Sándor 1991-es kiegészítései: „Hallgattuk a rádiót, nemcsak a Kossuthot, hanem a Szabad Európát is. Aztán hordták a röplapokat, plakátokat ide, Jászberénybe. Ezeket gyűjtöttem, de nemcsak a pestieket, hanem a helyieket is. – Később a Kossuth Rádió hallgatását is a rovásunkra írták! – Hát összegyűjtöttük a híreket, megbeszéltük egymással. Ott tanýztunk a városháza utcai földszintjén lévő könyvtárban, de inkább a főtéren.

Magamról azt tudom mondani, hogy egyik reszortom volt, igaz, hogy nem bízott meg senki, hogy értesüléseinket, véleményeinket mindig bemondtam a mikrofonba és a hangszórókon át ez a főtéren jól hallatszott. E munkában a városi tanács egyik technikai alkalmazottja volt a segítségemre, rengetegen voltak és éreztem, hogy figyelemmel hallgatnak.

25-én ismeretessé vált az egyetemi ifjúság 14 pontból álló követelése, mely futótűzként terjedt a jászberényi fiatalok között.

Október 26-án délben érkezett a hír a tanácsházára, hogy megalakult Szolnokon a Munkás-Paraszt-Katona Tanács. Ugyanakkor utasítást kaptak a városi tanács vezetői, hogy távolítsák el az orosz stílusú címereket, az ótagú csillagokat, a vörös drapériákat és minden szovjet vonatkozású képet.

Október 27-én, szombaton egy pesti TEFU-s kocsit érkezett. Ugyanakkor a jászberényi két gyár munkásai és a két középiskola diákjai szervezett tüntetésre készültek a szovjet emlékmű előtt. A jászberényi tefusok hosszú, erős kötelet szereztek... végét ráakasztották az emlékmű tetjére, a másikat a pesti gépkocsikhoz... Felhangzott a Himnusz, a tömeg könnyes szemmel énekelt. A rom tetején egy pesti egyetemi hallgató állt, aki arról beszélt, hogy a pesti munkások és az ifjúság a szabadságunkért küzdenek... aztán egy gimnazista diák elszavalta a „Talpra magyar”-t. A nép a refrén együtt kiáltotta.

Erdész Sándor kiegészítése: „A szobor romjaira álló egyetemi hallgató lehet, hogy Gedai István volt, de akkor őt még személyesen nem ismertem.”

„Október 28-án, vasárnap megalakult az új városi vezetőség, vagyis a jászberényi Munkás-Paraszt-Katona Tanács, röviden a Forradalmi Tanács... A forradalom első napjaiban az oroszokkal nem volt konfliktus, ... viszont a Forradalmi Tanács megalakulása után megváltozott a helyzet, rendszeressé vált, hogy páncélozott gépjárművek cirkáltak a városban, mindegyiken 8-10 géppisztollyal és kézigénáttal felfegyverzett katonával. A Forradalmi Tanács a szovjet parancsnokságot felkereste, kérve, hogy szüntessék be ezeket a fegyveres őrzőket, s vállalták a korábbiakhoz hasonlóan a laktanya vízzel, energiával, élelemmel való ellátását és a városban lakó orosz családok biztonságát. November 4-én délután mindkét fél ígértét be is tartotta.

Ez a nap Jászberényben a forradalom napja volt. Mindenki egyetértett abban, hogy: Távozzanak az oroszok hazánkból!... Ezen a napon a Magyar Dolgozók Pártja úgy széthullott, mintha nem is lett volna... Ezen a napon a Forradalmi Tanács bejelentette, hogy 16 pontból álló követelést dolgoztak ki, amelyet a diákifjúság követelésével együtt 29-én a kormány elé terjesztenek...

Október 30-án, kedden délelőtt parasztyűlés volt. Csodálkoztam, hogy milyen sok parasztember gyűlt össze. A 18 tagú Forradalmi Tanácsot, melyben csak négy parasztember volt, 10 parasztemberrel kiegészítették 28-ra, mivel Jászberény 56%-a parasztmunkás. Örömmel vették a beszolgáltatási rendszer eltörlését, s elhatározták, hogy élelemmel is segítik Budapestet...

Október 31-én, szerdán a szabad Kossuth rádió a budapesti szabadságharcos fiatalok felhívással fordultak a vidéki ifjúsághoz, hogy falvaikban és városaikban azokból a fiatalokból, akik harcolni kívánnak Magyarország függetlenségéért, alakítsák meg a Forradalmi Ifjúsági Szövetséget. Járomi József, a Járási Könyvtár vezetője haladéktalanul hozzájárult a szervezéshez, úgy hogy estére vagy 150 fiatal gyűlt össze a Járási Könyvtár olvasótermében. Megállapodtunk abban, hogy ideiglenes vezetőséget választunk, s előkészítjük az ifjúsági nagygyűlést...

November 1-én: Az ifjúsági nagygyűlés nem várt lelkesedéssel folyt le, 200-an jelentek meg, úgyhogy zsúfolásig volt a Lehel szálló nagyterme. Az elnöki megnyitót én, a programbeszédet Járomi József tartotta. A vezetőségbe rajtuk kívül Haklár Józsefet, Apter Károlyt és Szívós Józsefet választották be. Ami a választásnál érdekes volt, azt követelték, hogy mondjunk valamit magunkról.

Erdész Sándor: „A gyűlés után kb. 300-an léptek be a szövetségbe. Úgy tudom, hogy a tagsági nyilvántartást az egyik könyvtári dolgozó, talán Nemes Bandi elégette, mindenesetre a katonai bíróságon ez „corpus delicti”-ként ez nem szerepelt. Így természetesen azt is tagadtuk, hogy létezett ilyen.

Járomi József „Vihar a városban” című monográfiájában a nyomozati anyagból össze tudott állítani 62 nevet, akik a Forradalmi Ifjúsági Szövetség tagjai voltak – köztük a négy budapesti egyetemista: Gedai István, Pintér Lajos, Kosztya Lujza és Liszka Tamás is. Járomi József a halotti anyakönyvből kigyűjtötte négy fiatal hősi halottjuk nevét is.

„Ezen az estén a rádióban Nagy Imre bejelentette, hogy Magyarország kinyilvánítja semlegességét, azonnal felmondja a varsói szerződést és az ENSZ-hez fordul, hogy a mostani közgyűlésre Magyarország ügyét soron kívül tűzze ki. Most már csakugyan az orosz csapatok kivonása van hátra. Nagy Imre a szovjet nagykövetnek átnyújtott jegyzékében az előbbieken kívül bejelentette, hogy hiteles forrásokból tudomására jutott, hogy az orosz csapatok tovább özönlenek hazánk területére.

November 2-án, pénteken kiállítottuk a tagsági igazolványokat.

Közben halljuk, hogy a szovjet csapatok tovább vonulnak Budapest felé... A gimnazistákból három csoportot alakítottunk, akik mindenhol kimeszelték: Ruzskije damoj! Sok feliratot lemosott az eső.

November 3-án, szombaton ismét jöttek az oroszok a Forradalmi Bizottmányhoz tárgyalni. Tiltakoztak az őket sértő feliratok ellen, melyek az éj folyamán készültek... A szolgálat végett felmentem a Forradalmi Bizottmányhoz, ... nagy a zűrzavar, nem sokat tudnak intézni... A forradalom lángját a városban már csak az ifjúság tartja ébren. A Forradalmi Ifjúság tagjai adják a nemzetőrséget. Ma végre kiosztották a fegyvereket, kb. 200-at kapott az ifjúság. Egész délután lelkesen tisztították fegyvereiket. Reméljük nem lesz rá szükség.

November 4-én vasárnap meghallottuk, hogy Nagy Imrét leváltották... Nem tudjuk, hogy mi történhetett Pesten... A Nagy Imre-féle kormány előző napi felhívására elhatároztuk, hogy az Ifjúsági Szövetség tagjainál nem hagyunk fegyvert. Akik minden eshetőségre számítva fegyverben akartak maradni, azok kb. 60-an a nemzetőrséghez álltak. A 20 éven aluliaktól a honvédség tagjai elszedték a fegyvert és hazaküldték őket, így végeredményben az Ifjúsági Szövetség feloszlott. Közben arról értesültem, hogy Varga bajtárs azt a parancsot adta ki, hogy a szovjet csapatok átvonulását nem szabad feltartóztatni...

Délután négy óra tájban ismét felmentem, hogy széjjelnézzek. Sokan voltak fenn, sokan a templomból jöttek. A fiatalokat már nem láttam fenn fegyverrel, tehát sikerült hazaküldeni. Mikor hazaindultam, jött a Dózsa úton 3-4 harcok és teherautó, köztük, illetve előttük mentem át és befordultam a Fuváros utcába. Félig sem jutottam, mikor megszólaltak az ágyúk, géppuskák, géppisztolyok. Mi ez? Kire lőnek, hiszen a nemzetőrök nem akarják a várost védeni!! A honvédség is visszavonult a laktanyába. A fegyverek tovább dörögtek. A szovjetek lelőtték a templomtornyot, az egész nagytemplom lángokban állt. Hogy hány halott van, azt nem lehetett tudni. Tragikus eset. Ki a felelős a magyar nép szenvedéséért? A Kossuth rádió ezen a napon nem szólt. Azt tudtuk, hogy Budapestet védik.

November 5-én, hétfőn megszólalt a Kossuth adó. Közölte a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok parancsnokságának felhívását.”

Ennyi röviden a jászberényi forradalmi napok krónikája, amelyben az a sajtós, hogy ellentétben az országosan hajnali négykor megindított szovjet páncélos támadásokkal, ez Jászberényben délután négy órakor indult meg s a templom tornyának szétlövésével zárult.

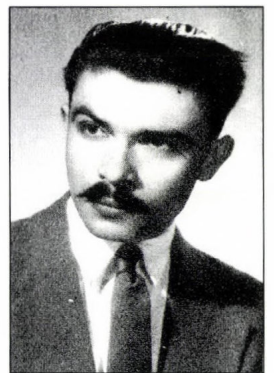
A későbbiekben megindított számonkérés során a Szolnok megyei Fehér Könyv szerint Pintér Lajos és Gedai István budapesti egyetemisták géppuskafészket telepítettek, és ők nyitottak tüzet a városháza elé berohant tankra, a szovjetek csak védekeztek...

Dr. Kocsis Ferenc ny. teológiai tanár 1956-ban a főtéri templomban volt káplán: „A torony bejárati ajtaja a belövés után zárva volt. Dr. Altorday jött, kérte a kulcsot, mondván: ég a templom tornya. Amikor a torony lezuhant, a roncok között se emberi tetemet, se fegyvereket nem találtunk.”

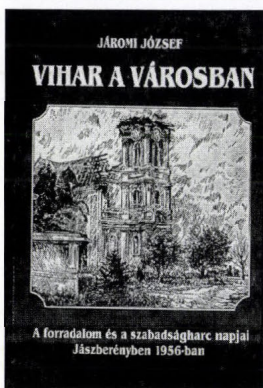
Gedai István egyike volt annak a négytagú budapesti egyetemista csoportnak, amelyet a jászberényi forradalmi események segítésére küldtek a városba: (Nagyalföld 1992 nov. 27.) „... a választás azért eshetett rám és társaimra, mert az egyetemen parancsnoki kiképzést kaptunk. Ehhez társult, hogy a Széna téren akkor én már átestem a tűzkeresztségen... abban a helyzetben a legszerűbb harcászati ismereteknek is jelentősége volt... a szóban forgó napon a toronyban senki sem tartózkodott, ott semmiféle



Erdész Sándor az 1956 októberi krónika írója, a vele történet beszélgetés idején Sándor Erdész, writer of the chronicle of October 1956, at the time of the interview



Gedai István 1958 október 10-én, a börtönből való szabadulásakor István Gedai on 10 October 1958, after his release from prison



Járomi József monográfiájának címlapja a plébániatemplom szétlőtt tornyával. Cover page of the monography by József Járomi entitled „Days of the revolution and war of independence in Jászberény, 1956” with the picture of the destroyed church tower

A Jászberényi Forradalmi Ifjúsági Szövetség toborzó plakátja, 1956 október vége. Recruiting poster of the Union of Young Revolutionists in Jászberény at the end of October 1956

FIGYELEM!

A Budapesti Szabadságharcos Fiatalok rádiófelhívására tegnap este megalaktítottuk a

Jászberényi Forradalmi Ifjúsági Szövetséget!

A jászberényi forradalmi ifjúsági csoportok a budapesti felkelő újszínhoz.

Kérjük azokat a fiatalokat, akik – ha kell – fegyverrel is harcolni kívánják Magyarországot függetlenségért, csatlakozniuk hozzáunk!

A Jászberényi Forradalmi Ifjúsági Szövetség 1956. november 1-én, délután 5 órakor a Lelkel szálló nagytermében ifjúsági nagygyűlést tart.

Kérjük a város mindazon fiataljait, akikben van bátorság és hazaszeretlet, essen az ifjúsági nagygyűlésen feltüntetett jelenléte meg.

Független Magyarországot!

Ideiglenes Vezetőség.

tüzelőállás nem volt... Amikor a szovjetek támadtak, mi négyen, tehát Kosztya Lujza, Liszcai Tamás, Pintér Lajos és én a középiszkolai kollégium előtt voltunk. Tény azonban, hogy az én vádiratomban is szerepelt: tüzelőállást alakítottam ki a templom tornyában. tanú is volt rá, egy helybéli valaki. A Szolnokon tartott bírósági tárgyaláson az illető elmondta: 'Ulánusok voltak a toronyban.' Ez a bírót – aki nagyon jóindulatú volt – meglepte, és belekapaszkodott kérdéseivel a tanú vallomásába... ez a vád megbukott. Csak öt évet kaptam.

Pintér Lajos, az Olaszországban élő neves orvosprofesszor – az 1956-os jászberényi események egyik alakítója és koronatanúja – megerősítette, hogy sem ő, de a fegyveres csoportból senki sem tartózkodott a toronyban."

Erdész Sándor a forradalom leverését követő hónapokról mondja: „November végéig, december elejéig még úgy éreztük, nem vészelt el minden... December elején már lehetett hallani, hogy megtorlás várható. December 10-e körül felkeresett Korek József a minisztériumból. Kijött Jászberénybe és közölte, hogy: „Baj van körülötted és neked innen el kell tűnnöd!” Ők már az én tevékenységemről is tudtak. De akkor is azt mondta: „Ha te elmész innen, akkor veled a kutya sem fog törődni, tehát ez el lesz felejtve...” Csak hogy februárra az ágyúk árnyékában már vérszemet kaptak. Tehát Korek Józsefnek köszönhetem azt, hogy 1957 január 8-ával áthelyeztek Nyíregyházára, a Jósza András Múzeumba, ahol akkor Csallány Dezső volt az igazgató. De már 1956 karácsonyán hazaköltöztünk Kállósejébe, az apósom házába... Visszatérve Korek József látogatására, akkor átadtam neki az 56-os gyűjteményemet. Ebben röplapok, plakátok, újságok voltak. Jó kis pakk volt... Jóska bátyámnak hittem, hogy ez itt nem maradhat... Valóban így volt, kerestek is ilyesmit nálam, de nem volt mit... A röplapok és a plakátok már a Nemzeti Múzeumban voltak..."

– *Közvetőleg emlékeztek a Magyar Múzeumok 1995/1. számában megjelent írásomra a vidéki múzeumok tanácsai kezelésbe adásának elhalasztásáról. Fontos, hogy a kérdés 5-6 évre lekerült a napirendről, az 1956-os forradalmat követő időben a Múzeumi Főosztály sok esetben hatásos segítséget tudott nyújtani a vidéki múzeumok szakemberei ellen indított alaptalan vádaskodások esetében, de a forradalomban ténylegesen résztvevő muzeológusok egzisztenciális gondjainak megoldásában is.* –

„A megtorlási akciók erősödésekor, 1957 február 15-én letartóztattak. – *folytatja Erdész Sándor* – Két nagyállói rendőr állított be, hogy kihallgatás céljából menjek be a járási rendőrkapitányságra... ott tartottak másnap estig. Értem jött két szolnoki ávós, de már rendőrruhában... másnap reggelre értünk Jászberénybe. Nem bilincseltek meg, mert megígértem, hogy nem szököm meg. Hová is mehettem volna? A jászberényi rendőrségi fogdában voltam 8-10 napig vidéki diákokkal. Természetesen hamarosan megtudtam, hogy kik vannak a szomszédos cellákban. Ott voltak a Forradalmi Bizottmány vezetői és ott volt Járomi József, az Ifjúsági Szövetség titkára is. Tehát nem voltam egyedül.

A kihallgatásokon nap mint nap... elmondatták velem a jászberényi eseményeket, természetesen nem olyan lelkesedéssel, mint azt a krónika számára írtam... Még február végén átköltöztettek bennünket a Hármaskerület volt székházának börtönébe... Az átköltözés sikeresen zajlott. Hármásával vittek át bennünket. Hát

valahogy kifundáltuk azt, hogy Járomi Jóska és engem egyszerre vittek át a börtönbe. Ott nem cellák, hanem termek voltak, egyenként 20-25 fogoly számára. Sikerült az a tervünk, hogy Járomi Jóskaival egy terembe kerüljünk, alkalmunk volt együttesen felkészülni a bírósági tárgyalásra, arra, hogy mit szabad és mit nem vállalni. Itt többen is voltunk azonos cipőben, mindenesetre Járomi Józsefhez, véleményéhez igazodtunk.

Másnap reggel Szigeti Mihály „ávós” tiszt nagy dühvel rontott be a börtönbe, amiért együvé kerültünk. Járomi Józsefet átirányította a baloldali terembe... de kapcsolatban maradtam továbbra is vele. Ugyanis a két börtönteremnek közös kéménye volt, így a hang átment. Sőt egyszer átugrott egy újságlapot, melyen a betűk alatt túsúrák voltak. E jeleket összeolvastva tudtam meg, hogy Ilonka várandós, tehát jön az első gyerek. Hogy ez az örömhír mit jelentett akkor? Azt, hogy élni kell. Fogolytársaim egytől-egyig kifejezték jókívánásaikat az első „fiam”-hoz. Hát az lett, fiú lett, Gábor.

Április utolsó napjaiban éjfél körül felriasztottak bennünket a jászberényi pufajkások, ők szállítottak bennünket a szolnoki „ávós” börtönbe. Volt közöttük egy fiatal pufajkás... ez azzal szórakozott, hogy míg Szolnokra nem értünk, addig szünet nélkül verte gumibottal az állunkat, arcunkat. Hosszú volt az út, mert kerülő úton, Jászladányon át mentünk. Utána napokig enni sem tudtunk... Az „ávósok” döntötték el azt, hogy kit adnak át a katonai bíróságnak és kit a Szolnok megyei bírósághoz. Utólag derült ki, hogy szerencsésebbek voltak azok, köztük én is, akik a fővárosi katonai bírósághoz kerültek...

Május végén, vagy június legelején történt. Úgy vittek bennünket, mint valamikor a gályarabokat, bilincsel és láncsal összekötözve. Amikor megérkeztünk a Fő utcára és ott valahogy lekaszálódunk, a járőrelők messze elkerülve a helyet, kivéve néhány idősebb aszszonyt, akik sírva néztek bennünket. Azok a mi anyáink voltak akkor..."

Erdész Sándor a közbevetett kérdésre: „Egy évet kaptam államellenes izgatásért, de ezt egy évre felfüggesztették. A körletbe még visszamehettem, minden rabtársamtól elbúcsúzhattam... Szabadságom remény volt számukra is. Ez 1957 augusztus 31-én történt... Tehát mindenkitől elbúcsúztam és kijöttem, egy agyonnyítt, szétvert civil ruhában, télikabátal a karomon. Néztek is, nem lehettem valami bizalomgerjesztő látvány. Rettenő meleg volt. Gyalog mentem a Puskin utcába, ugyanis ott lakott Némethy Bandi bácsi, a volt csoportvezetőm, atyai barátom. A család szeretettel fogadott, elláttak mindennel. Ott aludtam, csak a hajnali vonattal indultam el a Nyugatiból Nyíregyháza felé. Kállósejémben tudtam meg, hogy fiam van. Gabi ugyanis augusztus 28-án született. Aznap már én is mentem a nyíregyházi kórház szülészetre. Mondanom sem kell, hogy Ilonka nagyon megörült. Még aznap munkára jelentkeztem, Csallány Dezső és Nyárády Mihály örömmel fogadtak. Aztán dolgoztam tovább."

Tegyük hozzá, hogy még folytatódott ez a tartalmas múzeumi élet. „A Jósza András Múzeumban soha senki nem nézett rám ferde szemmel. De azt, hogy kívülről szemmel tartanak, azt jól tudtam. 1974-ben alkalmam lett volna Kőszegre menni múzeumigazgatónak, de ezt a nyíregyházi „ávósok” megakadályozták. Ma sem tudom milyen indokkal." ■

Kiállítások

A Magyar Nemzeti Múzeum új állandó kiállításáról

Az alábbiakban a Magyar Nemzeti Múzeumban 1996 augusztus 19-én megnyílt új történelmi kiállítás tervezőjének és rendezőinek írásait közöljük.

Nyílt levél Széchenyi Bertalan gróf úrhoz, gondolatok egy kiállítás belsőépítészeti terveiről

Pataky Dóra

„Sajnos a legutóbbi évek gazdasági válsága a Nemzeti Múzeum munkásságát is megbénította. Az állam nagyobb takarékoságra kényszerült s így kulturális intézményeink részére sem tudja biztosítani a korszerű fejlődéshez, a tudós munkálkodáshoz megkívánt anyagi erőt. A Nemzeti Múzeum is rendkívül szűkös anyagi eszközeivel Európaszerte elismert tudományos munkásságát a régi keretekben folytatni, a piacra kerülő történelmi emlékek és művészi értékek külföldre vándorlását megakadályozni, a magyar föld mélyében rejlő kincseket rendszeresen feltárni képtelen. Megfelelő segítség híján csak a legnagyobb erőfeszítéssel tud színvonalon maradni s a mai helyzet fenntartása mellett előbb-utóbb be kell következni a süllyedésnek és pusztulásnak.“

Írja ön, gróf Széchenyi Bertalan, a Nemzeti Múzeum barátainak egyesületi elnöke 1927 január 1-én, a kör tagjai számára kiadott könyvecske előszavában.

Kedves gróf úr! Bár a kultúra helyzete cseppet sem javult, de a jelzett süllyedés, pusztulás csodával határos módon még nem következett be, sőt a felújított épületben új kiállítás nyílik!

Állandó kiállítás... Az első érzés, ami megbízásunk kezhez vételekor hatalmába kerített, az öröm mellett a félelem volt. Vajon képesek leszünk-e áttörni azt a „poros-

érzetet“, ami az ilyen hosszú távon működő kiállításokhoz tapad? Képesek leszünk-e kicsit is izgalomba hozni a látogatót, aki belépés előtt a lábára, derekára váró megpróbáltatásokra gondol s csak utóbb az ígért szépségekre, akit nem az olthatatlan kíváncsiság hozott ide, inkább valami homályos kötelességérzet?

Munkálkodásunk megkezdése előtt szétnéztünk más múzeumok háza táján. A sors kegyelméből az utóbbi években alkalmam nyílt az átlagnál több múzeumban megfordulni és jelentős mennyiségű irodalmat is begyűjtöttem. Ezek tanulsága szerint feltűnően kevés az ilyen nagy időt átívelő, ilyen teljességre törekvő bemutatkozás. Múzeumlátogatóként azt tapasztaltam, hogy ezek a történelmi kiállítások hasonlóan esendők a maguk heterogén tárgyi anyagával, következtlen bemutatási módzataival, akár az amsterdami Rijksmuseum, akár a washingtoni Smithsonian rendezvényéről van szó.

Más esetekben, ahol az alkotók az emocionális hatások elérésére és a látványra helyezték a hangsúlyt, ott a muzeológus szakma vitatkozik, a szép látvány nem ment-e a történelmi pontosság rovására? Vannak egyéb próbálkozások is a látogató felrázására, amikor a rendezők a technika ezer ördögét hívják segítségül. Ilyen volt például Oxford város történelmi bemutatója. Itt az elvarázsolt kastély-béli szellemvasúthoz hasonlító kocsikba ültetik

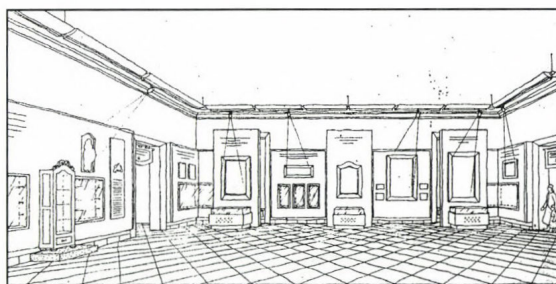
An open letter to Count Széchenyi Bertalan – thoughts on the interior designing of an exhibition

Our planning work was basically influenced by three factors. The first was to get know the scenario, to understand it and to bring it to life with architectural tools.

Nothing points to the second factor, which was a great struggle. Between ourselves, we named this part of this work as „planning the invisible exhibition“, which means nothing else than conforming to modern rules for protecting exhibition objects.

As third we list the most important factor, the range of visitors. How could we form the exhibition for their pleasure.

Every examination confirmed our belief that the most effective transmitter in every exhibition is the original object, the



Perspektivikus rajzok a készülő kiállításról
Scenographs about the exhibition

az érdeklődőt, aztán suhannak is a kocsik az elmúlt századokat idéző termeken keresztül, különleges hang- és fényeffektusokkal kísérve. És mégis, az élmény nem hibátlan, az a látogató, akit nem hagytak intim kettesben kedvenc tárgyaival, csalódott.

Minden egyes vizsgálódás megerősített abban a hitünkben, hogy a kiállítások leghatásosabb üzenethordozója maga az eredeti tárgy, a jól bemutatott, az értelmesen kiállított, tapintható múlt. Ez volt az a gondolat, amit a tervezés megkezdése előtt a zászlónkra tűztünk.

Kedves gróf úr! A feladat akkor is óriási, ha csak fizikai paramétereivel jellemezzük. Az augusztusban nyíló, az államalapítástól a török kiűzéséig és a török kiűzésétől a millenniumig tartó korszak anyagát bemutató kiállítás 2000 m² területen, 382 oldalnyi forgatókönyv alapján,

közel 8000 műtárgy bemutatásával jött létre.

Tervezési munkánkat három tényező alakította:

Az első a forgatókönyv megismerése, megértése és megformálása az építészet eszközeivel. A munkának ebben a fázisában a muzeológusokkal együtt számtalan kérdésre kellett választ keresni. A legmakacsabbul visszatérő gond annak tisztázása volt, hogy a műtárgyak, – melyek kiemelkedő művészeti értékekkel bírnak, vagy fontos történelmi eseményhez köthetők – kerüljenek-e a kiállítás középpontjába, vagy a történelmi folyamatokat állítsuk reflektorfénybe és a műtárgyak „csak” illusztrációként szerepeljenek?

„A történetírás sok rajongót szerezhet magának ha gyönyörködtet is, amíg azonban betölti egyetlen hivatását, tudniillik az igazság feltárását, a szépséggel nem sokat törődik...” – írta már i. e. 400 körül Xenophon, athéni történész. Gróf úr! Hajlottunk arra, hogy ezeket a gondolatokat ne veszítsük szem elől.

A második tényezőről és arról a küszködésről amit vele folytattunk, kevés jel árulkodik. Magunk közt a munkának ezt a részét a „láthatatlan kiállítás” tervezésének neveztük. Igaz ugyan, hogy láthatatlan, de nagyon pénzéhes. A világ minden aránya is kevés ahhoz, hogy féltve őrzött kincseinket a korszerű műtárgy-védelem minden következményének megfelelően kerüljenek az ultraibolya sugárzástól, a kipufogógázoktól és mindenféle páráktól terhes napvilágra. Magunknak is hosszú utat kellett bejárnunk, amíg megértettük az értékmegőrzés felelősségét és a szakterületen dolgozó muzeológusok intelmeiben többé nem a fölösleges okoskodást, a tervezői szabadságot lépten-nyomon korlátozó piszkaturát láttuk.

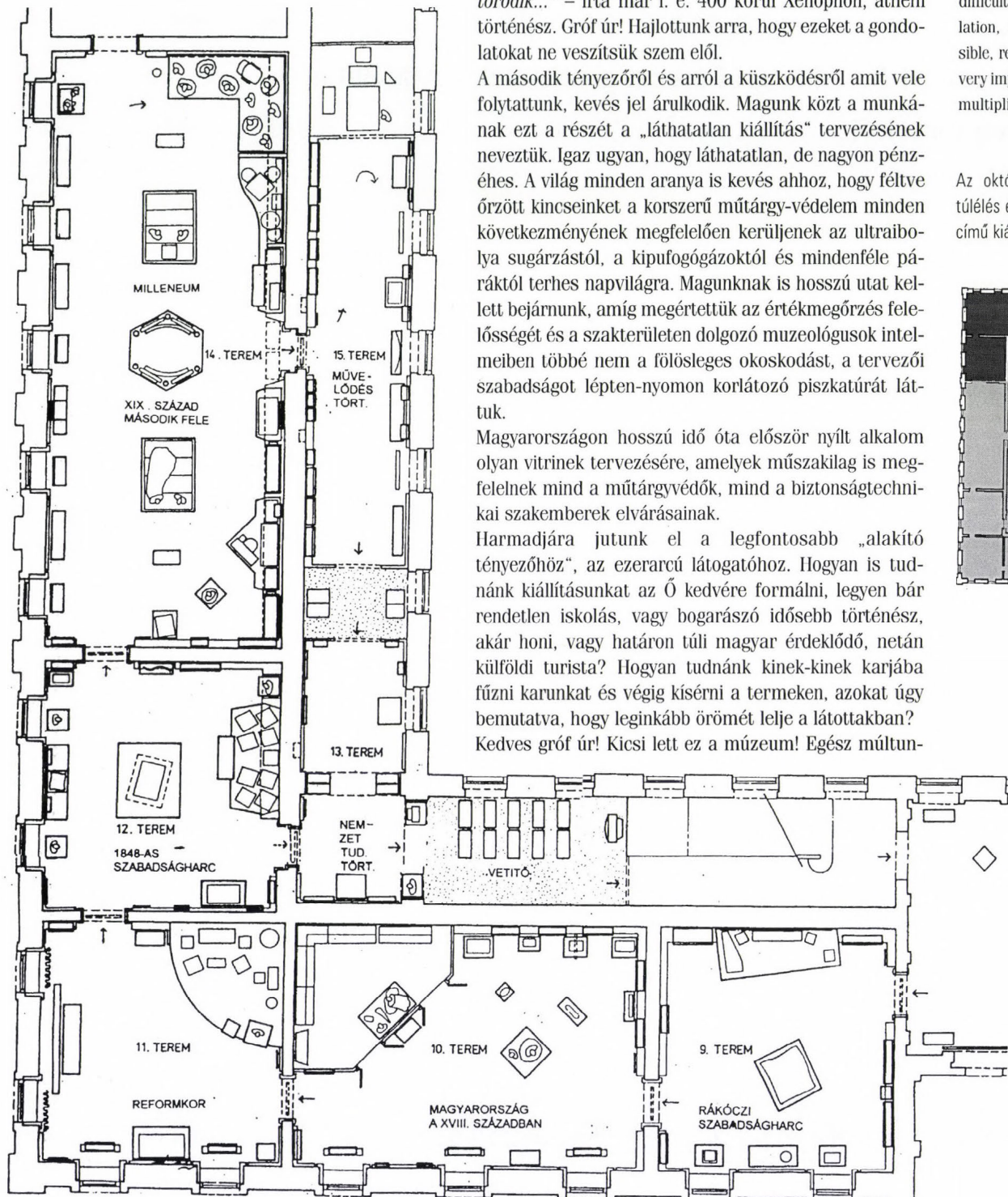
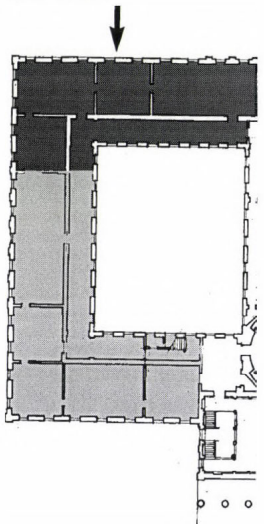
Magyarországon hosszú idő óta először nyílt alkalom olyan vitrinek tervezésére, amelyek műszakilag is megfelelnek mind a műtárgyvédők, mind a biztonságtechnikai szakemberek elvárásainak.

Harmadjára jutunk el a legfontosabb „alakító tényezőhöz”, az ezerarcú látogatóhoz. Hogyan is tudnánk kiállításunkat az Ő kedvére formálni, legyen bár rendetlen iskolás, vagy bogarászó idősebb történész, akár honi, vagy határon túli magyar érdeklődő, netán külföldi turista? Hogyan tudnánk kinek-kinek karjába fűzni karunkat és végig kísérni a termeken, azokat úgy bemutatva, hogy leginkább örömet lelje a látottakban? Kedves gróf úr! Kicsi lett ez a múzeum! Egész múltun-

palpable past exhibited well and intelligently. We fixed this thought to our flag. The ask was enormous.

The exhibition to be opened in August, presents materials from the foundation of the state, till the driving out of the Turks, and from then till the millennium on an of 2000 m² on the basis of a 382-page scenario displaying 8000 works of art. To present our whole past in 15 rooms, 100-150 years in every room, was difficult. To design the installation, which becomes invisible, remains unnoticed, was very important to us, since the multiplicity of the exhibits

Az október 22-én nyíló, „A túlélés évszázada 1900-1990” című kiállítás



could easily cause a messy and chaotic feeling. As a solution we planned „swinging partition walls“ in front of the wall of each room, and we sank the show-cases into them, containing the various grouped exhibits.

We wanted to impress feelings without offending against the accuracy of the scenario, so we selected an independent but effective tool: colours. Every room has a different colour. The interaction of the presented works of art and the interiors are also designed to entertain the visitors.

Please come and see our exhibition!

kat 15 teremben, termenként 100-150 év anyagát kiállítani nehéz. Nagyon fontos volt számunkra olyan installáció tervezése, amely eltűnik, észrevétlen marad. Hisz a kiállított műtárgyak sokfélesége maga is könnyen teremthet rendetlen, kaotikus érzést. Megoldásul az épület fala előtt egy „vendégfalat“ terveztünk, s ebbe súlyosítottuk a különböző műtárgy-csoportokat magukba foglaló vitrineket. Itt jegyezném meg, hitünk szerint ezzel az elrendezéssel a Magyar Nemzeti Múzeum térkinccse előtt tisztelgünk, úgy, sem installációs falakkal, sem vitrinekkel nem szabdaltuk össze a termeket. Ha nem is sikerült mindenkit meggyőzni szándékunk helyességéről, máig úgy gondoljuk, hogy a konzolosan az épület falára szerelt vendégfalak segítségével határozottan kijelöltük a történelmi kiállítás keretét anélkül, hogy az épület eredeti térformálását sértettük volna.

1100 év történelme súlyos, tartalmas kiállítási anyag. Mi mégis fejünkbe vettük, hogy a múzeumba érkezők nem csak művelődni fognak, hanem szórakozni is. Persze hozzá kell tennem, hogy itt nem szabad az ideiglenes kiállítások könnyed szárnyalásaira gondolni, csak a téma és az épület komolysága szabta kereteken belüli lehetőségekre. Szerettük volna elérni, hogy a kiállítási terembe lépő látogató először a teljes látvány, a korszak hangulatát érezze meg, az államalapítás emelkedettségét, a háborúk borzalmait mellet is szép, műves tárgyakat létrehozni képes nép szívósságát, a reformkor jövőképe tekintését, stb.

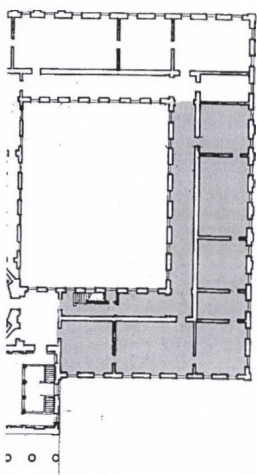
Úgy akartunk az érzelmekre hatni, hogy a forgatókönyv pontosságát ne sértsük, ezért választottak ehhez egy mindentől független, mégis hatásos eszközt, a színt. Minden teremnek más a színe, az ünnepélyes bíbor, a reménykedő zöld, az Anjou- és Rákóczi-címer kékje, a barokk bágyadt mályvája borítja a falakat. A szórakoztatás célját szolgálják a vitrinben bemutatott műtárgyak és az enteriőrök váltakozásai is. Helyhiánnyal küszködve gyakran csak egy kőfal, egy tapéta utal a korabeli helyszínre, de bízunk abban, hogy ezek a jelzések is beszédesen idézik régmúltunk csodáit. A látogatókra bízunk, hogy ki-ki milyen mélységig szeretne elmerülni történelmünk tanulmányozásában.

A lépcsőzetes tájékoztatás elvét követtük. A kiállításon haladva biztos támpontot adnak a termek címtablói és az indító „pengéken“ elhelyezett összefoglaló szövegek illetve térképek. A fontos magyarázatok és tárgyfelirat-

ok mellett a falakra is festettünk hangulateltő idézeteket.

Reméljük, a múzeumba betérő látogatók is megéreznek valamit abból a nagyszerű izgalmából, ami munka közben végigkísért bennünket. Most, hogy ennek a csodás kalandnak végére értünk, köszönetet mondunk önnek is gróf úr, hogy őrizte, védte ezt a múzeumot és minden muzeológus kollégának, akikkel gyakran viták, értetlenségek, majd egymásra találások közepette másfél éves munkával létre hoztuk ezt a kiállítást.

Tervezők: Iványi Mónika, Pataky Dóra



Az államalapítástól a török kiűzéséig (XI-XVII. század)

Kolba Judit

From the foundation of the state till the end of the 17th century

After the Conquest the most important task was to establish and organise the Hungarian kingdom. The acceptance of Christianity ensured place of the country among the new states, being founded in Christian Europe at that time. Hungarians adopted the values of Western culture and amalgamated them with their own traditions of Eastern origin.

The exhibition, by means of various material remains, presents the history of the Hungarian Kingdom from the 11th to the 17th century, a period when it first flourished but later fell apart. Among the objects on display several outstanding works of art can be admired, which were created in the combining of the spiritual and artistic trends of Europe of that time.

The abundance of the objects illustrates how everyday lives of both the poorer and richer strata of society changed through of centuries.

A Magyar Nemzeti Múzeum nagyszabású, a réginél sokkal gazdagabb, nagyobb területen elkészített történelmi kiállítással csatlakozik a millectenáriumi ünnepségekhez. Az új kiállítás a márciusban megnyílt honfoglalás-kori kiállítás folytatása. Két nagy részből áll: az államalapítástól a törökök kiűzéséig, azaz a XI. századtól a XVII. század végéig, illetőleg a Rákóczi szabadságharc-tól a millenniumig. (XVIII-XIX. század.)

A rendezés természetesen nem a történelemlékönyv igényével készült, hiszen kiállítani csak azt lehet, ami megmaradt az évszázadok pusztításai után. Bizonyos történelmi eseményeket, kiemelkedő személyeket – kapcsolódó tárgyi emlékek hiányában – egyáltalán nem tudunk bemutatni. Így a kiállítás előkészítése folyamán az volt a fő szempont, hogy kiemeljük egy-egy korra jellemző, kiemelkedő eseményt, lehetőség szerint bekapcsolva a korabeli Európa történéseibe. Minden teremben a korszak kiemelkedő művelődéstörténelmi anyaga egészíti ki a történelmi részt, hiszen a múzeum raktáraiban felgyülemlett gyűjtemények darabjai elsősorban a magyar művészet tárgyi bizonyítékai.

A kiállításban számtalan olyan darab is elhelyezésre került, melyek eddig szinte minden korábbi szemlén ott voltak a vitrinekben. A székesfehérvári királysírok leletei, az Anjouk visegrádi kútja, a nagyváradi Zsigmond-sír leletei, Mátyás király trónkarpitja, a Bakócz-kehely, a nyírbátori stallum, Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin ruhái mellett még számos más műtárgyban ismét gyönyörködhet a nagyközönség. Mindezeket olyan új szerzeményekkel egészítettük ki, melyek az elmúlt évtizedekben kerültek a múzeumba, ásatások, vásárlás vagy ajándékozás révén. Végezetül több, mint 30 múzeum, állami és egyházi gyűjtemény kölcsönzött tárgyai teszik még gazdagabbá a kiállítás anyagát.

A kiállítás a honfoglalás utáni időszak, a magyarság

fennmaradásának és beilleszkedésének történetével kezdődik. 1000-ben királlyá koronázták Istvánt, aki erős kézzel valósította meg azokat a feladatokat, melyek a magyarság fennmaradásának feltételei voltak: a kereszténység elfogadtatása, a nomád népesség letelepítése, korszerű törvények megalkotása, az ország vármegyék-re való felosztása, stb. Ezeket a jelentős lépéseket csak jelképes emlékekkel tudjuk hitelesíteni. Az egyház megerősödését korabeli liturgikus tárgyak, oklevelek, alapítólevelek, pecsétek, az alakuló bencés kolostorok közül Pannonhalmát a legújabb ásatások alapján elkészített makett segítségével mutatjuk be. A Szent István rendeltére épített templomok közül az első kőtemplomok faragott töredékei, a királyi székhely, Esztergom kövei és egy márvány trónszék emlékeztetnek a nagyszabású építkezésekre.

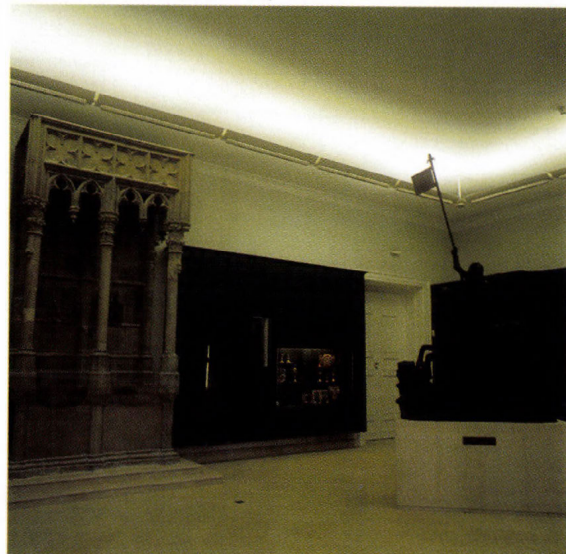
A királyság megerősödését Árpád-házi királyaink emlékét idézve reprezentálhatjuk. Szent István fehérvári szarkofágjának másolata, Szent László király Zágrábban őrzött palástjának rekonstrukciója, III. Béla és felesége Antiochiai Anna a székesfehérvári ásatásoknál előkerült sírleletei, a kalocsai királyfej és a Monomachos korona, I. András tihanyi síremléke, valamint a margitszigeti kolostorból előkerült korona a román kori udvari művészet kiemelkedő emlékei.

Az Árpád-kor újjászervezett hadseregének fegyverzete eredetiben, az országot végigpusztító tatár hadjárat eseményei térképen láthatók. A vármegyerendszer egyik központját, a szabolcsi földvárat maketten jelenítjük meg. A letelepült népesség, a falvak életét a mezőgazdaság eszközeivel, a szőlőművelés, a halászat, a kézművesség szerszámaival, cserépedényekkel szemléltetjük.

Az Anjou-uralkodók trónra kerülése a királyi hatalom megerősödését, a gazdaságot fellendítő intézkedések sorát jelentette és hatalmas építkezéseket. Kőemlékei: a



Részletek a már elkészült kiállításból
Details of the exhibition in the process being completed



Nagy Lajost ábrázoló pöstyéni fülke, a győri püspökség Anjou-címere, a visegrádi Anjou-kút, a diósgyőri vár makettje nagyszabású építkezésekre emlékeztetnek.

Nagy Lajos állandó hadjárataira XIV. századi fegyverek utalnak. A pécsi egyetem címere, a bécsi egyetem pecsétnyomója és különféle egyházi felszerelések, kelyhek, keresztek, cibóriumok, valamint pompás gótikus székesegyházak, templomok fényképei az Anjou-kori gótikus egyházi művészet csodás emlékei.

A XIV. század egyik kiemelkedő alkotása a Képes Krónika. Ebből a remekműből néhány jelentős oldal másolatát helyeztük el, fényképszerű jelenetekkel a korszak mindennapi életét kívántuk megeleveníteni.

A magyarországi nemesfémházat is ebben az időben érkezik csúcspontjára. Nagy Lajos aranyforintja mérce volt a korabeli európai pénzek között. Természetesen az ötvösség is jelentős virágzásnak indult a megnövekedett nemesfém nyersanyag hatására. Rudabányáról bányavárat rekonstrukciót mutatunk be. A bronzöntés két kiemelkedő emléke is itt található: a Kolozsvári-testvérek, Márton és György pompás Szent György szobra 1373-ból (másolatban), valamint a lipótelepi keresztelőmedence.

Az Anjou lovagkirályok különös tisztelettel viseltettek a lovagkirály, László iránt, a nagyváradi sírjánál kialakult kultuszra a Szent László legendát ábrázoló falfestmény, valamint a Szent László herma másolata emlékeztet.

Luxemburgi Zsigmond budai és visegrádi udvara az európai pompa színtere volt. Dürer portréjának másolata előtt pompás elefántcsont dísznyerges, a budai udvar átadásainál előkerült jellegzetes kályhacsempék, és a nagyváradi sír leletei, valamint a budai szoboregységek, városok, várak kőfaragásai emlékeztetnek a gótikus udvari művészet fényére és hatására.

Jelentősen átalakult a templomok belső és külső képe: az új, égre törő gótikus székesegyházakat belül faragott vagy festett szárnyas oltárok tucatjaival díszítik. Fénykorát élte a korszak egyházi ötvösművészete: az első templomok tornyát utánzó úrmutatók, a magyar szentek alakjaival díszített kelyhek, melyeken megjelent a XV. századi magyar technika, a szép színes virágokkal díszes sodronyzománc. III. Frigyeshez köthető a terem közepén bemutatott főpapi ornátus, mely Tökölről származik.

Hunyadi János vajdahunyadi építkezéseiből címeres kö-

vek, síremlékének másolata, valamint hűségese társa, a ferences Kapisztrán János később keretbe foglalt fa csészeje köthető e korhoz.

A magyarországi települések ásatásból származó emlékanyaga, az erősödő mezővárosok kultúrája, a pompás besztecebányai kályhacsempék, az egyedülálló, korabeli könyvekkel telerakott bártfai könyvszekrény körül csoportosulnak. A városi polgárok emlékanyaga a XV. század végén, XVI. század elején készült liturgikus tárgyakkal és két szép miseruhával az ajándékozó polgárság izlését dicsérik.

A magyarországi reneszánsz kultúra virágkora Hunyadi Mátyás nevéhez köthető. Az olasz hatás elsősorban az építkezéseiben mutatható ki. A reneszánsz faragott kövek mellett Mátyás és Beatrix portréja, Vitéz János síremlékének másolata utalnak a kor kőfaragására. Híres könyvtárának kötetei emlékeztetnek az udvari kódexkészítőkre.

A faragott templomi padot Mátyás esküvői ajándékkul kapta Bártfa városától. Kincstára, valamint a korabeli városi, főúri művészet gazdagságáról a velencei üvegszert, a török elől földbe rejtett kincseletek (Tolnárról, Ópálosról, Budapestről), díszes ékszerek és liturgikus tárgyak sokasága, a páratlan szépségű trónkárpit tanúskodni. Leghíresebb hadvezére, Kinizsi Pál sodronyingével, kardjával, vassapkájával van jelen a kiállításon.

A Jagellók uralkodása egyenesen vezetett a mohácsi tragédiához. II. Lajos és Habsburg Mária esküvői ruhája, II. Ulászló pápától kapott, hadba hívó díszkardja az udvari művészet emlékei. A reneszánsz művészet további hódítása Bakócz Tamás esztergomi érsekhez köthető, akit sodronyzománcos címeres kelyhével, hímzett gallérral és faragott vörösmarvány címeres kövével idézünk.

Két teremben a három részre szakadt Magyarország életét próbáljuk bemutatni, a végvári háborúkkal kezdve, majd az itt élő török népség mindennapjait, tárgyi emlékeit, építkezéseit tárjuk a látogatók elé.

Ezekben az évtizedekben jut el Magyarországra a reformáció tanítása. Az első magyar nyelvű könyvek, a hamarosan elkészülő puritán liturgikus tárgyak és hímzett oltárterítők a mezővárosokban fellendülő egyházi művészet emlékei. A mezővárosok török megszállás alatti életére használati tárgyak, kerámia és egyszerűbb ötvöstárgyak utalnak.

A XVI. század eleji reneszánsz művészet olasz hatását Báthori András gyönyörű vörösmarvány Madonnája, a Báthori-testvérek nyírbátori faragott stalluma 1511-ből és miseruha igazolja. A végvári csaták egyik kiemelkedő alakja, a Győr várát védő Pálffy Miklós, pompás arany serleget kapott az alsó-ausztriai rendektől. Díszpáncéljával és pallosával együtt látható.

Az utolsó teremben a három részre szakadt ország másik két egysége, az erdélyi fejedelemség és a királyi Magyarország emlékei következnek. A reformáció és az ellenreformáció megjelenését, párhuzamos életét jellegzetes protestáns ill. a katolikus tárgyak, (úrasztali terítők, ónedények, ill. úrhímzéses miseruha, bécsi kehely, nagyszombati ötvöstárgyak, könyvkötés) mutatja be és Pázmány Péter kiemelkedő alakjának ismertetése kíséri.

Az erdélyi fejedelmek portréit az általuk veretett érmek és személyes emléktárgyak egészítik ki. A virágos reneszánsz erdélyi fénykorát épületek fényképei, az erdélyi

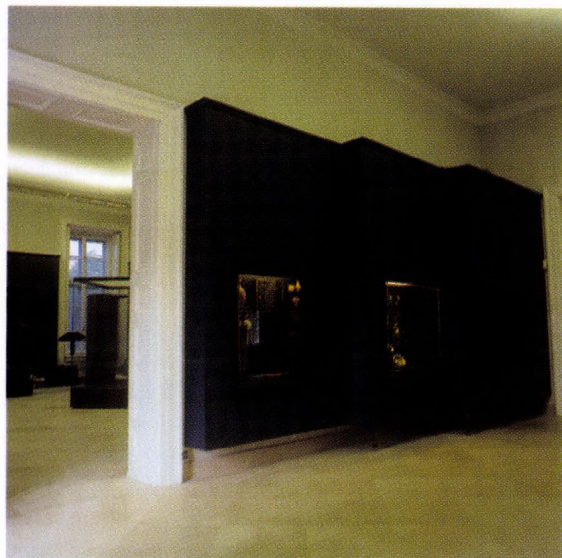


Janus-fejes oszlopfő, XII. század
Column with head of Janus from the 12th century



Fedeles serleg a Nádasdy család kincstárából, XVI. század
Goblet with a lid from the treasury of the Nádasdy family, 16th century

Török rézedény, XVII. század
Turkish brass vessel from the 17th century



ötvöscéhekhez illetve az ottani főurakhoz címerekkel köthető, pohárszékre helyezett díszedények és ékszerek, díszfegyverek, hímzett ruhák, Lórántffy Zsuzsanna terítője, Bethlen Kata ládája, és az Apaffi-síremlék jelenítik meg.

Az ipar és a céhek működését céhcímeres tárgyakkal, szerszámokkal, a nagyszombati ötvöscéh ládájával, céhpecsétekkel, valamint az I. Rákóczi György által letelepített habán fazekasok működésének ismertetésével, habán edényekkel reprezentáljuk. A sarokban egy teljes habán kályhát építünk fel.

A királyi Magyarország életét három kiragadott téma: a terület vármegyéinek élete, a szabad királyi és bányavárosok tárgyi emlékei és a Wesselényi nádor vezette sikertelen összeesküvés képi anyagával szemléltetjük. Először kerül kiállításba a Wesselényi társainak kivégzé-

sét megőrkítő festmény.

Az első kiállítási egység a folyosón fejeződik be: részben a török elleni felszabadító háborúk fegyveres vitrinjeivel, a keresztény és a török sereg vezéreinek arcképeivel, részben a nagyobb csaták metszeteivel, emlékérmekkel.

A folyosó további részének egyik oldalán XVI-XVII. századi viseletben ábrázolt főurak és feleségeik egykor a kastélyok falát díszítő festményeiből főúri ősgaléria látható. A kisebb asztali vitrinekben ékszerek, műszerek, az Esterházy család kialakulásának emlékei kerültek elhelyezésre. Néhány bútor, (kelengyeládák, írószekrény, stallum, pénzváltóasztal) között a XVII. századi pénzverés történetének legszebb darabjai és különféle vallású, nemzetiségű erdélyi csoportok egy-egy tagjának XVII. századi ábrázolása zárja a kiállítás első szakaszát.

A török háborúk végétől a millenniumig (XVIII-XIX. század)

Körmöczi Katalin

From the end of the Turkish wars till the millennium

The experts, who organised the new permanent historical exhibition in the Hungarian National Museum, accepted this task as it conforms to the original profile, aims and structure of the museum and to the general public's expectations. All the aspects of the historical connections can't be captured and presented because of the character and material nature of the sources, but the exhibition introduces the historical processes, turning points and the essence, main questions and spirit of the different eras and periods to the visitor. The collected groups of exhibits provide fundamental information and experiences about the age, concerning the position of the prevailing Hungarian state in the European power system; existence or non-existence of the state sovereignty and its dimensions; holder of the power, base of the concrete social and economic structure; methods of exercising that

A Magyar Nemzeti Múzeum új állandó kiállítása történeti kiállítás. A hivatalos és a szakmai körökben meglévő – adott vonatkozásban nem alaptalan – ellenvélemények mérlegelése után is a kiállítást megvalósító szakmai gárda az intézmény eredendő arculata, feladata és szerkezete, valamint a széles közvélemény elvárása okán vállalta e nehezebben megoldható feladatot. A kiállításon forrásanyagának jellegéből, tárgyi anyagából adódóan a történeti összefüggések minden aspektusa nem ragadható meg, s főleg nem mutatható be. De a történeti folyamatokat, csomópontokat s a korok, korszakok lényegét, fő kérdéseit, szellemét, megnyilvánulási formáit szándékunk szerint a látogató elé tárjuk.

A mindenkor magyar államnak az európai hatalmi rendszerben elfoglalt helye, az állami szuverenitás léte vagy nem léte, mértéke, a hatalom birtokosa, az adott gazdasági, társadalmi berendezkedés társadalmi bázisa, a hatalomgyakorlás módja és az európai szellemi és művészeti áramlatok hatásai, kölcsönhatásai kérdéskörben a megkomponált tárgyejuttetések alapinformációkat és korélményt nyújtanak. E célt szolgálják a korszakonként elhelyezett térképek, az állami létet meghatározó alapokmányok, az uralkodók, fejedelmek portréi, az államhatalom, az igazgatás jelvényei és eszközei, a társadalmi körképek, korrajzok.

A magyar társadalom- és gazdaságtörténet szaggatottsága, megtorpanó, lemaradó és felzárkózó szakaszai mellett a magyar kultúr- és művelődéstörténet folytonosságát, európaiságát is dokumentálják a kiállított műtárgyak.

A Magyarország XVIII-XIX. századi történeti, művelődéstörténeti és művészeti emlékeit bemutató rész középpontjában a török kiűzése utáni korszak alapkérdése

áll: az ország újjáépítése, a polgári fejlődés elindítása és az önálló nemzeti lét biztosítása.

Az időszak magyar sorsformáló eseményei: a Habsburg-abszolútizmus ellen indított Rákóczi-szabadságharc, az 1848-1849-es szabadságharc, a dualista államrendszert létrehozó 1867-es osztrák-magyar kiegyezés, végül az ezt az államalakulatot felszámoló és az I. világháborút lezáró európai békerendszer, az úgynevezett trianoni béke.

A kiállítás e része a XIX-XX. század fordulójának éveivel, a boldog békeidők élményével zárul. Meg-megtorpanó, olykor megtörő, de végeredményben előremutató országépítés, polgári jellegű állami fejlődés és megvalósult nemzeti kultúra jellemzi e kort.

A Rákóczi-szabadságharc a török hatalom nemzetközi erővel történt megtörése és kiűzése után berendezkedő Habsburg-abszolútizmus ellen lépett fel. A kiállítás a szabadságharc eseményeit megőrkítő emléanyagot mutatja be. A magyar arisztokrácia legvagyonosabb rétegéből származó vezéregyéniség családjának, a Rákóczi család kincseit láthatja a látogató, mint a főnemesi tárgyi kultúra emlékeit, s a XVII-XVIII. századi magyar művelődésnek és művészeteknek reprezentáns darabjait. A családi galériában helyet kap I. Rákóczi Ferenc, az apa, II. Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona, az édesanya, Amália, hesseni hercegnő, a feleség, s a fiatalon elhunyt utód, Rákóczi József portréja.

A XVIII. századi barokk Magyarország a Habsburg-birodalom keretein belül él, a másfél százados török pusztítás nyomaival és a kuruc hagyományokat megőrizve.

A Habsburg-ház XVIII. századi uralkodóinak (III. Károly, Mária Terézia és II. József) abszolútista kormányzása, az európai barokk, rokokó illetve a felvilágosodás szel-

leme által meghatározott világ emlékei, műtárgyai és enteriőrje idézik a magyar XVIII. századot. A templom- és kastélyépítő barokk, az egyházak és a magyarországi főnemesség meghatározó szerepének bemutatása az elsődleges cél. A XVIII. századi felvilágosodást és a magyar reformkor liberalizmusát összekötő gondolat a polgárosodás eszméje.

A reformkor szellemének és törekvéseinek szimbólumaként áll a reformkori terem leghangsúlyosabb pontján Barabás Miklósnak a Széchenyi Lánchíd alapkövetését megörökítő festménye. A híd megvalósításában közreműködők kezében és szellemében formálódott a polgári Magyarország: arisztokrata kastélyokban, köznemesi kúriákban, pesti polgárházakban, vármegyeházakban, a pozsonyi országgyűlésben és a bécsi udvarban. A színhelyek és személyek révén kirajzolódik a társadalmi körkép. A magyar reformerek az épülő híd oldalán, a reformkori Pesten, a pozsonyi országgyűlésen: Széchenyi István gróf, Wesselényi Miklós báró, Deák Ferenc, Kölcsey Ferenc és Kossuth Lajos. A bécsi birodalmi hatalmat képviseli Metternich kancellár hatalmas mahagóni íróasztala és felette I. Ferenc császár képmása. A két szélső pólust összekötve kap helyet a Magyarország belkormányzatának élén álló nádor, József nádor, az uralkodó család tagja, a Budán élő, józan ítélőképességű „magyar Habsburg” személyes anyaga.

Az 1848-as emlékeket bemutató teremben áll a Landerer és Heckenast-féle nyomdaprés, a polgári szabadságjogok egyikére, a sajtószabadságra utalva, és ott állnak az első felelős és független magyar minisztérium bársonyszékéi, az első felelős magyar miniszterelnök, Batthyány Lajos 1849-es gróf íróasztala, és Kossuth Lajos kormányzóelnöki díszruhája, és közöttük az ország államjogi helyzetét, annak változásait rögzítő alaptörvények, az 1848-as, alkotmánynak is minősíthető Áprilisi Törvények, és az 1849 áprilisában kimondott Függetlenségi Nyilatkozat.

Az új abszolútizmus és a dualizmus évtizedeinek emlékanyagát, a túrés, kiegyezés és fellendülés témáját egy viszonylag töretlen gazdasági, polgári jellegű fejlődési vonulatban mutatjuk be, egy olyan társadalmi körképben át, amely a Kossuth-emigráció és a hazai ókonzervatívok politizálását, Deák és a köznemesség passzív ellenállását, majd a kiegyezés előkészítését tárgyalja, mivel ez tekinthető a XIX. század második fele fő rendezési elvének.

Az 1867-es koronázási díszviseletektől egyenlő távolságra elhelyezett három íróasztal három politikai alapállást hivatott kifejezni: Kossuth íróasztala a kiegyezést ellenző politikai emigrációt képviseli, a hazai arisztokrata és köznemesi, kiegyezni kész tábor az 1848-as alapot képviselő Deák íróasztala jeleníti meg, majd az 1867-es kormány egyetlen polgári származású miniszterének, Horvát Boldizsárnak az íróasztala a megvalósult kiegyezés és a polgári berendezkedés kezdetét hivatott jelezni.

A terem végén a millennium múltba merevedett pompáját a századvég társadalmi körképe és az immáron európai világvárossá lett főváros nyüzsgő élete veszi közre.

A vidéki Magyarország, a századforduló paraszti életébe enged bepillantást a kiállított munkaeszközök és a



I József vértje, XVIII. sz. eleje

The armour of Joseph I. from the beginning of the 18th century



power and the effects of European spiritual and art trends. This goal is supported by maps about different periods, fundamental documents defining the state existence, portraits of rulers and princes, symbols and tools of state power and ruling, social panoramas and descriptions of the age.

The exhibited objects attest to the interruptions in Hungarian social and economic history, about the recoiling, lagging behind and catching-up periods as well as about the continuity and Europeanism of Hungarian culture and education history. The centrepiece of the part of the exhibition, presenting relics concerning history, cultural history and art in Hungary in the 18-19 century

Az Andrássyak Krasznahorkát ábrázoló asztali kútja, XVIII. század

Table well of the Andrassy family with the town of Krasznahorka depicted on it, 18th century



Kereszt alakú csüngőóra; szerkezet: XVII. század, tok: XVIII. század, kulcs: XIX. század, lánc: XX. század eleje

Watch hanging from the neck in the shape of a cross; the mechanism: 17th century, case: 18th century, key: 19th century, chain: the beginning of the 20th century

Részletek a már elkészült kiállításból
Details of the exhibition in the process being completed

depicts the main task in the period after driving out the Turks: the country's reconstruction, starting civil development and securing its independent national existence. Crucial Hungarian events in that period: the Rákóczi war for liberty against Habsburg absolutism, the struggle for liberty in 1848-1849, the Austrian-Hungarian compromise of 1867 establishing the dualistic state system; the European peace-system which ended this state formation and the first World War, the so-called Treaty of Trianon. The exhibition finishes with the years at the turn of the 20th century with the experience of prosperous peace-time. The balance at the end of the 19th century shows a recoiling, sometimes interrupted, but after all foreshadowing country-reconstruction, state development of civil character and the realisation of national culture.



munkajelenetek ábrázolása mellett a kivándorló paraszt alakja is.

Az 1873-ban egyesített főváros, Budapest a nemzeti piac, a magyar ipar és az ország közlekedésének központja lett, politikai, kormányzati és kulturális centrum. A dualizmus évtizedeiben vált világvárossá és a birodalom második fővárosává. Nyüzsgő utcaképe tükrözi az ország feudális jegyeket őrző polgárosult társadalmát. Legfelül őfelsége a császár és király, alatta az arisztokrácia és a nagypolgárság, a birtokos nemesség és elszegényedő rétege, a dzsentri, a városlakó középosztály, végül a parasztság – félúton a jobbágyosság és a polgárság között – s a mezei és ipari munkásság képezi a magyar társadalmat. Az utcaképben egy arisztokrata hölgy alkalmi viseletben, egy frakkos előkelő férfi, egy jómódú polgárosszony, egy zsakettes városi polgár, egy vidéki polgárosszony s egy „ferencjósokát” viselő vidéki polgár, egy babakocsit toló gyereklány, egy művészfeleség, s a kávéház ajtájában a pincér.



Pesten a kávéházak kulturális jelentőségűek a szellemi életben. A kávéházi élet jellegzetes pesti vonása, hogy az nem klub, nem kocsmá, nem egyesület, nem étterem, és nem is kaszinó vagy eszpresszó, hanem – miként Mátrai László megállapítja „... szellemibb, szabadabb és komolyabb valami: kávéház”.

A híres pesti kávéházak, a Centrál, az Abbázia, a Japán, a New York, a Magyar Korona, a Hadik, a Hungária, a Belvárosi és a többi léghőmérő, bennük a feketekávé, az újságot, a sakkot, a dominót, a kártyát, a biliárdot, az írókat, az újságírókat, a művészi törzszakolatokat, köztük a Japán Kávéház művészszakolatát – ahogyan azt Herman Lipót naplója szerint Pólya Tibor bemutatta – eleveníti fel a kiállítás kávéházi enteriőre.

A történeti vonulat mellett, azzal párhuzamosan a magyar művelődés, kultúra és tudomány formálódásának fontos mozzanatait, alkotásait és személyiségeit is felsorakoztatjuk tárgyban, képben és hangban a kiállítást tematikusan kiegészítő multimédia rendszer útján. ■

A túlélés évszázada (Magyarország 1900-1990)

Ihász István

A century of survival (Hungary 1900-1990)

To present an exhibition covering the last 90 years, rich in problems and dramatically frequent turning points, within 600 m² would seem to be impossible. In each week, day or hour of our century concurrent events took place on parallel levels. So however much we wanted to avoid it, we have mainly built our message on

Előljáróban meg kívánjuk jegezni, hogy a problémákban, drámai sűrűségű csomópontokban bővelkedő utolsó 90 év bemutatása szinte lehetetlennek tűnik számunkra a MNM II. emeleti épületrészében rendelkezésünkre bocsátott mintegy 600 m²-en. Századunk 1-1 napján, hetében egyszerre több, egymással párhuzamos síkon zajló esemény játszódott le, mint a korábbi korok évtizedeiben, vagy legalább is a nagyközönség ilyen megkülönböztetett kritikai elvárásokkal kezeli ennek és fogadja nagyvonalúan amannak bemutatását. Tehát rendkívül fontos lenne a precíz, többretegű, differenciált megközelítés, ami a jelenlegi terület többszörösét igényelné. Ugyanakkor bármennyire is ózkdunk ellene, elsősorban a politikátörténet közismert (?) vázá-

ra tudjuk csak felépíteni mondandónkat. A szakmúzeumokban bővebben tárgyalt ipar, mezőgazdaság, közlekedés, művészetek, irodalom, zene, néprajz, stb. itt csak kiegészítő – színesítő elemei lehetnek eme általános történeti kiállításnak. A komplex történelem bemutatása egyébként is meghaladja a műfaj kereteit, anyagi és fizikai lehetőségeit, bár – tapasztalatunk szerint – ez a látogató nagyközönség számára különösen e század bemutatásakor válik nyilvánvalóvá.

Célunk tehát a történeti muzeológia sajátos értékeinek felmutatásával illusztrálni századunk Magyarországnak egymást követő három tragikus, ill. csődbement korszakát, a történelem zsákutcáit, a külső és belső kényszerpályák közt hol heroikusan, hol hazardírozva

lavírozó politika irányválasztásait, a túlélés évszázadát. Mindez persze csak keserű tartalmi váz lehet, szerencsésebben járunk el, ha a társadalom- ill. művelődéstörténet bemutatására koncentrálnak.

Mindhárom korszak esetében különös hangsúllyal igyekszünk bemutatni a határainkon túli magyarság helyzetét, továbbá azt a Széchenyivel és Kossuthal induló gondolatvilágot, mely a páneurópai eszme irányában szervezett lépéseket indukált.

Különös probléma számunkra az épület, mint adottság. Nemzeti történelmünk egyik legkiemelkedőbb jelképének Polck Mihály tervei szerinti felújítása és termeinek bemutatása, mint igény szöges ellentétben áll azzal a felfogással, amit mi képviselünk: egy történelmi (jellegű) kiállításban a látogató mindig a megidézett adott korszakban sétáljon – jobb híján teremről-teremre, és ne vonják el figyelmét az épület még oly kellemes adottságai, vagy horribile dictu a környező utcák jelenlegi látványa és zaja. A XX. század „fogyasztása” nem képzelhető el úgy, ahogy természetes egy művészeti tárlaton (műalkotástól műalkotásig sétálva), vagy (megengedjük) egy erősen művelődéstörténelmi profilú középkori, kora újkori bemutatón, vitrintől tárlóig lépdelve, ablakokon kipillantva, stb. A 20. század adott csomópontjainak bemutatását, annak hangulati értékét jelentősen csökkentheti, ha reformkorban fogant stukkók, freskórészletek, ajtó és ablakszárnyak látványa zökkenti ki a látogatót minduntalan abból a milióból, ami rendezőelv, műtárgy, installáció, hang, fény és nem utolsósorban a néző történelmi műveltsége szintéziséből jöhetne létre.

A másik specifikus tény: a XX. század tömegtermelése folytán ránk maradt igénytelen tárgykultúra és papírdömping, dokumentum (vagy legitimációs propaganda) csak rendkívül invenciózusan megtervezett, a rendezői üzenetet is közvetíteni képes installáció keretében mutatható be (súlypont és ellenpont), mely szükségszerűen el-eltérhet a korábbi századokat felvonultató kiállításrészek műves, kimunkált tárgyainak hangulati hatásától, statikusabb, vitrinekkel és tárlókkal is jól megkomponálható enteriőrjeitől. Ennek ellenére – az egyes korszakok általánosítható hangulati jelzőiként – bútoregyüttesekkel, lakásenteriórökkel, utcai kirakatok, hirdetőoszlopok, üzletportálok látványával szervesen kapcsolódhatunk a fentiekhez.

Az egyes nagyobb történelmi egységeket kénytelenek vagyunk az egymást követő, különböző méretű termek adottságaihoz igazítani. Minden korszakban (teremben) egy vagy két meghatározó látvány fogadná – invitálná be a látogatót, a vitrinekben, falrészekben, vendégfalakon elhelyezett résztéma-hordozó tárgyak, dokumentumok mindig fontos tartalmi kiegészítéséül szolgálnak e totális, megépített, illetve a múzeumi tárgyainkkal kialakított enteriórökben vagy közöttük, melyek mindig az illető periódus általunk jellemzőnek vélt hangulatát tükröznék. Sajnos elkerülhetetlennek tűnnek a termenként megfelelő helyen kiemelt korszak-összefoglaló vagy magyarázó szövegek. Hely hiányában csak így módon tudjuk behelyezni egyes korszakainkat az európai nagy világfolyamatok sodrába, mintegy annak okozataként értelmezve.

1. Terem (1900-1919) (10x10 m)

Az idilli Osztrák-Magyar Monarchia hangulati átmentésé-

nek szándéka tükröződik a látogatót fogadó ligeti pados milióban; rajta baka és cseléd lány figurája, mögöttük – balról a terem közepéig benyúló vendégfalon – színes reklámplakátok. Ennek végében, egy önálló hirdetőoszlopon már az 1914-es mozgósítás falragaszait böngészhetjük.

A bejáratól jobbra bepillantunk az új Országház neogót épületében zajló képviselőházi munkába, a választójogi vitákba, a korszak meghatározó politikai személyiségének, gróf Tisza Istvánnak házelnöki anyagai, valamint parlamenti tárgyak, plakátok segítségével.

A jobboldali falrészen a temetés és királykoronázás emlékényaga háborús propagandával osztja meg helyét. Felettük a hátsószobát áldozatvállalását tükröző, hadikölcsonjgyűjtésre, hadirokkantak megsegítésére felszólító hirdetések húzódnak.

Velük szemben a terem közepén háborús relikviákkal teleszórt elhagyott harcmező, kvázi emlékhely készletű tünődésre a szemlélőt.

Termünk hátsó falát az 1918 őszi vonatszerelvény tezején hazatérő katonákat megörökítő háttérkép borítja. Előtte a monarchiát búcsúztató, a forradalmat éltető falragaszok, apróbb tárgyak, Károlyi személyi anyaga látható.

A korábban említett vendégfal mögötti bal hátsó negyedben a tanácsköztársaságot, a román megszállást és a nemzeti hadsereg bevonulását idézzük fel.

2. Terem (1920-1938) (10x15 m)

Ezt a termet a két világháború közt magát újjászervező, önálló Magyar Királyságnak szenteljük. A társadalom megemészthetetlen traumája, a trianoni békeszerződés és annak revíziójáért folytatott küzdelem jelenik meg a közepén elhelyezett óriási, az egykori történelmi Magyarország körvonalaira emlékeztető plató asztalon. A bejáratól balra a Vitézi Rend és Horthy Miklós kormányzó után Bethlen István portréja látható, majd a parlamenti viszonyokkal foglalkozunk. A rendszer kiemelkedő kulturális teljesítményeinek bemutatását Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter személye köré szervezzük, majd jelentős társadalmi ünnepek, köztük az 1938. évi Eucharisztikus Világkongresszus enteriórjében elhelyezett figurák fogadják a látogatót.

Átellenben egy modernista enteriór-részlet áll: a Kozmabútorral berendezett olvasósarok mellett kísértelmező egy rövid folyosós szakaszra: elemi népiszkolai tantermet és egy 30-as évekbeli mozibelsőt láthatunk. Utóbbiban, amelynek falait filmplakátok és színészportrék díszítik, – korabeli híradókból összeállítást vetítünk.



Választási plakát 1920-ból
Electoral poster, 1920

the well-known (?) skeleton of political history. Industry, agriculture, transport, arts, literature, music, ethnography etc. treated in thematic museums in greater detail - can here be only supplementary, colouring elements.

Our goal is to illustrate, through the distinctive values of historic museology, three consecutive tragic or ruinous periods for Hungary in this century, dead ends of history, deciding moments in politics, tacking sometimes heroically, sometimes veering between the dictates of internal or external forces, ... a century of survival.

In order to penetrate through the mountains of paper, documents (or legitimate propaganda) and mindless objects created by the mass production of the 20th century, a uniquely inventive conception was required to transmit the organizers' message. The characteristic mood of each period is conjured up - suites



Nemzetgyűlési választási plakát 1922-ből
Electoral poster for National Assembly, 1922

of furniture, interiors of living quarters, shop window displays, and announcement pillars help break up the monotony of viewing only paper documents.

The twentieth century is divided into four periods, 1900-1919 in the first room, 1920-38 in the second, 1938-46 in the third and 1946-1990 in the fourth. The presentation terminates with the spring election of 1990.



Termünkbe visszakanyarodva a balra eső falrészén az 1929-ben kirobbant gazdasági válság magyarországi politikai és szellemi következményeivel foglalkozunk.

3. Terem (1938-1946) (10x10 m)

A díszkapuvá átalakított bejáraton túl a magyar revíziós külpolitika ered-

ményeit, a lakosság eufóriás örömét tükröző emléktárgyakat bemutató egység után a 2. világháborúba sodródó ország kiütkereső államférfiait (Teleki, Kállay), a frontra vezényelt katonát és a hátország (Vörös kereszt) működését mutatjuk be.

Az 1944. tavaszán bekövetkezett német megszállás sötétebb tónusai már az önálló Magyarország megszűnésének hangulati elemei. Az ország bombázásának megkezdése, a vidéki zsidóság deportálása, installált romok, plakátok segítségével jelenik meg. A lakosság megpróbáltatásaira egy felszerelt óvóhellyel utalunk. Termünk végében egy szovjet katonafigura már a korszakváltást idézi csakúgy, mint az általuk ellenőrzött országrészben létrejött Ideiglenes Nemzeti Kormány és miniszterelnökének anyaga.

4. Terem (1945-1990) (10x20 m)

Romos falon keresztül jutunk át utolsó termünkbe, mely a 2. világháborút követő 45 év hangulati összefoglalását kívánja szolgálni. Első felében az 50-es évek kemény sztálinista diktatúrájának harsányabb színei, lobogó zászlóerdeje elfedi a felül diszkréten körbefutó szögesdrótot. A bal sarokban – a koalíciós korszak felszámolása után – a Rákosi Mátyás pártfőtitkár személye köré szerveződött kultusz tárgyai fölé a „legfőbb tanító”, Sztálin szobra magasodik. A zászlóerdős díszletek között felvonuló munkástömegek ábrázolása a személyi kultusz megalomán reprezentációját, kritikátlan szovjetbűvöletét idézi. Az ÁVH egyenruhás figurája mögött ítéletek, kitelepítések iratai folynak ki egy írógépből, a kihallgató lámpa fényétől alig láthatjuk az éberség jelsza-

vait. Tovább lépve a kitelepítettek és a recski munkatáborban sínylődők sorsára utaló drótkerítéses szakasz – és egy kicsit az egész rendszer – fölé egy őrtorony magasodik. A kronológia termünk jobboldalán folytatódik: közéleti enteriőrjeink közül először egy gyári munkaversenyiroda belsejébe pillantunk be, mellette egy termelőszövetkezeti (begyűjtési) irodába. Ezt követően sétát tehetünk egy vidéki kultúrház szocreál művészeti tárlatában is.

Az őrtorony vonaláig érve az 1956-os forradalmat és szabadságharcot idéző barikád, viharkabátos szabadságharcos, kivágott közepű zászló, stb. mellett folytatjuk utunkat. Egy átállt tankot ábrázoló háttérforotóba épített monitoron film pereg.

A Kozma utcai börtön siralomházának ajtaja mögött a kivégzett Nagy Imre miniszterelnök tárgyaival megemlékezünk 1956 áldozatairól is.

Termünk második felében (Kádár-rendszer) az 50-es évek harsányságát szürkeség váltja fel. Az 56-nál megszakadt szögesdrót alig érzékelhetően újra megjelenik, hogy a kiállítás vége felé eltűnjön majd. Először Kádár János pártközpontbéli dolgozószobájának részlete tárul elénk. Előtte a korszak szellemiségét és tárgyi kultúráját is reprezentáló „kiállítást” vehetünk szemügyre: ezek a rekvizitumok egyrészt behatárolt politikai kapcsolataink szuvenirjai, másrészt a szocialista ipar, a mezőgazdaság, a kereskedelem területén működő vállalatok, intézmények ajándékai a „nagy sakkjátékos” számára.

A lakosság szociális körülményeinek javulását, a lakásépítéseket, a mindennapi élet korszerűsödését utcai kirakatban elhelyezett elektromos háztartási és technikai eszközökkel, mellettük a 60-as évek Varia-bútortípusával berendezett lakótelepi szobával érzékeltejük. Az enteriőrben kiállított Orion tv-készülék képernyőjén korabeli híradófilm-részletek peregnek.

A hátsó zárófalon a rendszerváltást megelőző nagy tüntetések, temetések bemutatása mellett a többpártrendszer újbóli kialakulásának folyamatát érzékeltetve eljutunk az 1990 tavaszi szabad választások színes plakátforgatagáig.

Mivel ezen ismertető írásakor még dolgozunk a kiállítás belsőépítészeti megoldásain, egyelőre csak a rendező muzeológus elképzeléseit tudjuk rögzíteni. Így a kész forgatókönyvünkben szereplő tárgylistákat, témaköröket adottunk véve sem biztos, hogy az október 22-én megnyíló kiállítási egység, a XX. század pontosan úgy fog kinézni, ahogy elterveztük. A Múzeumi Közlemények eme tematikus száma is előbb lát napvilágot, tehát tekintse ezt az olvasó előzetes tájékoztatásnak. ■

Az ifjúsági szervezeteket egyesítő DISZ kongresszus plakátja 1950-ből
Congress poster of the DISZ (Workers Youth Union) which united the youth organisations, 1950

Multimédia és a kiállítás

Rezi Kató Gábor

Mottó:

*„A kellően fejlett technika
már megkülönböztethetetlen a mágiától“
(Murphy)*

Az, amiről most és itt szólni szeretnék, sokkal inkább személyes empirikus élményeken alapul, mint jólhangzó, objektív elméleti rendszereken és módszereken. Remélem, hogy a leírtak tükrében az olvasó előtt is feltárulhat, hogyan lehet (vagy nem lehet?) kiállítási multimédiát csinálni Magyarországon a XX. század végén, bepillantást nyújtva picit egy születő virtuális világba.

TERVEK

1994 őszén vált világossá: Multimedia necesse est! Alulról és felülről jövő kezdeményezések, elképzelések találtak egymásra, lassan mindenkit meggyőzve: a MNM új történeti kiállításában a multimédia eszközöknek igen fontos, kiemelt szerepe lesz.

Feltehetően nem a megtartott bemutatók hatása, hanem sokkal inkább a kényszer szülte felismerés eredménye volt az, hogy 1995 januárjában a kiállítási forgatókönyvek házi vitájában kiderült: minden amit nem lehet kiállítani, leírni, bemutatni, elmondani a termekben, tárlókban, az majd megjelenik a multimédiában.

Egy egyre jobban szorongó multimédia-felelős hallgatta mindazon dolgok felsorolását, amelyet a rendezők álmodtak – enciklopédikus méretekben – a multimédia rendszerekbe. A dolog pikantériája az volt, hogy e hirtelen támadt ötletthalmaz megvalósításának nem technikai, hanem pusztán emberi akadályai voltak. Tudniillik, ekkora méretű, mélységű, struktúrájú rendszer megalkotása – optimista becslés és optimális feltételek mellett is – több éves munkát jelentett volna egy profi multimédiás alkotógárda számára.

A kezdeti, kissé kaotikus elképzelések és fogalomzavarok ellenére az első multimédia-konceptió – melyet a múzeum a Millecentenáriumi Emlékbizottság elé terjesztett – már olyan általános alapelveket fogalmazott meg, amelyek a mai napig vezérelnek tekinthetőek a tervezés és megvalósítás menetében.

1.) Tapasztalat és előzmények híján mértéktartás – elsősorban, de nem kizárólagosan önmagunkkal szemben – a multimédia felhasználásában.

2.) A multimédia alkalmazása nem technológiai kérdés. A tervezés és megvalósítás csak muzeológiai szempontból indulhat ki.

3.) A megvalósítást csak a szükséges teljes anyagi és személyi fedezettel lehet elképzelni. Ide kell érteni a működtetési költségeket és a 2-3 éven belüli felújítási költségeket is.

1995-től a részletes tervezés menetében aktívan bekapcsolódott a Millecentenáriumi Emlékbizottság illetékes albizottsága, Nyíró András személyében egy tapasztalt multimédiás szakember segítette a munkát. Javaslatai – mint például a CD-ROM sorozat megindítása – sok tekintetben árnyalták a végleges koncepció megformálását.

1995 március 7-re készült el a 2. tervzet, amely konkrét javaslatokat és költségvetési adatokat tartalmazott. Elképzeléseink három egységre tagolták a megvalósítás menetét. Az első szakasz – a Miskolcon megrendezendő „Őseinket felhozad“ kiállítás – már főpróbaként szerepelt volna két működő rendszer átadásával. Ezt követte volna a MNM új történeti kiállításában elhelyezett nagyszámú multimédia eszköz (a tervzet kb. egy-két termenként elhelyezett gépekkel számolt), illetve 1996 folyamán egy történeti CD-ROM sorozat beindítása, az első 4-5 kötet megjelentetése.

A terv elsősorban az interaktív rendszerek tartalmi definíciójából indult ki. A kiállítási teremben elhelyezett rendszerek lehetőségét biztosították volna arra, hogy közvetlenül a tárgyakhoz kapcsolódva legyen alkalom bemutatni azt, ami kiegészíti, magyarázza, szélesebb összefüggésbe helyezi a kiállítást. A párhuzamos történelem, a gazdaság és társadalom, a művészetek és művelődés, a tárgyi kultúra, a kiemelkedő személyiségek bemutatása mind egy-egy közös, visszatérő főtémát biztosított volna minden – egyébként önálló – rendszer számára. A „hagyományos“, érintőképernyős multimédia mellett nagy szerepet szántak a rendezők a film lehetőségeit maximálisan kihasználó videó használatának, ahol az adott korszakokat bemutató kisfilmek 5-10 perces klipjeiből választhat a látogató. Mind ezen lehetőségek megteremtésére reális költségvetés készült, amely már ekkor nagy mér-

Multimedia and the exhibition

While planning the new historical exhibition in the Hungarian National Museum the idea arose that we should make it more pleasant and informative with the help of modern tools provided by multimedia technology. The starting plans counted on installing interactive multimedia machines closely connected to the exhibition's topics and spaces and on beginning a CD-ROM series presenting the sources of Hungarian history. The millecentenary exhibitions welcome visitors with the following multimedia materials:

1. General visitor information system

A touch-screen system provides information on elementary topics.

A major part of the information is also available on the Internet: <http://www.origo.hnm.hu>.

2. Exhibition „The conquering Magyars“

– Interactive analogous video with a 4-hour selection from Marcell Jankovics's „Legend and History“

– Information system about the exhibition on the most important topics with approx. 800 colour pictures, a 40-minute film and plentiful written material.

3. „From the founding of state till the end of the 19th century“. With the help of multimedia tools, donated to the HNM by the program Japan Cultural Grant Aid, the visitor can find supplementary information in the interactive boxes about the units of the main exhibition.

Large video projectors provide an opportunity for visitors to sit comfortably and obtain an insight into films.

Multimedia publications:

– The Hungarian Crown and Other Regalia,

HNM CD Library #1.

– Armoury,

HNM CD Library #2.

– Townscapes - 1900,

HNM CD Library #3.

– The conquering Magyars,

HNM CD Library #4.

– The world tree,

audio CD and cassette.

tékben épített a *Cultural Grant Aid by the Government of Japan* keretében megpályázott jelentős mennyiségű audiovizuális és multimédia eszközre is.

A CD-ROM kiadványok tervezése során az eredetileg elképzelt interaktív kiállítási katalógussal szemben Nyíró András egy merészebb, messzebb mutató célt javasolt: a MNM gyűjteményi anyagán keresztül egy olyan történeti forráskiadást, amely alkalmas a magyar történelem nagy korszakainak bemutatására a multimédia eszközeivel. Ez a megfogalmazás a *Magyar Nemzeti Múzeum CD-ROM Könyvtára* címen megindított sorozat ars poetikájának tekinthető.

Az Emlékbizottság tagjaként Poór János történész tett javaslatot egy történelmi fogalomtár megalkotására, amely a kiállítás multimédia anyagát gazdagította volna. Sajnos ennek kivitelezése, elsősorban a szakmai konszenzus megteremtése éveket venne igénybe. Így a sorozat részeként inkább egy, az írott történeti források kiadását megvalósító alsorozat kialakítását tartottuk elképzelhetőbbnek.

TÉNYEK

Az 1995 március 7-i beterjesztett javaslat és költségvetés reményeit alig egy héttel később zúzta porrá a „*Bokros-csomag*”, a kérdés csak az volt, hogy mennyire? A pénzügyi nehézségeken túl igen komoly gondot jelentett, hogy a kivitelezésre megpályázott cégek közül a nyertesek kiválasztása meglehetősen bürokratikus eljárással, igen nagy idővesztéssel sikerült. Ezzel elolvadtak reményeink a miskolci főpróbát illetően. A megvalósítás felpörgő szakaszában még egy dolog vált egyre világosabbá: a kiállításrendezéssel, katalógus-írással terhelt muzeológusok nem tudják a kellő ütemben szolgáltatni a multimédia rendszerek forgatókönyveit. Legyünk őszinték: az általunk remélt prioritási remények a hétköznapok munkájában a semmibe olvadtak.

Ebben az időszakban gyakran kerültünk – ma már – meglehetősen ironikusnak tűnő helyzetekbe. Heteken keresztül vitatkoztunk belső építész kollégáinkkal azon, vajon tartható-e az eredeti koncepció (amely szorosan a kiállítás tematikájához kapcsolva a termékekbe helyezi az interaktív rendszereket), közben az élet szép lassan maga oldotta meg ezt a vitát, nyilvánvalóvá téve: nemhogy termenként, de kiállítási egységenként is alig lesz pénzünk ilyen rendszereket telepíteni. Egyetlen pozitív fejlemény volt, hogy pályázatunkat a japán kormány kedvezően bírálta el, ezzel támaszt adva a már jócskán megkarcsúsított hardver terveknek. Azonban itt is világos volt, hogy a szállítási határidő (1996 június) meglehetősen megköti majd a kezünket.

A Magyar Nemzeti Múzeum CD sorozatának eddig elkészült darabjai Available in the CD series of the Hungarian National Museum

A „bizonyítványunk magyarázata” után talán lássuk tényszerűen az elkészült vagy már fejlesztés alatt lévő multimédia rendszerek és kiadványok listáját:

a.) 1995 július 17., Miskolc: „Őseinket felhozád” kiállítás

- Világfa, audio CD. Előadó: Lovász Irén. Zeneszerző: Hortobágyi László

A CD-n és kazettán is megjelent ősi magyar és rokonépek dalait, zenéjét feldolgozó hanganyag egyben a kiállítás állandóan hallható kíséretéje is.

- Interaktív analóg videorendszer

Tartalma a Jankovics Marcell nevével fémjelzett „Monda és történelem” televíziós sorozat kicsiknek és nagyoknak egyaránt szóló, mintegy 4 órás válogatása, amelyből a megtekintendő részt a látogató választhatja ki a tartalomjegyzékből. Használata főleg kisebb csoportok számára (pl. iskolák) előnyös. Gyorsan változtatható, napra kész videó információs és prezentációs rendszer lehet bármely múzeum számára. Hátránya (analóg volta miatt) a kb. 1-2 perces keresési idő, illetve a szalag elhasználódása.

b.) 1996 március 16., Budapest: „Őseinket felhozád” kiállítás

- Általános látogatói információs rendszer

Az egyik legkézenfekvőbb és leggyakrabban alkalmazott lehetőség az interaktív rendszerek használatában a látogatókat az általános, friss információkkal ellátó „vezető”. A MNM célkitűzései között évek óta szerepelt ennek megteremtése. A MNM Informatikai Osztálya által tervezett és üzemeltetett érintőképernyős rendszer a legalapvetőbb témakörökben ad tájékoztatást. A rendszer jelenleg kb. 1000 írott oldalnyi információt, kb. ugyanennyi fotót és mintegy 2000 adatbázis-oldalt tartalmaz, három nyelven nyújtva tájékoztatást. Érdekesként kell megemlíteni, hogy az itt megtalálható információs anyag jókora része az Interneten keresztül bárholnan a világból, bárki számára elérhető és megtekinthető a <http://www.origo.hnm.hu> címen, a MNM saját WEB szerveréről szolgáltatva.

- Nonfogalaskori információs rendszer

Az ugyancsak érintőképernyős alkalmazás a kiállításához kapcsolódóan a legfontosabb témakörökben (őstörténet, hitvilág, hadművészet, társadalom, források, művészet, életmód, lelőhelyek és leletek) kb. 800 színes képpel, 40 pernyi mozgóképes és bőséges írott



anyaggal ad háttérinformációkat, kiegészítéseket. A források egyedi válogatása – felhasználva a technika adta lehetőségeket – önmagában is újdonság.

Technikai jellegű információ, de néhány szót kell ejtenünk a megvalósult és fejlesztés alatt rendszerek interaktív (hardver) felületéről, amelyen keresztül a látogató képes kommunikálni a géppel. Az ún. hagyományos számítástechnikai interfészek, mint a billentyűzet, egér, trackball, – ismervé a felhasználók mennyiségét és számítástechnikai ismeretét – szóba sem jöhetnek. A legkézenfekvőbb, ám igen drága megoldás az ún. érintőképernyő. E fejlett technológia is többféle módot kínál jelenleg a megvalósítására. A MNM rendszereinek nagyobb részét (5 munkaállomás) az ún. kapacitív ellenállás elvén működő „tényleges” érintőképernyő alkotja. Két esetben azonban kipróbáltunk az ezekhez hasonló működést biztosító, de más elven működő rendszereket is. Az egyik a speciális mérlegként működő ún. touch mate, a másik pedig az infrarács technológia speciális alkalmazása. Felhasználási tapasztalataink az ezen és más rendszerekkel (pl. szenzoros billentyűzet) kapcsolatosan azt bizonyítják, hogy az ipari felhasználáshoz tervezett paraméterekhez közeli értékeket kell figyelembe venni a zavartalan működés fenntartásához. Kommersz (noname) gépek alkalmazása csak látszólag olcsóbb megoldás.

- A Magyar Koronázási Jelvények, MNM CD könyvtár # 1 Szakértők: H. Kolba Judit, Tóth Endre, Sípos Enikő.

A sorozat beindításához, az első kiadvány témájához méltóbbat aligha kívánhatna egy bemutatkozó CD. A nagyszerű lehetőség egyben nagy felelősséget jelentett. Szerencsés dolog volt olyan nagyszerű álló és mozgóképi anyaggal dolgozni, amilyen a Szent Koronáról készült, beleértve a történeti forrásokat is. Külön érdekessége, hogy a legfrissebb kutatási eredményeket is tartalmazza, teljes bibliográfiai háttérrel is nyújtva. Ez a CD nemcsak a tárgyakat, évezreden átívelő fordulatot történetüket mutatja be, hanem több mint 500 fotó, 10 perc mozgókép, 40 pernyi hanganyag, bőséges írott forrás, tanulmány segítségével szám-

talán történeti, kultúrtörténeti eseményt is.

- Fegyvertár, MNM CD könyvtár #2

Szakértő: Kovács S. Tibor. Képszerkesztő: Szabó János

A MNM fegyvergyűjteményének bemutatása, az a lehetőség, hogy a tárlókban alvó fegyvereket a média nyújtotta lehetőségekkel életre keltsük, megelevenítve a harcosokat is, akiknek fegyverzetét egykor e tárgyak alkották, a muzeológusok érdeklődését is felkeltette. A kiadvány az Árpád-kortól az 1848-49-es szabadságharcig mutat be válogatást 600 fotó, 250 korabeli metszet, rajz, festmény és csatakép, 13 videoklip és hadtörténeti leírások, eredeti dokumentumok segítségével.

- Városképek-1900, MNM CD könyvtár #3

Szakértők: Írás Katalin, Jalsovszky Katalin, Tomsics Emőke.

A millenium-kori Magyarország bemutatása, a századvég-századelő polgárosodó társadalma, a modernizálódó, urbanizálódó Magyarország a témája a „boldog béke éveket” bemutató, történeti képeskönyvnek. 2000 kommentált fotográfia, korhű zeneanyag, 20 archív film segítségével pillanthatunk bele a 131 magyar város életébe, korabeli várostérképek, népszámlálási adatok, városleírások segítségével. A CD minden részében – képek, mozgóképek, hanganyagok tekintetében egyaránt – igazi unikumokat, gyakran máshol nem is látható-hallható dokumentumokat kínál.

c.) 1996. augusztus 19.: A MNM történeti kiállítás az államalapítástól a XIX.sz. végéig.

A történeti kiállítás multimédia rendszereinek megvalósítását az a japán-magyar kormány-megállapodás tette lehetővé, amely a már említett „Japan Cultural Grant Aid” program keretében a MNM részére 50 millió jen értékben videó és multimédia rendszereket juttat. A múzeum birtokába kerülő eszközpark három jelentősebb csoportra oszlik. A rendszerek csaknem felét kitevő videostúdió (amely egy komplett félprofesszionális S-VHS rendszer) reményeink szerint az egész múzeumi területet ellátó, dokumentációs, oktató és tudományos filmeket készítő műhely kezdete. A hardver további részét olyan – közvetlenül a kiállításon elhelyezett – multimédia eszközök jelentik, mint a komplett érintőképernyős boksok és nagyméretű projektorok, amelyekkel a közönség a kiállítás ún. „média-termeiben” találkozhat.

Az interaktív boksokban a főbb kiállítási egységekhez kapcsolódó kiegészítő információkkal (pl. párhuzamos történelmi kronológia), kis „kamara-kiállításokkal” (pl. értékpapírok, ötvösművészet), vagy történeti korokat, eseményeket feldolgozó témákkal (pl. román kori és gótikus egyházi építészet, oszmán művészet Magyarországon, aradi vértanúk) találkozhat a látogató. A videó-projektorok lehetőséget nyújtanak arra, hogy megvalósítsuk az eredeti tervekben szereplő filmválogatást. Az érdeklődők kényelmesen helyet foglalva pillanthatnak bele a magyar és egyetemes történelmet bemutató filmekbe, amelyeket a MTV bocsátott rendelkezésünkre. A technika mai lehetőségeit (videó, CD), kihasználva itt sem „végtelenített” filmeket kell végigülnie a látogatónak, hanem maga választhat a felkínált menüből. Rendszerként egyidejűleg 5x70 percnyi mozgókép lejátszására van lehetőség. A teljesség kedvéért néhány szót kell ejteniünk a japán eszközcsoomag harmadik egységéről is. A digitális feldolgozó rendszer nagyteljesítményű szkennere, diaszkennere, színes printere, CD-írója egészíti ki a már bemutatott rendszerek lehetőségeit. Természetesen jelentős szoftver és hardver fejlesztést kellett investálnunk még a rendszerekbe, hogy azok céljuknak megfelelőképpen működhessenek.

- Ősünket felhozád, interaktív katalógus MNM CD könyvtár #4 Szakértő: Fodor István, Révész László, Wolf Mária.

A kiállítást, a katalógust, a már működő interaktív rendszerek tartalmát és még sokféle kiegészítő forrást felhasználó CD teljes képet ad a magyar nép honfoglalásáról, a múltba vezető őstörténetéről. A CD több szinten – a gyermektől a szakemberig – tartalmaz hasznos, esetenként máshol eddig soha meg nem jelent információkat.

d.) 1996 október 23.: A MNM történeti kiállításának legújabbkori része.

E kiállítási részben igazi multimédia dokumentumok, hang- és mozgóképek mint kordokumentumok épülhetnek bele a kiállított anyagba. A rendezők elképzelései szerint ez a rész igazi meglepetéseket és újdonságokat nyújt a látogatók számára. A tervek között szerepel itt a film-, televíziós és rádiós dokumentumok minél szélesebb felhasználása, egy 20-30-as évekbeli – működő – mozi enteriőr megteremtése.

TAPASZTALATOK

Néhány gondolat erejéig szeretnék kitérni azokra a látszólag apró, de fontos momentumokra, amelyekkel mindenkinek számolnia kell, ha úgy dönt, hogy kiállítási multimédiát készít.

- Fenntartás, fejlesztés, amortizáció

A kiállítási multimédia létrehozásába csak akkor szabad belefogni, ha biztosított ezek fenntartása, karbantartása, fejlesztése. Azt talán felesleges ecsetelni, hogy milyen hatása lehet a legkitűnőbb kiállításban is egy műszaki roncsalmaznak, nem működő, kikapcsolt géptömegnek. Gondolni kell arra is, hogy a technikai lehetőségek robbanásszerű fejlődésével a rendszerek fizikai amortizációja mellett erkölcsi leértékelődésük jóval gyorsabb. A rendszerek felújítása nélkül néhány év múlva a prezentációs eszközök anakronisztikussá tehetik a legtökéletesebb kiállítást is.

- Jogdíjak

Nemcsak hazai, de nemzetközi szinten is a digitális információk előállításának és terjesztésének egyik legnehezebb, igen sok résztvevős kérdése (de inkább dzsungelháborúja) a szerzői jogdíj. A Gutenberg Galaxisban szerzett jogait féltő érdekcsoportok igyekeznek mind szorosabb hálót szőni e kérdésben. A másik fél az információ szabadságát hangoztatva félti az épülő digitális világ gyors gyarapodását az üzleti érdekek korlátaitól. A MNM mindent megtett, hogy multimédia rendszereit és kiadványait a szerzői jogokat tiszteletben tartva készítse el. Sajnos ez vagy sokba kerül, vagy lemondásokkal jár.

- Emberi tényező

Biztos, hogy nem lehet egyszerre ugyanazzal a szakembergárdával kiállítást rendezni és multimédia forgatókönyvet írni. Biztos, hogy csak profikkal szabad dolgozni. A multimédia összetett, részterületekre bomló (grafikus, zenei szerkesztő, programozó stb.) „szakma”, melyben lelkesedéssel a tudás nem pótolható.

- Köszönetnyilvánítás

Talán a legkellemesebb csalódás volt, hogy ki mindenki támogatta, sokszor saját közvetlen érdekei ellenére is (pl. jogdíjak) munkánkat. A névsor szerencsére hosszú, itt felsorolhatatlan, így hát röviden: köszönet nekik! ■

Utazások Magyarországon – kiállításkritika

Hajdú Éva

Szórakoztató, itt-ott meghökkentő és több módon is gondolkodásra késztető kiállítás az Utazások Magyarországon című, Az idegenforgalom és a protokoll Magyarországa 1896-1996 alcímet viselő tárlat a Néprajzi Múzeumban.

Első sorban is azon töpreng az ember, nincsen-e rettenetesen átvágva, hogy szép csomagolásban nem csupán valami talmi, csak a felszín karcogató áttekintést kívánnak-e rá sózni az idegenforgalom meglehetősen tág fogalomkörrel felölelő címszava alatt. Bár a kétely a termék során végigköveti a látogatót, a sok apró geg, a tájegységekről felfestett képek „könnyed vonalvezetése” s velük kontrasztban a pontos és alapos háttér adatok komoly halmaza végül is erősebb hatást kelt, s csaknem elnyomja a kellemetlen kis érzést. Beletörődünk, ha palira vesznek is, legalább kedvesen csinálják.

A kedves, szórakoztató stílus mögött hihetetlenül nagy munka érződik. Azt gondolom, a kiállítási koncepció végső kialakításánál kellett volna szigorúbbnak, önkorlátozóbbnak lenniük a rendezőknek, akkor talán egyértelműbb lenne a végeredmény. A bevezetőben megfogalmazott szándék, hogy „kiállításunk az utazás különböző típusait és a klasszikus turizmust követi 1896-1996 között Magyarországon” aligha megfogható. Az utazó, a célállomás, az idegenforgalmi kontextus és a kialakított országkép együttes képe sehol nem jelenik meg a maga teljességében, de egy-egy aspektus ezekből mindenhol korrektül megrajzolódik a száz évből térben és időben kiválasztott tizenegy helyszínen.

A kiállítás legfelszínesebb, ugyanakkor a magyar látogatók számára legszórakoztatóbb pillanatait a protokoll bemutatása adja. Véleményem szerint az idegenforgalom címszava alá a hivatalos állami látogatásokat, a protokoll programokat bevonni ezen a szinten nem volt szerencsés dolog. Kétségtelenül oldja a hangulatot, emlékeztet momentumokat szerez, de a téma önmagában egy nagy önálló kiállítás anyaga lehetne. Egy miniszterelnöki látogatás szándéka és annak hatása sokkal összetettebb és alaposabb elemzést ér meg, mint az itt bemutatott, a nagyközönség számára is-

mert pillanatképek újbóli bemutatása. S ha már a kritikánál tartunk: bosszantó hiánysággal indul a tárlat. A bevezető két kisterem fotográfiáiról hiányzik az évszám. Ez azért is kínos, mert a képsor címe: Időutazás. Bármiben lefogadok, hogy a kiállítás megrendezése előtt a tárlatot jegyző Szuhay Péter sem vágta rá halálos biztonsággal ha megkérdezték, mikor volt a budapesti VII, mikor tért haza a magyar szent korona, mikor vásárolt paprikát a brit miniszterelnök-asszony a Nagycsarnokban, s az istenhívők közt sem hiszem hogy mindenki tudja, mikor járt a pápa utoljára Magyarországon. A teremőr szerint tíz látogatóból kilenc morog és megjegyzéseket tesz a hiányzó dátumok miatt. Magam még azt is el tudnám képzelni, hogy a képaláírás a fotós nevét is feltünteti. Ez utóbbi ugyanis még a tárlat további termeiben jól keltezett fényképek alól is hiányzik. (Akadnak még kisebb bakik, az Eötvös-ingáról például minden kiderül, csak az nem, hogy a gravitációs erő változásainak mérésére szolgál.)

A kiállítás kétségtelenül legerőteljesebb részei azok, ahol a múzeum elsődleges gyűjtőköre és a rá épülő tudományos munka adja az idegenforgalmi aspektushoz a kiindulási alapot. A pásztorkodás, a balatoni halászat eszközei, bár csak jelzésszerűek, pontosan idézik fel a helyszínt. Üde, megnyugtató látvány volt mai, turizmus jelszó alatt mindent összezagyváló korunkban a matyóföld hiteles világa. Jók a mellékelt összefoglalók, a népművészetnek mint turisztikai vonzerőnek a felfedezése, majd az életforma-rehabilitációban kiteljesedő, illetve anakronizmusba forduló továbbélése. Szép Dunaújvárosnak mint turista célpontnak az újra felfedezése. Egyébként éppen napjainkra derül ki, mennyi védelemre, megóvásra érdemes értéket teremtett a szocreálnak keresztelt építészeti, művészeti stílus a városban, s mi az, ami feledhető, átalakításra érett. A kiállítással kapcsolatos ellentétes érzések sorát növeli Budapestnek mint mai kulturális központnak a bemutatása. Kétségtelen, hogy a főváros idegenforgalmi vállalkozásaiból a Budapesti Tavasz Fesztivál a legmarkánsabb. Emellett (magánügy, tudom) magam a fesztivál első tíz éve alatt minden lépését végigki-

sértem az alakuló, majd kiteljesedő, mind népszerűbb és színvonalasabb eseménysorozatoknak. Ám minden szimpátiám és szeretetem mellett nem vagyok biztos abban, hogy csupán a fesztivál első éveinek bemutatása korrekt jellemzését jelenti-e a főváros kulturális turisztikai propagandájának. A fesztivált ismertető fotográfiák viszont újra csak szót kívánnak. Többségük gyenge, amatőrkép. Vannak jobbak.

És így tovább. Ahány pozitív vonás, annyi kis negatívum. De azért az előbbiek vannak többségben, mert míg a negatívumok általában a „miért ez” kérdéskörbe tartoznak, addig a pozitívumok általában a látványt dicsérik. Szellemes, változatos a bemutató, az egyszerű kétnyelvűség mellett igyekszik az idegennek is érthető utalásokat tenni, de nekünk, magyaroknak sokkal szórakoztatóbb, mint másnak. A remek ötletek (balatoni filagória, jól összeállított termékreklámok) mellett szomorú volt látni a múzeum fizikai és anyagi állapotának jeleit. A széthasadó ajtófélfát, a vászon híján dupla konnectorral „ékesített” vetítőfalat, az itt-ott hulló tárgyleírásokat, a technikai berendezések színvonalát, amelyet az jelzett leginkább, hogy azon a hétvégén, amikor én is ott jártam, mind a két videó láthatatlan volt.

Friss szemléletű, újat akaró kiállítás az Utazások Magyarországon. Öröndetesen gyarapítja a Néprajzi Múzeum mind gazdagabb kiállítási kínálatát. ■



Fotók – Photos: Roboz L.

Számvetés

A múzeumi tárgyrestaurátorok képzése Magyarországon

Tímárné Balázs Ágnes

*„Mondd el és hallom, mutasd meg és látom, engedd,
hogyan csináljam és megtanulom“
(Confucius)*

A fenti mottó minden restaurátorképzések mottója, hiszen a képzés döntő részét kell kitennie a gyakorlati oktatásnak. Ugyanakkor elengedhetetlen a mai kornak és etikai elvárásoknak megfelelő mennyiségű és minőségű elméleti tudásanyag átadása, ha azt akarjuk, hogy a végzett hallgatók munkájukat európai színvonalon végezzék. Az alábbi áttekintés célja, hogy képet adjon, mennyire sikerült és sikerül a mottóban megfogalmazott „oktatási módszert“ követni a magyar tárgyrestaurátorok képzésében.

A hőskor. Magyarországon a tárgyrestaurálás igen későn vált szakmává, elismert munkakörre. Nem, mintha nem tisztogatták volna a kiásott leleteket vagy gondozták volna a műtárgyakat a múzeumi gyűjteményekben, de ezt a munkát általában a hivatalsegédek vagy a múzeum iparos szakemberei végezték, mint pl. a Móra Ferenc által megörökített Kotormány János Szegeden vagy Lencsés József Székesfehérváron. Az első szakember akit eleve restaurátor munkakörbe vettek fel, Méri István, eredeti foglalkozására nézve szobrász volt, aki tárgyrestaurátorként 1932-1942-ig dolgozott a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tárában.

Az első szervezett tanfolyamot, amelynek a múzeumi tárgyak restaurálása volt a tananyaga, 1950-ben szervezte meg a MMOK (Múzeumok és Műemlékek Országos Központja). Az Ortutay Gyula vezetésével 1950. szeptember 20-án tartott értekezlet jegyzőkönyvéből származik a következő idézet: *„A két hónapos restaurátori tanfolyam megrendezésével nagy és központi feladatot vállalt a technikai osztály. Vidéki múzeumvezető kartársaink közül azok, akiknek restaurátor, preparátor munkatársai itt voltak, megmondhatják – fővárosiak is tudják, – hogy ez a két hónap milyen ugrásszerű emelkedést jelent múzeumaink munkájában. Ilyen tanfolyamokra, nagyobb és még gondosabban megszervezett tanfolyamokra sor fog kerülni.“*

A nyolc hetes tanfolyamon 8 vidéki és 4 budapesti restaurátor vett részt, s a következő évben néhány, a tanfolyamon kiváló eredményt elért restaurátort és preparátort tovább is képeztek. A képzéshez 1950-ben kiadtak,

egy 112 oldalas kézikönyvet. Ezt követte az a 88 oldalas restaurálási kézikönyv, amely „Sztálin elvtárs születésnapjára tett felajánlasként“ 1952-ben jelent meg.²

A restaurátoroknál jóval szélesebb rétegek használták később az 1954-ben megjelent Régészeti Kézikönyvet, amelynek szerkesztői nagy teret szántak a restaurálásnak.³

Az ötvenes években, az Iparművészeti Főiskola egyetlen, 1952-ben indított – főiskolai szintű – évfolyamán kívül két helyen lehetett tárgyrestaurálást tanulni: Bakó Győzőnél a Nemzeti Múzeumban és Szalay Zoltánnál a Néprajzi Múzeumban. Bakó Győző eredetileg festőművész volt, aki 1934-től több évtizedig vezette a MNM Restaurátor Osztályát. Vezetésével 1951 után több hetes tanfolyamokat is szerveztek a Nemzeti Múzeumban. 1960-ban dr. Némethy Endre kezdeményezésére a magyarországi tárgyrestaurálás felfejlesztése érdekében, – európai viszonylatban igen korán – létrejött a Központi Muzeológiai Technológiai Csoport (KMTCS). A csoport restaurátor és vegyész szakemberei (Szalay Zoltán, Koncsánszky Irén, Takács Vilmos, Schláger Károlyné és később sokan mások), akiknek az akkori korszerű restaurálási módszerek áttekintése és adaptálása, újak kidolgozása, az ismeretek, eredmények átadása volt a feladata, szívesen fogadták a múzeumi restaurátorokat több hónapos „tanműhelygyakorlatokra“. A tanulni vágyók saját gyűjteményükből hozták a tárgyakat és a központ szakembereinek irányításával azokon tanulták ki a szakmát. 1963-ban a központ munkatársai megtartották az első egy hónapos ún. alaptanfolyamot, amely azután sokáig a magyar tárgyrestaurátorok legfontosabb képzési formája volt. A képzést segítette az értékes fordításgyűjtemény és az 1970-ben újjára indított Múzeumi Műtárgyvédelem (ma Műtárgyvédelem) című, a magyar restaurátorok publikációit közlétező évkönyv sorozat,⁴ valamint a külföldi múzeumi szakirodalmat áttekintő, az 1974-1990 között rendszeresen megjelenő Figyelő egyes számai.⁵

1. Az alapfokú képzés. A Képző és Iparművészeti Középiskolában a hatvanas évek elején indított restaurátorképzés alapfokú képzésnek fogható fel. Németh Jenő vezetésével a bőrkönyv szakos hallgatók a negyedik tanulmányi évben vehették fel a restaurálást. Ez a képzési forma néhány évig tartott. Az itt végzettek közül sokan

Training of the Hungarian Object Conservators

The first course in object conservation was organised in 1950. A Centre for Conservation was established in Hungary in 1960: conservators and chemists of the centre started to organise one month *Career-entry Courses* in 1963 which was extended to a one year part-time course in 1987. The subject of these courses has been conservation of objects at a basic level and preventive conservation. 631 restorer assistants has been qualified from these courses so far.

Mid-career Specialised Courses for practicing conservators have been organised by the centre since 1978. These two year part-time courses have concentrated on the conservation of one group of objects, such as ceramics and glass, metals, wooden, paper and textile objects. The number of qualified restorers is 149.

The four year part-time academic training program for practicing object conservators started at the Hungarian Academy of Fine Arts in cooperation with the centre in 1974. The training time was extended to five years in 1991. The number of hours spent by the students in the Conservation Department of the Hungarian National Museum (which took over the task after the centre was privatised in 1990) is

about 450 hours/study year. The students carry out technological and conservation projects including the diploma works. The qualification is an MA degree.

147 conservators have qualified from the academic training program so far and 10 conservators finished their studies in the five year program in June, 1996.

The part-time training programs have advantages and disadvantages: the adult students are very much motivated and contribute to the training programs with their own experiences. However a full-time academic training program is very much required: the study time were not taken from the conservator's working time and the museum directors could select conservators from a group of qualified ones. Plans are made for a full-time academic training while the lower level training programs remain organised for employed conservators.

folytatták tanulmányaikat a Hasznosné Szöllős Ilona és Králik Iván által szervezett két éves, a levéltári restaurálást is magába foglaló, az OSZK-n belül szervezett tanfolyamon.

A KMTCS egyik hatvanas évekbeli nagy vívmánya volt, hogy elérte: érettségi bizonyítvány nélkül senkit ne alkalmazzanak restaurátori, illetve segédrestaurátori munkakörben. Az ugyanis ekkor már nyilvánvaló volt, hogy a restauráláshoz nemcsak formaérzék és kézügyesség kell, hanem történelmi, kultúrtörténeti és természettudományos ismeret, valamint rendkívül fejlett felelősségérzet.

Az egy hónapos, napi nyolc órában tartott alaptanfolyamokat a múzeumokban segédrestaurátori munkakörben alkalmazott, érettségizett munkatársak részére szervezte a központ, évente legalább egy alkalommal. Ezzel a képzéssel kapcsolatban többször felmerült, hogy a kezdő fiatal emberek elvándorlása miatt az alaptanfolyamon végzeteknek csak egy töredéke marad a múzeumi területen, oktatásuk tehát pénzkidobás. Szerencsére a hatvanas és a hetvenes évek terveződésében ezeknek a szempontoknak nem volt jelentősége.

A rendszer a következőképpen működött: a múzeumok vezetői az alkalmazással – pontosabban a státuszba vétellel – egyidőben, automatikusan kérték az alaptanfolyami beiskolázást az általuk kiválasztott „segédrestaurátor” számára aki általában még abban az évben el is végezte a tanfolyamot. Enélkül – elvileg – nem volt szabad restaurátor munkakörbe sorolni. Valóban, a fiatal végzetek jelentős része már a tanfolyam elvégzése után nyert felvételt az általa áhított egyetemre vagy főiskolára és otthagya múzeumi állását. Egy másik csoport az alaptanfolyam mérte fel, valóban a restaurálást tekinti-e életcéljának? Amennyiben nem érzett valódi késztetést, elment más területre. Így az alaptanfolyam szűrő funkciót is betöltött, ami feltétlenül fontos volt. A múzeumok vezetői abban az időben lényegében kézügyességük, kézműves szakmai ismeretük vagy a restaurálásról alkotott misztikus elképzelésen alapuló szándékuk, esetleg ismeretség alapján alkalmazták a jelentkezőket. (Ez, alapjában véve, ma is így van.)

Az 1987-es esztendő komoly fordulatot hozott az alapfokú képzés sorsában. Eddigre alapvetően megváltozott a restaurálásról vallott felfogás. Ugrásszerűen nőtt a gyűjteményekbe került műtárgyak száma és a restaurátorműhelyekben alkalmazottak, valamint a gyűjteményi raktárak kezelőinek létszáma. Az időközben a KMTCS-ből, majd 1968-ban a Központi Múzeumi Igaz-

gatósághoz (KMI) csatolt Muzeológiai és Technológiai Osztályból 1974-ben önállóságra lépett Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ (MRMK) vezetése arra törekedett, hogy lépcsőzetes tárgyrestaurátorképzési rendszer alakuljon ki, amely tükröződik a restaurátorok besorolásában és a munkahelyi hierarchiában őket megillető hely elfoglalásában. A minisztériummal folytatott küzdelmek csak 1990-re hozták meg a sikert, azt az 1990/17. MKM sz. rendeletet, amelynek alapján ki lehetett osztani az 1987 után már egy éves Általános Restaurátor Szakmunkástanfolyamokon végzetek bizonyítványait. Az első szakmunkástanfolyammal párhuzamosan meghirdették az első gyűjteménykezelői szakmunkástanfolyamot is. A restaurátor- és a gyűjteménykezelői hallgatókat az első félévben együtt vezették be a muzeológia, a nyilvántartás, a műtárgyleltározás, a revízió és a számítógépezés rejtelmeibe, valamint a műtárgykörnyezeti és műtárgykezelési tudnivalókba. A tanfolyam a második félévben vált ketté: a gyűjteménykezelők nyilvántartási, raktárrendezési feladatokat végeztek és a kiállítások műtárgykörnyezeti felmérésének és beállításának gyakorlati képzésében vettek részt, a restaurátor hallgatók pedig a tárgyrestaurálás aktív konzerválási-restaurálási fortélyaival és elméleti alapjaival ismerkedtek.

Ebben, az alapképzés történetében „virágzónak” nevezhető, 1987 körüli időszakban született meg az a 21 kisterjedelmű és példányszámú gyűjtemény, amely megteremtette a képzés írásos anyagát.⁶

Minthogy a kezdő restaurátorok elsősorban a múzeumokba évente beömlő nagymennyiségű régészeti kerámia és fémanyag konzerválását-restaurálását kapják feladatuk, az alaptanfolyam és később a szakmunkásképzés gyakorlati képzése elsősorban erre irányult. A szakmunkástanfolyam egy régészeti kerámia, egy vas és egy réz/bronztárgy restaurálásával zárult: a munkát és a részletes dokumentációt a hallgatók bizottság előtt védtek meg. (Lásd 1. táblázat)

A 7/1993. MüM. szakképesítésről szóló miniszteri rendelet alapján az alapképzést 1995-től „Középfokú Általános Szakrestaurátori Tanfolyam”-nak nevezik. A jelentkezés feltételei, a felvételi rendszere, a képzés időtartama és a bizonyítvány alapján a „B/2” kategóriába sorolhatóság marad a régi. A tanfolyam tematikája azonban különbözik az eddigiektől: csökkent a régészeti kerámia és fémkonzerválás aránya a szerves anyagokból készült műtárgyak konzerválása javára. A végzett szakembert „műtárgyvédelmi asszisztens”-nek hív-



1. táblázat

Az Alaptanfolyamon és a Restaurátor Szakmunkás tanfolyamon végzetek száma
The number of qualified restorers from the Career-entry Course

Év	A képzést végző intézmény	Tanfolyamok száma	Végzetek száma
1963-1965	Központi Muzeológiai Technológiai Csoport (KMTCS)	4	64
1968-1973	KMI Muzeológiai és Technológiai Osztálya	5	98
1974-1981	Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ (MRMK)	12	226
1982-1988	Központi Múzeumi Igazgatóság (KMI)	7	138
1990	KMI + D.I.M.Eger + H.O.M.Miskolc + R.R.M.Kaposvár	(Gyűjt.k.)+Rest	(41)+26
1990/91	KMI/Magyar Nemzeti Múzeum (MNM)	1	19
1992	Magyar Nemzeti Múzeum	1	12
1993	Magyar Nemzeti Múzeum	1	14
1994	Magyar Nemzeti Múzeum	1	15
1995	MNM + BTM + I.K.M.Székesfehérvár	1	19
Összesen:			631

ják majd, ezzel is érzékeltetve, hogy csak egy alapot kapott ahhoz, hogy irányítás mellett műtárgyvédelmi munkát végezzen. Ahhoz, hogy „szakrestaurátor” legyen, egy szakosított felsőfokú szakrestaurátori tanfolyamot kell elvégeznie. Ahhoz, hogy „tárgyrestaurátor művész”-nek nevezzék, az egyetemi tárgyrestaurátor-képzésben kell résztvennie.

2. A középfokú/felsőfokú képzés. A nyolcvanas évek elején még középfokúnak, ma felsőfokúnak számító, az MRMK által szervezett tanfolyamok gyökereihez időben jócskán vissza kell mennünk. 1975-től az MRMK munkatársai látták el a műtárgyvédelmi szakfelügyeletet. Ez a képzés szempontjából is rendkívül hasznos volt: rendszeresen felmértük a hazai restaurátorok felkészültségét, feladatait, munkakörülményeit, műhelyeik felszereltségét.

Információink szerint az alaptanfolyamot végzett, a szakmában megmaradó restaurátorok meglehetősen széles rétege kívánta szakmai ismereteit fejleszteni, de nem egyetemi szinten. Ennek érdekében 1978-1982 között 7 középfokú tanfolyam szervezésére került sor: A tanfolyamok 2 évesek voltak, félévenként 150 óra oktatási idővel. Az utolsó félévben egy adott tárgy restaurálását végezték a résztvevők. A fém, fa, kerámia, papír és textiltárgyak restaurálására szakosodott középfokú tanfolyamokon összesen 91-en végeztek.

1982 után befejeződött a szakosított középfokú tanfolyamok sora, annak ellenére, hogy már megszületett az a rendelet, amely alapján el lehetett volna indítani a felsőfokú szakrestaurátori tanfolyamokat. Mivel a 90-es évek eleje sorsdöntő volt a közalkalmazottak besorolása szempontjából, számos múzeum vezetője keresett meg bennünket azzal, hogy egy felsőfokú képesítés lenne az egyetlen lehetősége arra, hogy megtartsa és megfelelő kategóriába sorolja be restaurátor munkatársát. Ezért 1992-93-ban megszerveztük a régebben középfokú tanfolyamokon végzetek különböző vizsgáját. Összesen 49 kolléga élt e vizsga lehetőségével.

Tisztában voltunk azzal, hogy, az a generáció, amely nagyszámban igényelte ezt a szintű képzést, a múzeumi restaurátorok derékhadja lesz a következő 20-30 évben. A Magyar Nemzeti Múzeum vezetőit meggyőztük arról, hogy halaszthatatlan a felsőfokú tanfolyamok megrendezése. (A Közgyűjteményi Főosztály a KMI 1989-es felszámolásakor azzal a céllal csatolta a képzést végző osztályt a MNM-hez, hogy a tárgyrestaurátorképzési feladatokat továbbvigye.) A Múzeumi Osztály pénzzel is támogatta a felsőfokú képzéshez szükséges egyszeri műhelyfejlesztéseket. 9 felsőfokú szakosított tanfolyamot rendeztünk meg 1993 és 1995 között, amelyeken összesen 58-an végeztek. (Lásd 2. táblázat) A felsőfokú jelző és az egy éves, eleve rövidnek látszó tanulmányi idő miatt meg kellett határoznunk, mit tesszünk be és mit hagyunk ki egy tanfolyamból. Az adott tárgycsoporttal kapcsolatos stílus- és technológiatörténetet, készítéstechnikai alapokat, tárgy- és anyagvizsgálati módszereket, valamint alkalmazott kémiát mindegyik tanfolyamon tanítottunk. Elsősorban a restaurálás-konzerválás tantárgy volt az, amelynél világos határvonalakat kerestünk a felsőfokú tanfolyami és az egyetemi szint között.

A *Felsőfokú Szilikát Szakrestaurátori Tanfolyamon* például mázatlan és mázas kerámia, valamint üvegtárgyak restaurálását tanították. Nem foglalkoztak ugyanakkor festett üveglak, freskó vagy mozaikrestaurálással. A *Felsőfokú Fém Szakrestaurátori Tanfolyamon* régészeti és modern fémtárgyak restaurálása egyaránt tananyag volt. Nem adtak viszont a résztvevők kezébe értékes ötvös- és zománcozott tárgyakat. A *Felsőfokú Fa Szakrestaurátori Tanfolyamon* a résztvevők mindenféle fatárgy konzerválásával és restaurálásával foglalkoztak, beleértve a vízzel telített fákat és a bútorokat is. Nem tartozott azonban a tanfolyam anyagába a többszörösen átfestett és az aranyozott fatárgyak restaurálásának oktatása. A *Felsőfokú Papír Szakrestaurátori Tanfolyamon* levéltári anyagok, dokumentumok, térképek és papírból készült, elsősorban néprajzi tárgyak restaurálását végezték a résztvevők. Nem foglalkoztak viszont könyvek, pergamenből készült tárgyak és fotók restaurálásával. A *Felsőfokú Textil Szakrestaurátori Tanfolyamon* a sík textíliák restaurálására vállalkozhattak a résztvevők, de nem folyt viseletek és festett textíliák restaurálásának oktatása.

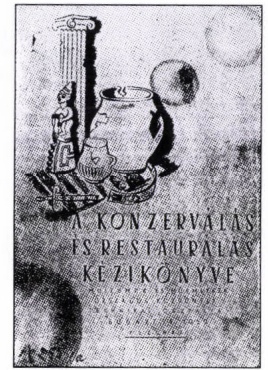
Ez a koncepció eléggé vitatható, hiszen nehéz a munkaadó tudomására hozni, mire készítette fel a tanfolyam a szakrestaurátort és mire nem. A tapasztalatok birtokában az egy év tanulmányi idő kevésnek bizonyult a szakmai fogások felsőfokú szinten történő megtanítására, ezért a jövőben e tanfolyamokat két éves, félévenként 200 órás képzési időtartammal rendezzük meg. Két új szakkal bővíti a lehetőségek köre: a *Bőr* és a *Régészeti Szakrestaurátori* tanfolyammal.

3. Az egyetemi képzés. Az ötvenes évek óta sokan kezdeményezték, hogy a tárgyrestaurátorok főiskolai vagy egyetemi diplomához jussanak. Ennek első eredménye volt az az egyetlen évfolyam, amelyet az Iparművészeti Főiskola 1952-ben indított és öt végzőse közé tartozott a restaurátori szakmában egyedül megmaradó Tésikné

2. táblázat. A közép- és a felsőfokú szakosított tanfolyamokon végzett restaurátorok száma

Number of qualified restorers from the Mid-career Courses

Év	A képzést végző intézmény	Tanfolyam	Végzetek száma
1980	MRMK	Fém középfokú	27
1980	MRMK	Szilikát középfokú	6
1980	MRMK	Fa középfokú	5
1981	MRMK	Fém középfokú	14
1981	MRMK	Textil középfokú	15
1982	KMI	Fa középfokú	9
1982	KMI	Textil középfokú	15
1992/93	MNM	Különbözeti vizsgák (felsőfokú)	49
1993	MNM	Fém felsőfokú	6
1993	MNM	Papír felsőfokú	10
1994	MNM	Textil felsőfokú	8
1994	MNM	Papír felsőfokú	8
1994	MNM	Szilikát felsőfokú	6
1994	MNM	Fa felsőfokú	4
1995	MNM	Fém felsőfokú	6
1995	MNM	Szilikát felsőfokú	6
1995	MNM	Fa felsőfokú	4
Összesen:			149



Jegyzetek

1. A Konzerválás és Restaurálás Kézikönyve.

Múzeumok és Műemlékek Országos Központja Technikai Osztálya, Budapest, 1950. 112 p.

A kézikönyv szerkesztésében részt vettek: Bajcsa András, Bakó Győző, Bárdi Béla, Boda Gábor, Csányi Károly, Csiszár Károly, Ditróiné Sallay Katalin, Doleviczényi László, Domján Árpád, Ember Mária, Fél Edit, Kalmár János, Keresztes Tiborné, Koroknay Éva, Kusztos András, Lovász István, Michalik Sándor, Németh Kálmán, Ortutay Gyula, Párducz Mihály, Pereszlényi Mária, Pogány Ö. Gábor, Rhé Mária, Szalay Zoltán, Tápai Szabó Gabriella, Varju Domokos, Visóvölgyi István, Zsiga József.

2. Lakos Lajos (szerk.):

A Konzerválás és Restaurálás Kézikönyve.

Múzeumok és Műemlékek Országos Központja, 1952. 88 p.

Az egyes fejezetek szerzői: Rhé Mária, Doleviczényi László, Szalay Zoltán, Ember Mária, Zsiga József és Kapos Nándor.

3. Banner János, Méri István., László Gyula, Radnóti Aladár (szerk.): *Régészeti Kézikönyv* Tankönyvkiadó, Budapest, 1954, 306-364 pp.

4. A 23. kötetet 1994-ben szerkesztette Török Klára, a Magyar Nemzeti Múzeum kiadásában jelent meg.

5. A *Figyelő* 8. 9. 10. 12. 15. 16. 18-as kötetei foglalkoznak restaurálással.



Részlet a diploma és vizsgamunkák 1996-os kiállításából. A falon textil-készítéstechnikai mustrák, az asztalon textil- és bőrrestaurálási vizsgamunkák láthatók.

Detail from the 1996 exhibition of diplomaworks and restoration projects. Textile technological works can be seen on the wall, textile and leather restoration projects on the tables.

Knotik Márta, a szegedi Móra Ferenc Múzeum textilrestaurátora. Szalay Zoltán egyénileg szerzett egyetemi képesítést, a hatvanas években elvégezte a debreceni egyetem kémia-biológia és a szegedi egyetem biológia tanári szakát. 1967-ben restaurátorok egy csoportja felvételizhetett ugyanide, kémia-biológia szakra, közülük végzettséget szerzett Janovich István.

Amikor 1974-ben a Magyar Képzőművészeti Főiskola és a Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ együttműködésében létrejött a főiskolai képzés, csak Koppenhágában, Torunban és Londonban létezett főiskolai szintű tárgyrestaurátorképzés és Amerikában is még csak a tervezésnél tartottak. Ekkor körülbelül 170 restaurátor dolgozott az ország múzeumaiban. Közöttük sokan önképzéssel, illetve tanműhelygyakorlatokon sajátították el a szakmát, majd mindennapi munkájuk során komoly tapasztalatra tettek szert. Dr. Némethy Endre és Szalay Zoltán sokfordulós küzdelmének köszönhetően alakulhatott meg a „Múzeumi és Közgyűteményi Tárgyrestaurátor Szak” 1974-ben. Hatvannégy felvételiző közül 12 kollégát vettek fel az első évfolyamra.

A négy éves, levelező tagozatú képzés a közgyűteményekben már restaurátorként dolgozó szakemberek számára jött létre. A képzés óraszámja 150 óra/félév volt, a hallgatók havi két nap konzultációra, alkalmanként egy-két hét gyakorlatra jöttek össze. Az MRMK vezetésének az érdeme a képzés első jegyzeteinek, tankönyveinek megjelenése,⁷ a könyvtár nemzetközi színvonalra való felfejlesztése, a vizsgamunkák, diplomamunkák rend-

Részlet a diploma és a vizsgamunkák 1996-os kiállításából. Papír készítéstechnikai feladatok, vizsgamunka és diploma restaurálások.

Detail from the 1996 exhibition of diplomaworks and restoration projects. Paper technological works, restoration projects and diploma works.



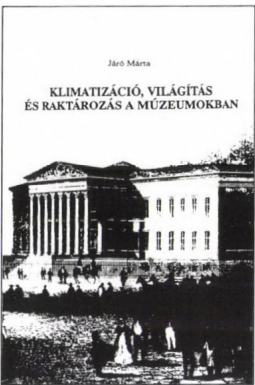
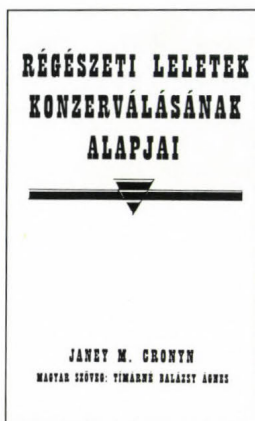
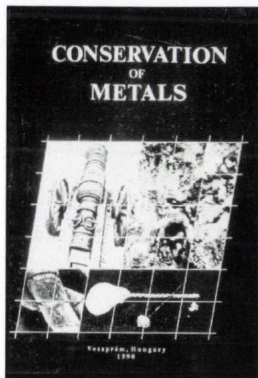
szeres kiállítása és nem utolsósorban a nemzetközi kapcsolatok kialakulása. A négyéves szakasz lezárásáig 147 okleveles tárgyrestaurátor-művész diplomát adott ki a főiskola.

1988-ra világhosszá vált, hogy nem lehet négy évbe besűríteni azt a tudásanyagot, amelyet egy egyetemi diploma megkövetel az egyre fiatalabb, ezáltal egyre kevesebb szakmai gyakorlatot magukkal hozó restaurátorjelöltek számára. A nyolcvanas évek végére kiforrott oktatói gárda kidolgozta az ötéves egyetemi képzés tervezetét, amelyet több, mint 60 szakember véleményezett. A Művelődési Minisztérium Felsőoktatási Főosztálya engedélyezte az öt éves képzés beindítását, a Közgyűteményi Főosztály pedig vállalta annak anyagi fenntartását. 1991-ben indult meg az ötéves képzés, már egyáltalán nem egy „levelező” képzés kis óraszámával, de még mindig gyűjteményben alkalmazott restaurátorok számára. A jelentkezés előfeltétele, hogy a jelölt közgyűjteményből érkezzen és legalább három évi restaurálási gyakorlattal, illetve valamilyen restaurátori tanfolyami bizonyítvánnyal rendelkezzen.

„Az egyetemi tárgyrestaurátori képzés célkitűzése olyan szakemberek képzése, akik önállóan, illetve muzeológusok és természettudományos szakemberek bevonásával, képesek elvégezni a műtárgyak készítéstechnikai és anyagvizsgálatait, felmérni azok állapotát, megtervezni és kivitelezni azok leletmentését, tisztítását, konzerválását és restaurálását. Magas szinten tudják továbbá mindezeket a munkákat dokumentálni. Az „okleveles tárgyrestaurátorművész”-ként végzett restaurátorok munkatársai lesznek a közgyűjtemények raktárkezelőinek, valamint kiállításrendezőinek a megelőző konzerválás és a műtárgykezelés kérdéseiben is. A felsorolt munkákra felkészített szakemberektől végzés után el lehet várni, hogy felelősen vegyenek részt a felbecsülhetetlen értékű magyar műkincsállomány konzerválásában, restaurálásában és megőrzésében.” (Idézet a tanterv bevezetéséből.) Az első három évben a hallgatók általános képzést kapnak, a negyedik és ötödik évben szakosodhatnak. Az általános képzésbe a kerámia, üveg és fémtárgyak restaurálása, a fa, papír textil és bőrtárgyak konzerválása tartozik. Az öt szakon művészi kerámia, üveg, porcelán, festett üveglak, ötvös, bútor dokumentum, könyv, viseleti és festett textil, valamint bőrtárgyak restaurálásával egészül ki az általános képzés. Az évi óraszám meghaladja a négyszázat, a hallgatók egy hetes nyári gyakorlatokra is számíthatnak. (Lásd 3. táblázat)

Jelenleg 56 hallgatója van a Tárgyrestaurátor Szaknak. Figyelembe véve, hogy a negyedik és az ötödik évben két csoportra szakadnak hallgatók, összesen hét évfolyammal kell számolnunk. A tanári kar teljes létszáma ebben a tanulmányi évben 78. Ebben természetesen nemcsak a szakvezetők és nagyobb óraszámú tanítók vannak benne, hanem azok is, akik néhány órás előadásokkal járulnak hozzá a hallgatók felkészítéséhez.

A magyar egyetemi tárgyrestaurátorképzés sajátossága, hogy munka melletti képzés: 450 óra/év tantervi időben. Az elmélet a képzési idő kb. 25%-át teszi ki. A gyakorlati képzésre szánt idő még így is kevés arra, hogy egyetemi diplomához méltóan készítsük fel a hallgatókat. Ezért a gyakorlati oktatást minden évben készítéstechnikai vagy restaurálási vizsgamunkák egészítik ki. Ezek



4. Nemzetközi Restaurátor Szemináriumok, Országos Restaurátor Konferenciák.

Amikor 1975-ben Éri István útjára indította az 1989-ig kétévenként megrendezésre került, 10-14 napos veszték Nemzetközi Restaurátor Szemináriumokat, a magyar restaurátorok még igen korlátozottan jutottak külföldre, főleg nyugati országokba. Ezek a rendezvények kelet és nyugat szakmai találkozóhelyei lettek, rendszeresen áramlottak be a szakmai információk az országba. Nemcsak a helyszínen volt mód a 80-100 külföldi résztvevővel való tapasztalatcserére, hanem komoly kutatási együttműködések, szoros szakmai barátságok születtek. Sok restaurátor jutott ki külföldi műhelyekbe, konferenciákra és tanfolyamokra ezeken a kapcsolatokon keresztül. A restaurátor szakkönyvtár anyagának jelentős része került be ajándékként vagy az NRSZ idegennyelvű kötetekéért cserébe.⁹ Ez a „nyitottság” volt a fő oka annak, hogy a magyar restaurátorok hozzá tudták mérni tudásukat a nyugati kollégákéhoz és be tudták építeni a tőlük szerzett tapasztalatokat munkájukba. Nagy gondot és munkát jelentett az első Országos Restaurátorkonferenciák megszervezése, 1947-től évente Kevés restaurátor vállalkozott előadás tartására. Ma jóval több előadással jelentkeznek a kollégák, mint amennyit két hosszú nap alatt meg lehet hallgatni. A résztvevők száma általában meghaladja a 150-et. A nyolcvanas évektől kezdve rendszeressé váltak a vidéki helyszínen megrendezett, többnapos Fa- és Fémrestaurátor konferenciák is.

5. A jövő. 1971-ből származik az a beadvány; amely sürgeti a nappali tagozatú tárgyrestaurátorképzés beindítását a Képzőművészeti Főiskolán. Ezt még sok hasonló tartalmú feljegyzés, részletesen kidolgozott tervezet követte, a legutolsó 1993-ban. Lehetetlen kitérni mindazoknak az okoknak a taglalására, amelyek miatt a nappali tagozat máig nem jött létre.

A nappali tagozat megindítása számos előnyt jelentene: A leendő restaurátorok kiválasztása a főiskola és nem a múzeumok vezetőinek a feladata lenne. Nem a múzeumi munkaidőből kellene kiszakítani a leendő restaurátorok tanulásra fordított idejét. Mind az elméleti, mind a gyakorlati felkészítésre sokkal több idő jutna. Nem utolsósorban: a képzés fenntartása a felsőoktatás és nem a Kulturális Örökség Főosztálya gondja lenne.

A Magyar Nemzeti Múzeum vezetői nehezen fogadták és fogadják el, hogy a magyar restaurátorok képzéséért a KMI megszűnése után az MNM a felelős. 1993-ban ki-



A negyedéves textil-bőr szakos hallgatók által restaurált főkötők a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből
Head-dresses from the collection of the Ethnographic Museum restored by four year students specialised into conservation of textile and leather objects

Fotók - Photos: Nyíri G.

sérletet tettek arra, hogy a nappali tagozatú egyetemi tárgyrestaurátorképzés megindításának érdekében átadják a képzést végző csoportot és a képzéshez szükséges infrastruktúra egy részét az Iparművészeti Főiskolának. Ez elsősorban azért nem valósult meg, mert az Iparművészeti Főiskola nem vállalta a többszintű tárgyrestaurátorképzés továbbvitelét és a „levelező” tagozatú képzést is leépítette volna. A képzés 1974-óta eredményesen működött a Képzőművészeti Főiskolán. A kérdésben kevésbé tájékozottak nem is gondolják, milyen óriási jelentősége van a kétféle restaurátor: a művészrestaurátorok és a tárgyrestaurátorok közötti szakadék csökkentésében annak, hogy jelenleg egy főiskolán, egy szellemben történik a felkészítésük. Csak az érintettek tudják, mennyit alakított a nappali művészrestaurátorképzésen a tárgyrestaurátorképzés nagyobb természettudományos, anyagvizsgálati és dokumentálási igénnyel kialakított tanterve, ugyanakkor mennyire fontos a tárgyrestaurátorképzésben a főiskola által gyakorolt művészeti felügyelet.

Ma a képzést végző csoportra kettős nyomás nehezedik. Az MNM milicentenárium kiállításának előkészítése és a többszintű oktatás szervezése, színvonalának biztosítása. Reményeink szerint a Nemzeti Múzeum milicentenárium kötelezettségeinek teljesítése után a csoport újra megfelelően koncentrálhat képzési feladataira. Annál inkább szükséges ez, mert a múzeumi terület részéről komoly igény van a középfokú és az arra épülő felsőfokú szakosított képzési formákra. Az egyetemi képzés jövőjét, a nappali tárgyrestaurátorképzésbe való átmenetet a Képzőművészeti Főiskola és a Magyar Nemzeti Múzeum csak az 1974 óta felgyűlt tapasztalatok felhasználásával, együttesen készítheti elő.



A harmadévesek által végzett bőr készítés technikai feladatok

Leather technological projects made in the third study year

A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtáráról

Torbágyi Melinda

Az Éremtár története a Nemzeti Múzeum történetével egyidős, mivel 1802-ben Széchenyi Ferenc gróf könyvtárát és éremgyűjteményét ajánlotta fel a nemzetnek megvetve ezzel a múzeum alapjait. A Széchenyi gyűjtemény 2675 db magyar pénzből és emlékéremből állt. Olyan kiemelkedő jelentőségű példányokat tartalmaz, mint II. Ulászló tallér nagyságú aranyverete 1500-ból, vagy Székely Mózes erdélyi fejedelem 10 dukátosa 1603-ból. A jelenleg több, mint 300.000 egyedileg nyilvántartott tárgyból álló együttes Közép-Európa egyik legnagyobb éremgyűjteménye.

A gyűjtemény egyetemes jellegű, azaz a világ minden területéről és az éremverés minden korszakából gyűjti a numizmatikai vonatkozású tárgyakat. Anyagába nemcsak a mindenkori forgalmi- és szükségpénzek, valamint pénzhelyettesítők tartoznak – anyaguktól függetlenül –, hanem a történeti vonatkozású emlékérmek, rendjelek, kitüntetések, jelvények is. A gyűjtemény központjában természetesen a magyar illetve magyar vonatkozású pénz- és éremanyag áll és ennek fejlesztésében a múzeum a mai napig is teljességre törekszik. Itt található az ország legteljesebb, a magyar pénztörténetet szinte hiánytalanul reprezentáló gyűjteménye. A gyűjtemény másik, világszerte páratlan együttesét alkotják a hazánk földjén készült kelta pénzek, amelyek főként leletekből, illetve két magángyűjtemény (gróf Dessewffy Miklós és Niklovits Károly) anyagából álltak össze. Igen jelentős az Éremtár történeti emlékérem anyaga, amely főként magángyűjteményekből származik, mint például a múzeumalapító, Széchenyi Ferenc gróf gyűjteménye. Az Éremtár legfiatalabb gyűjtemény részét az értékpapírok alkotják. Ezek szisztematikus gyűjtése alig néhány évtizedes múltra tekint vissza, ennek ellenére ez a hazai történeti értékpapírok legjelentősebb tára.

Az éremgyűjtemény tematikus elhelyezési rendje a tudományos szakkatalógusokban az egyes gyűjteményrészekre kidolgozott besorolási rendszereken alapul, amit az Éremtár egykori munkatársai hosszú évtizedeken át dolgoztak és alakítottak ki. Ennek megfelelően az éremtári anyag viszonylag jól és könnyen áttekinthető, de már csak statikus voltából adódóan sem felel meg mindenfaj-

Széchenyi Ferenc éremszekrénye, XIX. század eleje
Ferenc Széchenyi's coin cabinet, the beginning of the 19th century

Fotók - Photos: Dabasi A.



II. Ulászló aranytallérja 1500-ból (eredeti méret)
Wladislaw II's golden thaler from 1500 (original size)

ta szakmai és tudományos elvárásnak. A több szempontú tájékozódás és rendszerezés lehetőségét teremti meg a napjainkban fejlesztés alatt lévő számítógépes adatbázis rendszer. Az elkövetkező évtizedek feladata lesz nem csak az Éremtár teljes anyagának számítógépre vitele, hanem ezzel párhuzamosan új, korszerű feldolgozása.

Az Éremtár egyben az érem- pénztörténeti kutatások központja is. Jelenleg öt tudományos munkatársa van (az egész országban egy tucatra sem tehető a főállásban numizmatikával foglalkozó szakemberek száma). Az ország teljes nyilvántartott numizmatikai műtárgy állománya 622.054 db, ebben nincs benne sem a feldolgozatlan éremanyag, sem pedig az ásatási érmek, amelyeket a régészeti gyűjteményekben őriznek. Az Éremtárban végzett munka messze nem csak a Nemzeti Múzeum saját anyagára korlátozódik. A földből előkerült éremkincsleteket, az ásatásokon feltárt pénzeket – függetlenül attól, hogy mely múzeum birtokában vannak – többnyire az Éremtár munkatársai határozzák meg, dolgozzák fel és publikálják. Az egyik legutóbbi ilyen munka a kb. egy évtizede Tokorcsón előkerült, több mint 10.000 érmet számláló későrómai lelet (Szombathely, Savaria Múzeum) feldolgozása, amelynek publikációja a jövő évben várható. Az 1950-1970-es évek nagy nyilvántartási munkáinak befejeztével az utóbbi évtizedekben újra megindult az Éremtár egyes gyűjtemény részeinek szisztematikus tudományos feldolgozása és közlése. A Nemzeti Múzeum ókori görög érmeiből már négy kötet jelent meg a *Sylogae Nummorum Graecorum* című nemzetközi sorozat keretében. Folyamatban van a magyar történeti értékpapírok corpusának összeállítása, a visszafoglalási érmek katalógusa, bár alapvetően mindkét munka elsősorban az Éremtár gyűjteményén alapszik, gyakorlatilag az országban fellelhető teljes anyagot kívánja feldolgozni. Ugyancsak a teljes magyarországi éremanyag feldolgozását célozta meg a római kori érmeleletek corpora, „Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn”. Ennek a nagyszabású és egy nemzetközi kutatási programhoz kapcsolódó vállalkozásnak az el-

On the Numismatic Collection of the Hungarian National Museum

The Numismatic Collection is as old as the Hungarian National Museum itself, because Count Ferenc Széchenyi donated his numismatic collection and library to the nation in 1802, to form the basis of the museum. The collection has originally contained 2675 Hungarian coins and commemorative medals, presently comprising over 300,000 registered objects, is one of the largest numismatic collections in Central Europe. It has a universal character with numismatic items from all parts of the world and every epoch in which medals were struck. Of course Hungarian or Hungarian related coins and commemorative medals form the centerpiece of the collection. Celtic coins manufactured in the territory of Hungary constitute a collection unparalleled anywhere in the world. Work in the last two years has been grouped around two main tasks: building up the museum's computer data system and scientific cataloguing and publishing of the individual parts of the collection. Already 4 volumes of the series „*Sylogae Nummorum*

Graecorum" detailing ancient Greek medals have been released, and a compilation of the corpus of Hungarian historic securities is in progress. The Numismatic Collection is the headquarters of the programme „Fundmünzen in Hungary“, which is building up a computer data system about Roman coins from the erstwhile province „Pannonia“, in the framework of international cooperation.

Although there is no permanent numismatic exhibition in the National Museum, regularly organised national and foreign medal shows remedy this deficiency in a way.

The largest numismatic thematic library in Hungary also can be found in the Numismatic Collection.

indítója ugyan nem az Éremtár volt, hanem az ELTE Régészeti Tanszékének docense, Lányi Vera, az Éremtár római koros munkatársai azonban kezdettől fogva részt vettek és vesznek benne. A Fundmünzen program Magyarországon a számítógép numizmatikai alkalmazásának egyik úttörője. Az eddig feldolgozott teljes éremanyag (3 megye: Fejér, Győr-Sopron-Moson és Komárom-Esztergom) számítógépen van és ezáltal vált lehetőségessé számunkra, hogy egy az Európai Közösség által támogatott nemzetközi projecthez csatlakozzunk, amely hálózaton kívánja szolgáltatni Noricum és Pannonia római éremleletanyagát (a munka magyarországi központjával gyűjteményünket kérték fel).

Az Éremtárban folyik az egyetemek történelem és régészet szakos hallgatóinak numizmatikai oktatása is. 1992-1994-ben az ELTE Bölcsészettudományi karával közös szervezésben postgraduális numizmatikai képzést tartottunk a numizmatikai gyűjteményekben dolgozó muzeológusok számára.

Az Éremtár szakmai tevékenységének fontos és mindenképpen leglátványosabb része az érem- és pénztörténeti kiállítások rendezése, ahol a nagyközönség számára is láthatóvá válnak a gyűjtemény kiemelkedő jelentőségű

darabjai. Bár a Nemzeti Múzeumnak állandó numizmatikai kiállítása nincs, a rendszeresen megrendezésre kerülő hazai és külföldi éremkiállításaink talán némiképp pótolják ezt a hiányt. Csak néhány nagyobb kiállítást említenék az utóbbi 2-3 évből: Az éremverés története a Kárpát-medencében (Magyar Nemzeti Múzeum, esztergomi Vár Múzeum), Történeti emlékérmek a XVI-XIX. századból (Magyar Nemzeti Múzeum, keszthelyi Helikon Múzeum), A magyar értékpapír 200 éve (Esztergomi Balassa Múzeum, keszthelyi Helikon Múzeum), Tiroli talárlélelet Esztergomban (Hall in Tirol).

Itt található az ország legnagyobb numizmatikai szakkönyvtára, amely nem csak az éremtan művelőinek, hanem a történettudományok különböző területein dolgozó kutatóknak is forrásanyagul szolgál.

A numizmatika, az éremgyűjtés évszázadok óta magán-személyek, sokszor igen kiválóan képzett és jól felkészült emberek által művelt hobby, amint azt az idők folyamán a Nemzeti Múzeum birtokába került magángyűjtemények is bizonyítják. Így az Éremtár nem elhanyagolandó feladatai közé tartozik ma is a magángyűjtőkkel való kapcsolatok ápolása és a jelentősebb magángyűjtemények sorsának figyelemmel kísérése. ■



Baraktól a barokkig?

A hatvani Hatvany Lajos Múzeum első 27 éve

Horváth László

From the barracks to Baroque – 27 years of the Hatvany Lajos Museum

The name of the Hatvany Lajos Museum was always associated with the image of an experimenter institution. Although, since the foundation it never had an independent building. The main profile of the museum was local history and archaeology until a new director, Ákos Kovács was appointed and he gave preference to the contemporary Hungarian arts and ethnography. Despite obtaining professional appreciation the museum did not get the necessary support from the local authorities. The ideal place for the museum would be the

Nem lehet eltitkolni: a múzeumi szakmában különösen cseng a Hatvany Lajos Múzeum neve. Az 1970-es évek óta az intézményhez a kísérletezés, útkeresés és a renitenskedés képzelet társult. A múzeum évtizedeken keresztül jelentős kiállításokat rendezett – gyakorlatilag kiállítóterem nélkül; páratlan képzőművészeti, néprajzi gyűjteményeket állított föl – raktár nélkül; kiadványsorozatot éltetett – saját szakembergárda nélkül. Vidéki tájmúzeum létére országos jelentősége lett. Mindez úgy hangzik, mint egy sikertörténet, pedig a gyakorlatban inkább vesszőfutás volt.

A múzeum indulása jóval szerényebb. 1969-ben *Doktay Gyula* építészmérnök magángyűjteményére építve hozta létre a város a Hatvani Múzeumot. A múzeum alapítóokmánya négy fő gyűjtő és kutatási területet jelölt meg: régészet, néprajz, képzőművészet, helytörténet. Az új gyűjteményt – akkor úgy gondolták, hogy átmenetileg – a Szabadtéri Színpad öltözőjében helyezték el. Ez az *átmenetiség* a kulcsszó a múzeum történetéhez.

Kezdetben a helytörténeti és régészeti orientáció érvényesült. Ez állt legközelebb nemcsak az alapító, de az első években szintén meghatározó szerepet játszó két

tanárember, *Németi Gábor* és *Szántó Lóránd* érdeklődési köréhez is. Ők ott voltak mindenhol, ahol árkot ástak, csatornáztak, házat alapoztak, kutat javítottak, ahol valami lelet került elő.

A megyei sajtó mindenestre örömmel jelenthette 1969. március 13-án: „*Hatvanban is van már múzeum*“. Az első évek önzetlen lelkesedése még azt is feledtette, hogy ez a múzeum a szabadtéri színpad öltözőjének leválasztott épületrészét jelentette majd egy, csak időszakos kiállításokra alkalmas hangulatos, de kis alapterületű kiállítótermet a Kossuth téren.

A múzeum alapítójának halála után nem sokkal döntően megváltozott az intézmény élete. 1973-ban Budapestről kapott új igazgatót a múzeum, *Kovács Ákos* személyében. Az „igazgató“ titulus Hatvan esetében nem a hagyományos szerepkört jelenti. Ez a munkakör magába ötvözi az anyagmozgató, a fűtő, a takarító, a gyűjteménykezelő állásokat csakúgy, mint a kiállításrendezőét, a múzeumpedagógusét, adminisztrátorét és a mindenesét. Így lett nálunk Kovács Ákos „álláshalmozó“.

Ő számtalan nagyszabású tervvel érkezett Hatvanba, köztük olyanokkal is, melyeket a fővárosban akkor meg-

valósítani nem tudott, nem is lehetett. Érdeklődési köre kettős – s ezekben az években ennek megfelelően változott a múzeum fő gyűjtőprofilja is: 1. a magyar kortárs képzőművészet és 2. a néprajz, folklorisztika határterületei. Témaválasztása azért lehetett sikeres, mert ebben az időben a kortárs magyar avantgárd – és alkotói – Budapestről szintén száműzve voltak, míg a néprajz, folklorisztika esetében addig nem vizsgált területekre tört be úttörő módon. (Falvédők, madárijesztők, testtetoválások, stb.)

A kortárs képzőművészek körében egy-két éven belül sajátos vidéki zarándokhely rangot ért el Hatvan rendezvényeivel, kiállításaiival. A sokat emlegetett „3 T kultúrpolitika” (támogatott-túrt-tiltott) számos sértettje, száműzöttje itt kapott lehetőséget bemutatkozásra – így többek között Korniss Dezső, Román György, Jakovits József és Veszelszky Béla. Sőt, Korniss Dezső visszatérése a művészeti életbe a hatvani múzeumnak volt köszönhető. Versírásra inspirálták a kiállítások Kormos Istvánt, Nagy Lászlót, Tandori Dezsőt, Weöres Sándort, Kurtág Györgyöt, Vidovszky Lászlót, Jeney Zoltánt. Az etnográfiai sikerek javát egy utólag egyszerűnek tűnő felismerés hozta. A hagyományos paraszti kultúra a múzeum régiójából fokozatosan eltűnt. „A Hatvan környéki falusiak az üvegcserepekkel díszített kockaházjaikból már régen a 'fekete vonattal' jártak fel Pestre dolgozni, s akik otthon maradtak, azok is japán kapálógéppel művelték a műanyag fólia alatt termesztett paprikát. Természetes, hogy ez az életmódváltás gyökeresen megváltoztatta e háztartások tárgyi környezetét is. Egy új, a régihez még csak nem is hasonló népi kultúrával ismerkedtem meg. Olyan kultúrával, melynek a néprajztudomány berkein belül addig nem nagyon volt helye, hiszen a biciklivel, a zománcal festett tányérokkal vagy a hímzett konyhai falvédőkkel e tudomány nem nagyon tudott mit kezdeni...” – nyilatkozta évekkel később Kovács Ákos, aki Magyarországon először figyelte fel – ráadásul muzeológusi szemmel és eszközökkel – azokra a periférikus kulturális jelenségekre, melyeknek kutatása ma már világ-és országserzte folyik.

A felsorolt eredmények a szakmában ugyan sikereket, de a közéletben, a városi és megyei hivataloknál ellenérzéseket váltottak ki. A sokszor politikai indíttatású támadásokat mindig szakmai burokból csomagolták. Azt a tényt, hogy a hatvani múzeum jelentősége túlmutatott a városon, a különféle szintű döntéshozók úgy aposztro-

A Sörfőzőház, a Hatvany Lajos Múzeum új épülete
The Brewery, the new building of the Hatvany Lajos Museum



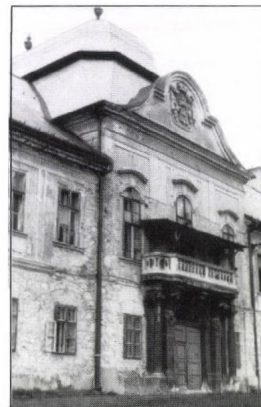
A Grassalkovich-Hatvany kastély, a múzeum nagy álma
The Grassalkovich-Hatvany Palace, „the great dream” of the museum which it hopes to acquire

fálták, hogy az intézmény elutasítja a város és a régió kínálta lehetőségeket. Nem is Hatvannak, hanem inkább csak szűk pesti érdeklődőrétegnek rendezik kiállításait. A helyi párt és állami vezetők nyíltan fogalmaztak: „...a kis intézmény direktora nem érti meg, hogy egyéni hobbijának nem rendelheti alá a Hatvany Lajos Múzeumot. Néha öncélúan újszerű vagy annak kikiáltott elképzeléseinek valóra váltása nem egyezik a párt helyi vezetői által megfontolt javaslatokkal...”

Ezen állításokkal szembe állítható mindaz, amit a helyi vonatkozású muzeális értékek védelméért az intézmény tett. Kovács Ákos időszakában alakult ki gyümölcsöző kapcsolat a Hatvany családdal. (Az intézmény ekkor veszi fel a Hatvany Lajos nevet a korábbi Hatvani Múzeum helyett.) Így kerülhettek gyűjteményeinkbe nemcsak Hatvany Lajos, de a család más tagjainak relikviái is. Kovács Ákos figyelte föl és mentette haza New Yorkból Lesznai Anna (Hatvany Lajos unokatestvére) értékes hagyatékát. A *Hatvany Lajos Múzeum Füzetek* sorozat – mely Kovács Ákos szerkesztésével 10 kötetet ölelt föl – jól dokumentálja azokat a helytörténeti kutatásokat, amelyeket a múzeum Hatvan város szolgálatában végzett. (Gondoljunk csak a Grassalkovich-kastély kutatására, Ady, Thomas Mann és József Attila Hatvanban töltött napjainak föltérképezésére, stb.) Nem múltak el ezek az évek nyomtalanul a város kulturális életében, belső világában. 1996-ban például a város egyik iskolája Lesznai Anna nevét vette fel.

A zömmel politikai és provinciális indíttatású támadások azonban elérték, hogy Kovács Ákos 1984-ben megválni kényszerült az intézménytől. Őt követően sűrű direktorváltásokon megy át az intézmény. A nagy tervekkel érkező igazgatók egy közös nagy gondba ütköztek, a helyhiányba. A még mindig a Szabadtéri Színpad öltözőjében működő múzeum „átmenetileg” új helyszínt talált a városi tanács jóvoltából. 1986-ban a városháza udvarán, a Városgazdálkodási Vállalat Költségvetési Üzeme helyére – szószerint egy barakképületbe – került az intézmény. Mindenki mindig – így ezúttal is – az állapot átmenetiségét hangsúlyozta, hisz közel már a végső elhelyezés. Minden további múzeumigazgató Hatvany Lajos 1945-ös azon felvetését igyekezett megvalósítani, hogy a

Grassalkovich Palace built in Baroque style. Yet the museum is most likely to move into another Grassalkovich building, known as the Brewery, in this September.



A valóság. A kastély omladozó jelenlegi állapota
Reality. The palace in its present delapidated state

Fotók - Photos: Horváth L., Robotkai L.-né



Fontosabb kiállítások

Román György festményei
1975 március 9.

Magyarországi népi faszobrok
1976 február 8.

Swierkiewicz Róbert kiállítása
1977 április 24.

„Célra tarts!” – polgári
lövészegyletek céltáblái a XIX.
században
1977 szeptember 4.

Magyar gyékényesek
1978 január 29.

Jakovits József kiállítása
1980 március 30.

Magyarországi szöveges fal-
védők a 19. és a 20. században
1980 augusztus 31.

Grassalkovich (Hatvany)-kastélyt a művelődés palotájává változtassák. Több ízben szinte tragikomikus részletességgel elkészítették a múzeum átköltöztetésének tervét a mindenkori direktorral – egyszer már a fali dugaljak elhelyezkedését is megvitattuk, máskor pedig csak a fekvő vitrinek számának véglegesítése maradt hátra. Az ötlet nem volt légből kapott. Már 1984-ben kész tényként kezeli a város és a megye, hogy „*az Országos Műemléki Felügyelőség hathatós anyagi támogatásával helyreállítják, újjávarázsolják a híres Grassalkovich-kastélyt, s a múzeum itt kap majd tágas, korszerű, impozáns hajlékot...*”, Az új igazgató (Bolykiné Fogarassy Klára) új koncepciójának megfelelően „...*célunk az, hogy e helyütt alakítsuk ki a magyar népviseletek bemutató központját, vagyis egy olyan reprezentatív jellegű állandó kiállítást, mely maradandó élményeket kínál az ide látogató hazai és külföldi vendégeknek.*”

1945 után a kastély volt népi kollégium, vegyipari technikum, gimnázium, orvosi rendelő, stb., de az épületen nyomot leginkább a több évtizedes kórházi funkció hagyott. Az ingatlan egészségügyi karrierjének az vetett véget, hogy 1979-ben az emeleti műtő famennyezetére szerelt új műtőlámpa súlya alatt a szerkezet megrop-

pant. A kórház az emeletet azonnal kiürítette, s egy ideig a rendelők már csak a földszinten maradtak. S bár a háború óta az épületet tökéletesen kifordították egykori önmagából, a méltóságteljes, szép barokk külső mint tüntető felkiáltójel napjainkig üresen álldogál Hatvan központjában.

1996-ban azonban a két érintett fél – úgy tűnik – egymásra talált a Hatvany Lajos Múzeum sorsát illetően. A város végre leszámolt a belátható időn belül pénzügyi okokból kivihetetlen kastély-koncepcióval. s múzeum céljára egy másik belvárosi volt Grassalkovich-ingatlant, az ún. Sörfőző házat ajánlotta föl. Ezt – 1996 szeptemberi beköltözéssel – a Heves Megyei Múzeumi Szervezetbe tartozó Hatvany Lajos Múzeum örömmel el is fogadta. Ebben az épületben megoldható az állandó és időszakos kiállítások elhelyezése csakúgy, mint az irodáké és a raktáraké. Nem mondtunk le véglegesen arról, hogy felújítás után a múzeum is helyet igényeljen állandó kiállításai számára a kastélyban, de ennek gyakorlati megvalósulása csak a jövő évezredre prognosztizálható.

Közelinek tűnik tehát az az idő, amikor Hatvanban a múzeum végleg „*megtalálja a helyét*” a városban. „Átmenetileg” itt zárul az intézmény története. ■

Nemzetközi kapcsolatok

Holland tanulmányút – hasznosítható tapasztalatokkal

A holland-magyar múzeumi menedzsment program keretében 1996 júniusában 15 magyar szakember hollandiai tanulmányúton vett részt. A kiutazók a korábbi munkakonferenciákon résztvettek köréből kerültek ki, kiegészítve a Pulszky Társaság-Magyar Múzeumi Egyesület képviselőjével és a MKM Múzeumi Osztályának vezetőjével. A résztvevők az eddig elméletben, „laboratóriumi” körülmények között – a workshopokon – szerzett ismeretek hollandiai alkalmazásával kívántak megismerkedni. A csoportot a Holland Múzeumok Szövetsége látta vendégül. A Szövetség képviselőjében a Kelet-európai kapcsolatok felelőse, Astrid Weij végig segítségünkre volt, a szellemi előkészítést nagyrészt Marie Christine van der Sman végezte, Johanna Kievitnek, a program felelősének közreműködésével. A hivatalos program keretében Hága, Amszterdam, Rotterdam, Leiden és Arnhem 8 múzeumában jártunk, ezzel a MATRA program másik elemének, a múzeumok

partneri kapcsolatának kiépítését folytattuk. Az intézményekben tett látogatások egy-egy korábban megismert menedzselési téma köré szerveződtek, melyet előadás/ok, a probléma illusztrálása a múzeumon belül és a múzeum megtekintése követett.

Az elsőként a hágai Történeti Múzeumba látogattunk. A múzeum igazgatónője a városi múzeum történetének, gyűjteményeinek rövid bemutatása után az intézmény önállósodásának finansziális hátterét vázolta. A költségvetés legjelentősebb részét továbbra is az önkormányzat biztosítja, a múzeum által készített 4 éves programterv alapján. Kutatási és egyéb projektekre részben minisztériumi támogatást nyertek el, a kiállításokból, könyvkiadásból, és egyéb tevékenységekből származó jövedelmük felett ők gazdálkodhatnak. Megismertettük a támogatás, illetve pénzszerzés egymástól eltérő formáival, mint pl. adomány, grant (mely alatt főleg alapítványtól származó konkrét témára

adott támogatás értendő), márkátámogatás – ez esetben egy ismert cég a támogatás fejében nevének mindenhol való feltüntetését kéri, szponzorálás, melynek az a lényege, hogy mindkét fél kölcsönös előnyökkel számol, a támogató kockázatot is vállal. Ha egy múzeumi eseményhez szponzort keresünk, meg kell ismerkedni a megkeresett cég támogatási politikájával, általános filozófiájával, klienskörével annak érdekében, hogy a támogatás fejében a múzeum megfelelő kompenzációt tudjon kínálni. Nem érdemtelen kis cég esetében a cég stabilitásának ellenőrzése. Példaként bemutatott a Philips cég szponzorálási stratégiájának 10 pontos szabályzatát. A magyar múzeumok körében sem ismeretlen a múzeum köré szerveződő alapítvány, ami eltér a magyar gyakorlattól, hogy az alapítvány tagjai külön kedvezményekben részesülnek. Végül a bevétellel való szabadabb gazdálkodásra említett néhány példát.

Leidenben megismerkedtünk a Természettudományi Múzeum nagyszabású jövő századi tervével. A múzeum főigazgatója mellett a marketing, a tervezési és az informatikai-kivitelezési osztályok vezetői adtak tájékoztatást a küszöbön álló változásokról. 7 helyszínről költöznek egy újonnan, részükre kialakított épület-együttesbe. Az építkezés már megkezdődött, az új múzeumot, a kiállításokat, valamint az épületen belüli Természettudományi Információs Központot 1998-ban nyitják meg. Elmondták, hogy a kiállítások koncepciójának kialakítására és a megvalósításra évekkel ezelőtt egy projekt-team szerveződött, melyben a kezdetektől egyenrangú partnerként dolgoztak a muzeológusok, látványtervezők, informatikai szakemberek és a kivitelezők. A múzeum reméli, hogy 10 millió példányt számláló gyűjteményének javát évente 150 ezer látogató fogja megnézni.

A hágai Museon neve a múzeum és az oktatás holland megfelelőjének összetételéből keletkezett. A század elején létrehozott múzeum elsődleges célja az oktatás-nevelés, ehhez egy közel 300 ezer tárgyat számláló, természettudományi és kultúrtörténeti tárgyakat egyaránt tartalmazó gyűjtemény szolgál segítségül. Magyarországon nincs hasonló intézmény, leginkább a nyugati science centerekhez hasonlítható. Kiállításai-ban is rendszeresen összekapcsolják a reál és humán ismereteket. Évi 250 ezer látogatójuk harmada iskolás gyermek. Minden muzeológus részt vesz a foglalkozásokban/tárlatvezetésekben. A tervezett, de még nem elfogadott szervezeti átalakítás során az oktatás szerepét megtartva, illetve növelve a kutatással szemben megpróbálják a múzeumot jobban önfenn tartóvá alakítani. Marketing tevékenységük minőségét jelzi az a tény, hogy sokféle információs és oktatási anyagot publikálnak, a helyi sajtóban, programajánlatokban gyakran szerepelnek. Lehetőségünk nyílt a múzeum kis tanulmányi kiállításának megtekintésére is.

A Berenschot gazdasági tanácsadó cég munkatársának előadása a pénzügyi igazgatás témaköréről szólt. Bár a pénzgazdálkodás holland felfogása áll a legtávolabb a magyar gyakorlattól, talán nem volt haszontalan egy másfajta közelítéssel megismerkedni. A résztvevők között nem volt gazdasági szakember, de mindazok számára, akik egy kutatási téma, kiállítás megvalósításáért vagy egy intézmény költségvetésének egy részéért felelősek, fontos átlátni a büdzsé alakulásában szerepet játszó tényezőket. Rövid betekintést kaptunk a könyvelés, mérlegkészítés alapjaiba, annak érdekében, hogy intézményünk „termékeinek” költségeit és profitjait megfelelően ki tudjuk számítani. Terméknek tekinthető ebben az értelemben egy megvalósult kiállítás csakúgy, mint egy megjelent könyv, vagy egy kutatási jelentés. A pénzügyi igazgatásnak is fontos eleme a folyamatok fázisainak átláthatósága, a menetköz-i ellenőrzés, a végső elemző kiértékelés. Talán szerencsésebb lett volna a pénzgazdálkodás általános szempontjait több konkrét múzeumi példán keresztül szemléltetni.

Lehetőségünk nyílt meglátogatni a nemzetközi muzeológiai híradásokban a holland múzeumi „privatizáció” – az önállósodás útörőjeként említett arnhemi Szabadtéri Múzeumot. 1987-ben, amikor a

holland kulturális minisztérium pénzügyi okok miatt be akarta zárni az arnhemi múzeumot, a jól felépített PR hadjárat nyomán egy nap alatt több mint 100.000 ember ment el demonstrálni a múzeumba. Az esemény és az ezt követő parlamenti interpelláció ösztönző szerepet játszott a múzeumi gyűjtemények restaurálására szolgáló Delta program beindításában, illetve a hollandiai állami múzeumok önállóvá válásának folyamatában. A múzeum igazgatójának szuggesztív előadásából megismerhettük az elmúlt 10 év fontos eseményeit, az önállósodás hatásait mind az intézmény, mind a munkatársak életében. A múzeum gazdag anyagából azokat a részeket mutatta be, melyek a szabadtéri múzeum kínálatát bővítették, megvalósításuk egyben új típusú menedzselési feladatokat is jelentett: 1. villamos projekt (az 50 hektáros területen való közlekedés megoldása kapcsán – szponzorszerzés, – tudományos háttér, – önkéntesek alkalmazása, megvalósítás helyi összecszereléssel) 2. sör projekt (serfözde hagyományos enteriőrrel, kiegészítve modern épületben tablókkel a holland sörfőzésről, multimédiával) 3. bemutató – tanulmányi raktár (komputeres információkkal). A látottak alapján meggyőződhattunk arról, hogy a Nederlands Openlucht Museum az ország értékes, szakmailag megalapozott nemzeti közgyűjteményeinek egyike.

A rotterdami Városi Történeti Múzeum „csak” színhelyül szolgált ahhoz az előadáshoz, melyet a holland – magyar múzeumi menedzsment program egyik indítója, jelenleg a múzeum menedzsere tartott, Független működés vagy központosítás címmel. Előtte betekintést kaptunk a magyar vonatkozású grafikai anyagukba (térképek, metszetek, 1956-os karikatúrák). A múzeum kiállításai közül megnéztük egy XIX. századi műgyűjtő, Abraham von Stolk gyűjteményét. Az előadásból megtudhattuk, hogy 4 önkormányzati múzeum és a művészeti központ 24 éven át közös gazdálkodást folytatott egy erre a célra létrehozott intézmény (Dienst Gemeentelijke Musea) közreműködésével. A közös szolgáltató központ tevékenysége kiterjedt a fogó és állóeszköz készletek beszerzésétől a restaurálás megrendeléséig. A múzeumok ebben a felállásban szakmai függetlenségüket megőrizték. A közönség számára ez a szövetség nem volt látható. Az intézmények jellege és fejlődése azonban annyira eltérő volt, hogy ez a szervezet (értelemszerűen a hatodik intézmény) az intézmények kívánságára 1995 december 31-én megszűnt.

A holland kulturális minisztérium munkatársa a nemzeti múzeumok önállósodásáról számolt be. Az állami múzeumok (17 múzeum és 4 háttérintézmény) önállóvá válásának folyamata 1988-ban kezdődött és 1994-ig tartott, háttérben többek között a megnövekedett kormányservezet és apparátus csökkentése, a múzeumok működésének hatékonyabbá tétele és az az igény állt, hogy a változások eredményeként a múzeumok „régiségraktárakból” kulturális vállalkozásokká válhassanak. A nemzetközi példák tanulmányozása, előzetes vizsgálatok, hosszú elő- és felkészítés és nyilvános viták után a korábban a kormányzat részeként működő múzeumok „külső autonómiát – önállóságot” élveznek, ennek feltételeit törvényben rögzítették, melynek legfontosabb elemei: 1. A gyűjtemények állami tu-

lajdonban maradnak, kezelésükért teljes egészében a múzeumok felelősek, a műtárgyak nem eladhatók;

2. Az épületek szintén állami tulajdonban maradnak, fenntartásukért az állami épületfenntartó vállalat felelős, a fenntartásra külön költségvetés van, a múzeum bérlői az épületet, dönthet a bérbeadásról;

3. A múzeum szervezeti felépítéséért, igazgatásáért az igazgató felelős, őt a miniszter által kinevezett igazgatótanács választja, a múzeum alapítványhoz hasonló formában működik;

4. Az épület fenntartása, a múzeum működtetése, a gyűjtemények gondozása továbbra is (négy éves szerződéssel megállapított keret) alapvetően állami költségvetésből történik. Ez 1996-ban a múzeumok költségeinek 85%-a. A bevétellel szabadon gazdálkodhatnak, egyéb forrásokat is felhasználhatnak. Hosszabb távon – a szabadabb működés következtében – a saját bevétel növekedésével számolnak.

A hágai Könyvmúzeum igazgatójának ismertetőjéből megismerkedhettünk egy önállóvá vált kis múzeum problémáival, a változások eredményeivel. A 150 éves gyűjtemény és kutatóhely életében az önállóvá válással párhuzamos, jelentős változások történtek. A zárt, a látogatókat eleinte csak havonta kétszer fogadó intézmény nyitott a közönség felé. Az átalakulás előkészítése hosszú ideig tartott, ebben az időszakban külső tanácsadók bevonásával új alapelveket fogalmaztak meg az intézmény feladataival, tevékenységi körével kapcsolatban. Üzleti tervük elkészítésénél – ennek alapján kapták korábban évente, legutóbb négy évre a minisztériumi költségvetést – különös figyelmet fordítottak a közönség igényeire, elvárásaira. A dolgozókat tréningekkel készítették fel a nem közalkalmazotti státusból is eredő változásokra. Tájékoztatót kaptunk az igazgató, illetve a felügyelő testület jogköréről. Megtudhattuk, hogy kb. 1500 dolgozó képviselőjében létrejött a volt állami múzeumok szövetsége, mely az új státus következtében kialakult problémákkal foglalkozik (pl. a szakszervezetekkel tárgyal). Kérdéseink nyomán választ kaptunk arra, hogy a változások az önállóvá vált intézmények mellett a fenntartók (minisztérium, önkormányzatok) részére milyen kockázattal járnak.

Az ország talán legismertebb múzeuma, az amszterdami Rijksmuseum helyzetével is megismerkedhettünk. A gyűjteményi igazgató ismertette a múzeum kialakulásának történetét, gyűjteményi felosztását. Megtudhattuk, hogy a múzeum egyrészt nemzeti szimbólum, kulturális identitás kérdése a hollandok számára, másrészt nemzetközi jelentőségű világmúzeum. Az 1885-ben épült palotában sétálva megismerkedhettünk a különböző átépítések, bővítések eredményeivel, és az ebből fakadó problémákkal. Az intézmény nemzeti „kincstárból” nemzetközi jelentőségű kiállító/kutatóhely kíván válni (jelenleg a látogatók fele hazai), ezért olyan belső átalakítás és szervezeti változás mellett döntöttek, mely nem zavarja a külső homlokzati képet, de hatékony lépést jelent a közönség jobb kiszolgálása érdekében. Ennek első lépéseként felújították a déli szárnyat, mely új bejáratot, liftet (a mozgáskorlátozottak számára), belső lépcsőt kapott, létrehoztak éttermet, mosdókat, múzeum-shopot, ruhatárat, kialakítottak egy reprezentatív teret kisebb rendezvé-

nyek részére. Az új szárny kiállításai, ázsiai művészet, holland festészet a 18-19 században, viselet- és textilkiállítás olyanok, melyekben a látogató a kiállításról különböző segédanyagok segítségével igen gazdag információt szerezhet be. A nyitás a közönség felé egy tudatos múzeumpolitikai koncepció része, e tervről és egyes fázisairól folyamatosan tájékoztatják a sajtót, szóróanyagokkal, publikációkkal a közönséget bevonják és felkészítik a változásokra.

A Holland Múzeumi Szövetség igazgatója Amszterdamban fogadta a csoportot. Az újjáalakult múzeumi szövetségnek jelenleg több mint 360 intézményi tagja van a különböző statisztikákban nyilvántartott 7-900 holland múzeum közül. A jelentősebb múzeumok képviseltetve vannak. Szerepe a holland múzeumi közéletben egyeztető jellegű. Korábban elsősorban egyéni tagjai voltak, a változás a jobb hatékonyság érdekében az elmúlt évben következett be. Az egyéni tagok, mint intézményi alkalmazottak delegálhatók munkacsoportokba, illetve szekciókba. Ez év áprilisában költöztek egy olyan épületbe, amelyben a holland ICOM, a holland Múzeubarátok Szövetsége, a Múzeumi Bérletek Irodája és az Állami Múzeumok Szövetsége kapott helyet. A rövid összefoglalásból információt kaphattunk a szövetség rendelkezésére álló pénzügyi keretről, melynek legjelentősebb része minisztériumi támogatás, 300 ezer gulden folyik be a tagdíjból és 100 ezer gulden a szövetség folyóiratának, a Museumvisie-nek hirdetési és előfizetési díjaiból (a kiadást ez természetesen nem fedezi). Feladatuknak tekintik többek között a múzeumok regisztrációs rendszerének kidolgozását, hivatalos kísérőnk, – Weij kisasszony – ebből a témából készíti disszertációját a Reinwardt Akadémián.

A Központi Műtárgylaboratórium (Amszterdam) igazgatója beszámolt az intézmény kutató-szolgáltató tevékenységéről, majd az Állami Restaurátorképző Iskola munkatársa vezetett körbe, részletes felvilágosítást adott az iskola tevékenységéről, eredményeiről. Beszámolt arról, hogy eddig a két intézmény önállóan működött, 1997 januárjától az állami műtárgy-gyűjteményi intézettel együtt mind a hármat összevonják. A fúzió problémáiról (az eltérő funkciók összeegyeztetése, a munkatársak és a laboratóriumok elhelyezése, az új struktúra kialakítása...) részletes tájékoztatást kap-

tunk. Megtudtuk, hogy február óta fúziós menedzserük van, munkacsoportok készítik elő a változásokat. A hatvanas évek óta működő laboratóriumot/kutatóintézetet a gyűjtemények anyagvizsgálati, konzerválási-restaurálási gondjainak központi ellátására alapították. Analtikai laboratóriumukat – amely műszerrel kiválóan ellátott – kormeghatározásra, technológiai, restaurálási célokra valamint a hamisítások leleplezésére használják, elsőrangú összehasonlító gyűjteményük van.

Végül az amszterdami Történeti Múzeumot látogattunk meg. A múzeum PR menedzsere beszámolt a múzeum egyre növekvő PR és marketing tevékenységéről. Évente 150-200 ezer látogatójuk van, 70%-ban holland, számosan többször ellátogatnak a múzeumba, részükre sok időszaki kiállítást, speciális programot kínálnak. Ismertetésében felsorolta azokat a szempontokat, melyeket marketing munkájuk során figyelemmel kell kísérniük: a múzeumok és a kollégák viszonya jó, de az intézmények versenyhelyzetben vannak; a hazai és külföldi látogatók eltérő kiállításokat és propagandát igényelnek; igen fontos a sajtóval kialakított jó viszony ápolása (a múzeumról évente kb. 2000 tudósítás, hír, cikk jelenik meg); hasonlóan fontos a működő kapcsolat kialakítása a turizmus szervezeteivel (így juttatható rendszeres információ hazai és külföldi turisták részére). Megtudtuk, hogy minden kiállítást egy önálló projektnek tekintenek, első lépésként feláll a team, tagjai között a különböző szakemberek között a public relation-ért felelős munkatárs is mindig megtalálható. Követhető példaként elmondta, létrehoztak Museum Agenda elnevezéssel egy olyan (számítógépes) kínálatot, mely lehetőséget ad informálódásra és főképpen

egyeztetésre a múzeumi programokkal, kiállításokkal, megnyitókkkal kapcsolatban.

A magyar résztvevők számos egyéni konzultációra fordultak, részben a meglátogatott múzeumokban, részben a szakterületüknek megfelelő intézményekben (Leiden – Régészeti Múzeum, Amszterdam – Építészeti Múzeum). Programon kívül csoportosan megnéztük a hágai Panorama Mesdag múzeumot, részt vettünk a hágai Történeti Múzeum kiállításának megnyitóján. Egyénileg még számos múzeumot látogattunk meg. Ezek során több olyan, a hagyományos tárgy/szöveg bemutatástól eltérő audio-vizuális illetve kinetikus-teátrális bemutatói formával találkozhattunk, melyek alkalmazása részben már itthon is megkezdődött. Lehetőség nyílt műemlékvédelmi vonatkozású ismeretszerzésre is, főleg a történeti épületek múzeumi felhasználása, illetve a régi és új részek kapcsolódása, egymás mellett élése terén. A program szakmai része mellett a tanulmányutat városnézéssel, rotterdami és amszterdami hajózással, hivatalos és félhivatalos vacsorákkal tették a szervezők igazán élvezetessé. Bár úgy éreztük, a program túl feszes, a meglátogatott múzeumok kiállításaira nem jutott elég idő, mindannyian tapasztalatokkal gazdagabban, követendő és elvetendő példákkal megismerkedve tértünk haza.

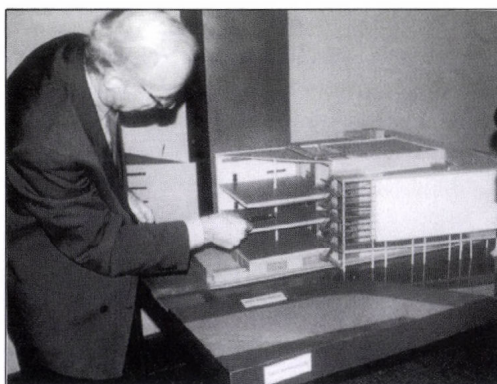
A tanulmányútról részletes beszámoló készül, mely a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület gondozásában fog a közeljövőben megjelenni.

A résztvevők jelentéséből összeállította és kiegészítette Wollák Katalin

A tanulmányút résztvevői (álló sor): Vámos Éva (Múszaki Múzeum), Éri István (Pulszky Társaság), Mihály Mária (MKM Múzeumi Osztály), Manus Brinkman (Holland Múzeumok Egyesülete), Timárné Balázs Ágnes (Magyar Nemzeti Múzeum), Szőnyi István (Szépművészeti Múzeum), Pintér János (MKM Múzeumi Osztály), Deme Péter (Millecentenáriumi Emlékbizottság), Kócziánné Szentpéteri Erzsébet (Közlekedési Múzeum), Tari János (Néprajzi Múzeum), V. Lovay Zsuzsanna (Iparművészeti Múzeum), Wollák Katalin (Magyar Nemzeti Múzeum), Petravich András (Magyar Építészeti Múzeum) **Ülő sor:** Astrid Weij (Holland Múzeumi Szövetség), Cseri Miklós (Szabadtéri Néprajzi Múzeum), Marie Christine van der Sman (Hágai Történeti Múzeum), Vásárhelyi Tamás (Magyar Természettudományi Múzeum), Balázs György (Magyar Mezőgazdasági Múzeum)

Az épülő leideni Természettudományi Múzeum makettjét mutatja be a múzeum igazgatója

The director introduces the model of the new Natural History Museum in Leiden



Egy ír muzeológus Budapesten

Brian Lacey

Nagyon örültem, mikor előadóként meghívást kaptam a „Múzeumok marketingje a millicentenárius évében és azután; a kulturális turizmus megközelítésében“ c. konferenciára. A belső vitákban való részvétel rendkívül ösztönző és kissé zavarbaejtő volt, magam is tanultam a beszélgetéseken.

Az észak-ír Derry vagy Londonderry város Kulturális Örökség és Múzeumi Szolgálatának vezetője vagyok (valamint a Museum Ireland c. lap szerkesztője). Városunk mindössze 100 ezres lélekszámú, és tulajdonképpen egész Írországon nem lakik több másfél millió embernél. Múzeumi szolgálatunknak mégis sikerült kivívnia némi hírnevet az országban. Az 1992-ben megnyílt Tower Múzeum az egyetlen olyan intézmény, amely mind a britektől, mind az írektől elnyerte „Az év múzeuma“ – díjat, és 1994-ben külön ajánlották „Az év európai múzeuma“ díjra. Ezt a múzeumot és az egész szolgáltató szervezetet azokban az időkben kellett létrehozni és működtetni, amelyet néhányan polgárháborúnak neveznek, de mi csak úgy emlegetjük, „nehéz idők“.

Mikor kézhez kaptam a meghívást, egyetlen dolog aggasztott: nagyon keveset tudtam Magyarországról és a magyar múzeumokról. Mint oly sok ír, tudatában voltam, hogy az általunk is őrzött kelta kultúra ebben a régióban gyökerezik. Ezenkívül megjelent előttem egy könyv, melyet XX. századi történelmünk rendkívül nagyhatású írásaként tartanak számon. A könyv címe: Magyarország feltámadása, szerzője pedig Írország ismert nacionalista politikai hőse, Arthur Griffith, a független ír Szabad Állam első miniszterelnöke, aki ebben a könyvében az osztrák-magyar viszony tanulságait próbálta az ír-brit helyzetre alkalmazni. Magát inkább Kossuth Lajoshoz érezte hasonlatosnak Deákkal szemben, a közéletben azonban az utóbbi politikáját tartotta követendőnek. Mialatt a brit parlament következetesen megakadályozta az ír önállósodási törekvéseket, Griffith a brit-ír „kiegyezés“ eszméjét támogatta a forradalommal szemben. Griffith mozgalmat alapított, melynek neve gael nyelven Sinn Féin („mi magunk“).

A városi múzeumok tavalyi, Barcelonában megrendezett nemzetközi szimpóziuma után nagy örömmre szolgált, hogy megnézhettem a Budapesti Történelmi Múzeum új kiállítását. A tárlat kiváló bevezetés volt Budapest, s ezen keresztül Magyarország történetéhez. A kiállítás gazdagsága ámulatba ejtett, csakúgy, mint a kiállításrendező ötletessége. Mindezt még csak fokozta a kiállítóterem ablakából nyíló nagyszerű kilátás a városra és a Dunára, mely nyilvánvalóan része volt a kiállítás által közvetített történetnek. Múzeumi emberként természetesen a kiállítás módjának tanulmányozásával

legalább annyi időt töltöttem el, mint a tárgyak szemlélésével. Még ötleteim is támadtak, hol változtatnék egy kicsit rajta. Az elhelyezett angol magyarázó szöveg épp elegendő volt, hogy világos áttekintést adjon a kifejezni kívánt történetről. A tárgyak elhelyezése és a kellékek pedig már elvégezték a többi. A kiállítótermet úgy hagytam el, hogy – idegen nyelvűségem és idevonatkozó történelmi ismereteim hiányosságai ellenére – világos, ha mégoly alapvető is, benyomásokkal rendelkezem, mi több, erős motiváltsággal, hogy még többet megtudjak. Hozzá kell még tennem, hogy őszinte elismerést váltott ki bennem – a többségükben láthatóan fiatal – látogatók nagy száma. A Szépművészeti Múzeumban megismerhettük a múzeum problémáit, de betekintést nyertünk kincseibe is. A Nemzeti Múzeumban tanúi lehettünk az ott folyó hatalmas helyreállító és építő munkáknak. Kissé csalódott voltam hogy emiatt nem láthattam Szent István koronáját, de legalább eggyel több okom lesz, hogy visszatérjek Budapestre. Kilépvé az épületből, közvetlenül a múzeummal szemben megpillantottam ír kultúránk egyik legfontosabb képviselőjét, egy ír „kocsmat“. A Néprajzi Múzeumban a bámulatos előcsarnokon keresztül jutottunk be az „Ethno-Phono-Photo-Kinematographia“c. kiállításba. Mind a néprajzi anyag, mind a gyűjtésre és felvételek készítésére használt tárgyak nagyszerűek voltak, nemkülönben az ötlet, hogy e kettőt összekapcsolják. A legtöbb embert ugyanis legalább annyira érdekli a technika, az, hogy hogyan készül valami, mint a végeredmény. A kiállítás remekbe sikerült tisztelgés mindazok előtt a magyar férfiak és nők előtt, akik oly sokat tettek ezen a téren, és főhajtás a népi mesterségek magyarországi és külföldi képviselői előtt. Az Iparművészeti Múzeumban a földszinti berendezési tárgyak és díszítések mellett leginkább az emeleti kiállítás nyerte el a tetszésem, amely a különböző mesterségek képviselői által felhasznált anyagok megmunkálási módjait mutatta be. Összefoglaló szövegek és feliratok ugyan sajnos csak magyarul készültek, de a tárgyakat és illusztrációkat olyan ügyesen választották ki a rendezők, hogy a kiállítást kitűnően lehetett követni.

Idő hiányában nem tudtam végiglátogatni az összes múzeumot, amelyeket szerettem volna. A konferencián kialakult vitákból kiderült, hogy vannak problémák, de az is, hogy sokan munkálkodnak e problémák elhárításán. Azon szerencsések közé tartozom, akik tanúi lehetnek az erőfeszítéseknek. Remélem, hamarosan újra ellátogathatok ebbe a gyönyörű városba, s hogy talán lesz alkalmam a magyar kollégáknak megmutatni a mi múzeumainkat is. Ahogy gael nyelven mondjuk: céad mile fáilte romhat – Isten hozta önöket ezerszer! ■



Brian Lacey, who has charge of the Heritage and Museum Service for the Londonderry City Council, Northern Ireland, and is editor of the Museum Ireland, shares his experiences of his visits to Hungarian museums with Hungarian museologist readers.

Az 1996. évi Múzeumi Világnapra

Majális a Múzeumkertben

Heleszta Sádor

To the International Museum Day

On the occasion of the Museums' World Day on the 18th of May this year, the Hungarian National Museum organised a May Festival in the Museum Garden and in the evening held the first ball for Hungarian museum staff inside the building. The Festival was patronized by the Mayor of Budapest and the Mayor of the 8th District and was opened by dr. Bálint Magyar, Cultural Minister. About 40 museums from Budapest and throughout Hungary presented their programs, publications, exhibits and copies of their works of art. In the „Street of Masters“ ca. 70 craftsmen and people's artists exhibited and offered for sale their metal, wood, leather and textile etc. works. On two stages ten groups presented songs, dances and plays intended for festivals and the workplace. About 20.000 of the visitors to the Festival were able to take part in an excellent and entertaining program and quench their thirst in a Tokay wine-growers' shop, a beer garden and in a teahouse. The evening ball was coloured by a cultural show, a fashion-show, a raffle, and also the prizes of the contest for caricaturists and museum visual designers were awarded during the event. We hope that with this successful Festival we were able to lay the foundations of a long lasting tradition.

Az idősebbek még emlékezhetnek rá, hajdan Múzeumi Hónap volt hivatott a köz figyelmét a múzeumok felé fordítani; mostanság már annyi mindenre kellene figyelni, hogy csak napok jutnak az Anyák mellett a Környezetvédelemre, a Földre, a Pedagógusokra, a Nőkre, a takarékosságra, a Kihívásra, stb. – kettős jubileum jegyében került sor. A jelenleg 135 országból közel 12.000 tagot számláló ICOM 1946-ban alakult meg, így éppen 50. születésnapját ünnepelhetné. Az először 1977-ben meghirdetett Múzeumi Világnap pedig huszadszor került megrendezésre, ezévből az értékeknek a jövő számára történő megőrzése jelszavával. Az ICOM a múzeumbárátok széles táborát arra szólította fel, hogy vállaljon aktívabb szerepet a közgyűjtemények gyarapításában.

A jeles nap társadalmi fontosságát hangsúlyozandó döntött úgy a Magyar Nemzeti Múzeum vezetősége, hogy – hagyományteremtő szándékkal – május 18-án megrendezi a Múzeumkertben a Múzeumok Majálisát, és estére bálba hívja a szakma képviselőit és a múzeumok ügyének támogatóit. A Majális programjának, tartalmának összeállítása feladata a Közönségkapcsolatok Főosztálya munkatársaira hárult, az anyagi feltételek és az „infrastruktúra” biztosítását a Gazdasági Osztály vállalta magára. (Az életben a szereposztások persze sohasem ilyen egyszerűek: a gazdaságiak is szervezték a programokat, a közönségkapcsolatok is keresték a támogatókat!)

Milyen legyen egy Majális, ha Múzeumi?

Pro primo: adjon teret Budapest és a vidék múzeumainak a nagyközönség számára való bemutatkozáshoz. Kínálja azt a – szinte páratlan – lehetőséget, hogy aki végignézi az itt bemutatott programjaikat kiadványaikat, becses műtárgyaikat és szép műtárgymásolataikat, az a látogató tudja: ha nyáron – az év során bármerre is viszi útja az országban, hol, mit érdemes megkeresnie, felébredt érdeklődését hol lehet kielégítenie.

Május 18-án a Múzeumkertben közel 40 múzeumunk mutatkozott be, eltérő „energiabefektetéssel” és változó anyagbőséggel, de egyöntetű sikerrel. A legnagyobb közönségtetszést mégis azok s múzeumok aratták, amelyeknek egész kollektívája szorgoskodott azért, hogy installációját minél látványosabbá, szórakoztatóbbá, változatosabbá tegye.

Milyen legyen egy Majális, ha Múzeumi?

Pro secundo: hívja soraiba a fa, a fém, a kő, az üveg, a papír, a csuhé, stb. mestereit, a ruhák, az edények, a hangszerek, a játékok, a (mézes- és kürtös) kalácsok művészeit. stb., hogy mutassák be és kínálják eladásra alkotásaikat. Olyan „tárgyakat”, amelyek elődei és utódai – maguk is – ott vannak, ott lehetnének és ott lesznek a különböző múzeumok tárlóiban és raktáraiban. Ezzel is jelezve a múzeum nem holt világ, a múlt megújulva él a jelenben, és a jövő értékei ma is születnek.

A Majálisra közel 70 népművész, iparművész és meseterember jelent meg – részben személyes meghívás, részben a Magyar Művelődési Intézet és a Kisiparosok



Országos Szövetsége segítő közvetítése alapján. Lényegében sikerült megvalósítani azt az elképzelésünket, hogy mércét tartunk a Múzeumok Majálisán megjelenetknél – mind a szakma, mind a nagyközönség körében osztatlan sikert aratott a színvonalas „Mesterek utcája”.

Milyen legyen a Majális, ha Múzeumi?

Pro tertio: kínáljon gazdag programot a látogató kicsiknek és nagyoknak. Idézve évszázadok és kultúrák dalait és táncait, társadalmi rétegek és etnikumok ünnepnapjait és hétköznapi multságait, vásárok hangulatát és bálók légkörét, stb. S egy-egy „műsor” után adjon időt vásárfiát keresni, kortyolgatni vagy falatoztatni, a rátalált ismerősökkel szót váltani a látottakról, üldögélve szemlélődni az árnyas fák alatt ...

A két zivatarzóna közé beékelődött hibátlan napsütésű szombaton 10 együttes lépett fel a Múzeumkert „színpadain”. Volt széphistória Árgyilus királyfiról és tündérléányról, históriás ének magyarok viselt dolgairól, voltak élő személyek és voltak bábok, volt musical és volt népdal – mindenki ízlésére és mindenek tetszésére.

Milyen legyen egy Majális, ha Múzeumi? Nem utolsó sorban kissé szakmai. Adjon lehetőséget a mediaszakemberek elképzeléseinek, eredményeinek bemutatására, mozgassa meg a muzeológusok képzelőerejét is: milyen új technikákkal, kifejezőmódokkal lehet vonzóbbá, „interaktív”-vá tenni, szórakoztatva tanítóbbá varázsolni a múzeumok világát.

Multimédia Majális előadói vázolták a technika-kínálta lehetőségeket – a szakmai információs-láncoktól az ismeretterjesztés korlátlanul bővíthető formáin át a rackatárak virtuális kiállításá tévésének módjáig -, s egy tartalmas eszmecsere keretében gyakorlatilag is lehetett ismerkedni a már megvalósult media-programokkal.

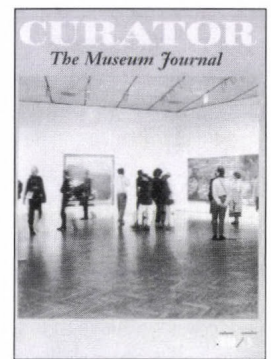
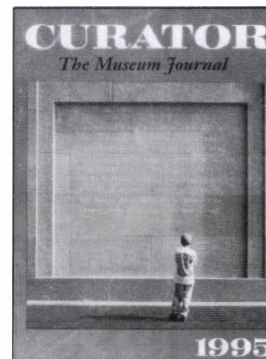
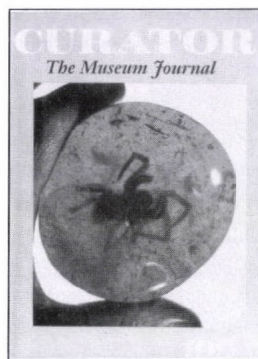
Mi kell még egy Majálishoz? Volt sok virág – s májusi kertek és balkonok gazdagon színesedhetek s aki még ért a virágok nyelvén, kedve szerint vallhatott egy csokorral szíve hölgyének.

Volt vidámság, a karikatúristák „Fonák Múzeum”-a gondoskodott erről. Kaján Tibor csipkelődései elnyerték a Muzeológusok Díj-át, Gerse László javasolt múzeumi piktogramjait pedig a Közönség Díj-azta. Az építész-mérnök egyetemisták igyekeztek „bogarát ültetni” az illetékesek fülebe: múzeum-látványtervével Nagy Gábor nyert Muzeológusok Díját, és Lukács Péter vitte el a pálmát a Közönség Díj-ával. Arról lapzártáig nem kaptunk értesítést, hogy melyik önkormányzat illesztette költségtérítésére új múzeum építését. Volt Gyereksarok múzeumpedagógiai foglalkozásokkal az „Égigérő fa” kézműves foglalkozásaival és gyermekrajzversennyel. Volt továbbá protokoll is: dr. Magyar Bálint kultuszminiszter nyitotta meg 10 órakor a Majális, miután már – egyáltalán nem a protokoll szerint – végigjárta a, múzeumok sátrait; a megnyitó után pedig s tiszteletére adott fogadásán szót váltott a muzeológusokkal a szakma gondjairól.

Azután közeledett az este. A múzeumok és a mesterek összepakoltak, a sátrakat bontani kezdték, a közel 20.000 látogató lassan hazatért, – a Magyar Posta kihelyezett hivatalában utoljára koppant az emléklapon az alkalmi pecsét: MÚZEUMI VILÁGNAP '96. MÚZEUMOK MAJÁLISA A MÚZEUMKERTBEN 1996. V. 18.

Folyóiratszemle

CURATOR



The Museum Journal a new yorki székhelyű American Museum of Natural History negyedéves folyóirata.

39 éve biztosít fórumot öt földrész muzeológusainak, restaurátorainak, múzeumainak. Főszerkesztője Samuel M. Taylor.

A Curator állandó rovatai:

Fórum: aktuális szakmai kérdések megvitatása;

Cikkek: kutatási eredmények közlése, vizsgálatok ismertetése;

Technikai jegyzetek: kiállításrendezéssel, raktározással stb. kapcsolatos technikai megoldások, új eredmények, javaslatok;

Kiállítás ismertetések: a rovat kiállítás-kritikával is foglalkozik a rendkívül részletes ismertetéseken kívül;

Könyvismertetés: minden fajta muzeológiai jellegű kiadvány bemutatása.

A korábbi évfolyamokkal összehasonlítva feltűnően gyarapszik a közölt fényképek száma, 1995-től színes címlappal jelenik meg a B/5 méretű, számonként 72 oldal terjedelmű folyóirat.

A következőkben ismertetjük a rendelkezésre álló 1994-es teljes, az 1995-ös csonka évfolyamot és az első számot 1996-ból.

A felsorolt évfolyamok egyes számai szinte kivétel nélkül a mai napig aktuális kérdésekkel foglalkoznak. Így pl. a 94/1. számban Robert Macdonald a Museum of the City of New York igazgatója a „Question of Ethics”, c. cikkében az AAM (American Association of Museums) – amelynek '85 óta Macdonald az elnöke – által beterjesztett etikai kódextervezet kidolgozásának és elutasításának körülményeiről ír.

Az 1906-ban alakult AAM a 20-as években fogadtatta el az amerikai múzeumok el-

ső etikai kódexét. Szükségességét az átfogó múzeumi törvény hiánya indokolta. A 70-es évek végére már nem is emlékeztek erre, ezért határozta el Mr. Macdonald rögtön megválasztása után az új kódex kidolgozását. 1991-re megvitátásra készen állt, de azonnal támadni kezdték.

Az etikai kódex elutasítása az amerikai múzeumok szervezetében gyökerezik. Ugyanis az USA-ban az AAM-be felvételt nyert intézményeket tekintik múzeumoknak. A felvétel kritériumait nem ismerjük, de tény: a több ezer tagintézmény között számos, nem elsődlegesen gyűjtéssel, hanem bemutatással, ismeretterjesztéssel foglalkozó van s ezek is múzeumnak nevezik magukat. Főleg a természet- és műszaki tudományok népszerűsítését szolgáló exploratóriumok, science hallok és művészeti galériák kerül-

hetnének nehéz helyzetbe a kódex elfogadása esetén. Az új tervezet ugyanis megtiltja a különböző dotációk nem rendeltetésszerű felhasználását, a gyűjtemény részét képező tárgyak eladását.

Macdonald úr figyelmezteti kollégáit: mielőbb meg kell alkotni működésük szabályait és nem szabad várni addig, amíg a szükséges lépéseket a kormány teszi meg.

Alan J. Friedman a New York Hall of Science igazgatója „Miért vallott kudarcot az 1991-es etikai kódex” c., ugyanebben a számban megjelent cikkében rámutat: a tervezet túlzottan hagyományos szemléletet képvisel.

Nem vette figyelembe a múzeumok fejlődésének új irányát és mindazokat a nehézségeket, amelyekkel a múzeumi szakmának számolni kell.

A londoni National History Museum Kiállítási és Közművelődési osztályának vezetője Giles Clarke „Múzeumi belépődíjak” címmel (Museum Admission Charges) a belépődíjak bevezetése óta eltelt öt év tapasztalatait vázolja. Az angliai állami múzeumokba való évszázados szabad belépést a 70-es évek végétől fokozatosan megszüntették. Clarke szerint ez a lépés nemcsak olyan mértékben javította költségvetési egyensúlyukat, amelyre a kormány képtelen lett volna, hanem növelte az intézmény munkatársainak felelősségét: a látogatókat a lehető legjobb „kiszolgálásban” kívánják részesíteni.

Előre a kritikáért! biztatja a szakembereket Diana F. Cohen, a Smithsonian Institution munkatársa, egyben az Exhibitionist c. folyóirat főszerkesztője. A múzeumi kiállítások kritikájának fontosságát hangsúlyozza.

Szükség van-e még múzeumokra? teszi fel a kérdést Charles Alain Watkins az észak-karolinai Appalachian Múzeum igazgatója, aki megállapítja: a múzeumok szinte kivétel nélkül krízishelyzetben vannak, főleg gazdasági okokból.

Az USA egyik legjobb múzeuma a chicagói Art Institute mindig előbbre jár a szakma fejlesztésében, mint hasonló nagyságrendű társintézményei. 1992-ben is érdekes kiállítással jelentkeztek. A magyarra csak nehezkésen lefordítható: *Art Inside Out: Exploring Art and Culture Through Time* című művészettörténeti ismeretterjesztő kiállításon 12 műtárgy, számos fotó, interaktív számítógépes és videóségédlet magyarázza el a művészetek fejlődését. Véletlenül e sorok írója is látta ezt a kiváló kiállítást, melyről ismertetője Ronne Hartfield, a múzeum közművelődési vezetője úgy nyilatkozik, hogy megkezdődött a múzeumok alapvető változása. Az elitnek szóló kiállítások helyett, az új közvetítők felhasználásával az ismeretek átadása lesz az irányadó.

A 94/2. szám csaknem teljes egészében az 1993-ban a Minnesota-i Biology and Science Museum munkatársai szervezésében rendezett ülés előadásait közli. A kiállítási szemlében olvashatunk a Smithsonian Institution munkatársainak szervezésében a National Museum of American History-ban (Washington) megnyílt kiállításról. A bemutató egyike azoknak az Amerika-szerte látható didaktikus kiállításoknak, melyek eredeti tárgyak, másolatok, fotók, videó stb. segítségével aktivizálja a látogatókat, elsősorban a gyerekeket és ezzel elősegíti a kiállítás mondanójának könnyebb megértését.

A 94/3. számban ismét felvetődik a „van-e még szükség múzeumra” kérdése. A Fórum rovat mindhárom cikke Ch. A. Watkins éveleji tanulmányára reagál. David Resnicow: *What is Watkins Really Asking?* – Lisa Roberts: *Rebuttal to „Are Museums Still Necessary?”* és végül L.K. Kramer: *Cultural Elitism vs. Cultural Diversity in the Art Museums of the Nineties* címmel. Joann Moser *Museums and the Living Artists* című cikkében a múzeumok és az élő művészek egyre növekvő és mélyülő kapcsolatát elemzi.

Beyond the Blockbuster: Good Exhibitions in Small Packages a címe E. W. Lee írásának. A szerző a kis kiállításokat előnyösebbnek tartja mind a muzeológusok, mind a látogatók szempontjából, a nagy attrakciókkal szemben.

The Exhibition: Lecture or Conversation? Joaneath Spicer problémája a múzeumi szakmai számára általános érvényű lehet. A kiállítás előadás vagy beszélgetés kérdése mögött a múzeumi közlésmód megújításának problémája feszül.

Hogyan tud a múzeum a századvég és a jövő század emberének kérdéseire megfelelni?

Phyllis Rabieau ismerteti a kiállítási szemlében a *Becoming American Women* c. kiállítást a Chicago Historical Society rendezésében. A tárlat a zsidó emigránsnők öltözködési szokásainak változását mutatja be 1880-1920 között.

A folyóirat 1994-es utolsó számában a főszerkesztő panaszos bevezetőt írt: A századvégi múzeumok megújulás előtt állnak. Egyik törekvésük az, hogy ne csak a múlttal, hanem a jelenel is foglalkozzanak, tartsanak lépést a jelen történéseivel. Ezek az ambíciók azonban

sokszor súlyos, elmarasztaló kritikákat kapnak. Kapcsolódik a témához J. Weinberg: *A Narrative History Museum* című írása. Az Egyesült Államok Holocaust Museum-ának igazgatója kifejti: az 1993-ban megnyílt múzeum nem gyűjteményekre, hanem tényekre épül. A tényeket pedig objektíven mutatják be, a kiállítás elemei alkalmasak a nézők bevonására a történelemben és az események megértésére.

Négy szerző terjedelmes közös munkája a borostyán fossziliák hamisításáról és felismerésükről szól.

A kiállítási rovat is a már említett Holocaust Emlékmúzeum nyitó kiállítását ismerteti. A recenzens a múzeum létrejöttének célját, feladatát magyarázva hangsúlyozza az 1939-1945 közötti eseményeket 50 év távlatát nem könnyű a ma emberének közvetíteni.

A 95/1. szám központi témája az etnikai kisebbségek jelenléte ill. megjelenítése a múzeumokban. Nick Merriman a Fórum rovatban az előző számban már ismertetett *Museum of London* kiállításával foglalkozik *Looking at the People Behind the Objects* címmel. A „Peopling London” kiállítás az emigránsok Mekkájának tünteti fel Londont, hiszen a kiállítás legalább tizenhét etnikai kisebbséget mutat be mint londoni lakosokat.

A kérdéshez kapcsolódik Kathleen Benson, aki *Community Connections* című cikkében leírja, hogyan lehet érdekeltté tenni az etnikai kisebbséghez tartozókat a múzeumi munkában. Hat évi kutatómunka előzte meg és végül 1 millió dolláros költséggel készült el a „Teen Tokyo” kiállítás a Boston Childrens Museum-ban. Leslie Bedford ismer-teti a nemzetközi összefo-

gással amerikaiaknak készült, Japánról szóló kiállítást.

Paul F. Beelitz *Three Generations of Compact Storage* címmel számol be a kompakt raktározás fejlődéséről.

„Ez a leghíresebb kiállítás, ami soha nem valósult meg, amit nem látott senki és amit mégis mindenki kritizál” – írja a 95/2. szám Fórum rovatában David Resnicow a washingtoni Air and Space Museum mára elhíresült Enola Gay kiállításáról. Írásának címe: *Everybody's a Curator*. Ugyanehhez szólnak hozzá a J. V. Noble: *Controversial Exhibitions and Censorship* és H. H. Shettel: *Wouldn't Have Been Great if...?* című cikkeikkel.

Az amerikai múzeumok szervezetén egyre nehezebben igazodik el a jámbor európai. Némi fényt jelent a homályban L. K. McGrath cikke a *The ASTC Legacy and the Institute of Museum Services*. Kiderül: az ASTC nem más, mint az USA 283 tudományos-technikai (ismeretterjesztő) központjának szervezete. Anyagi támogatások megszerzésére ill. azok jobb elosztására az ASTC létrehozta az Institute of Museum Service-t (IMS), amely azonnal szülője ellen fordult. Ugyanis 1984 óta az ASTC-hez tartozó intézmények az IMS-hez befutó összegeknek, mindössze 10-16%-ából részesültek.

Két terjedelmes és gazdagon illusztrált tanulmány is foglalkozik a Holocaust Emlékmúzeum további ismertetésével: Ralph Appelbaum: *Designing an „Architecture Information”* és J. I. Freed: *The United States Holocaust Memorial Museum – A Dialogue with Memory*.

A 95/3. szám K.E. Hoagland írásával indul, aki az

előző számban, az ASTC-ről írottakra reagál.

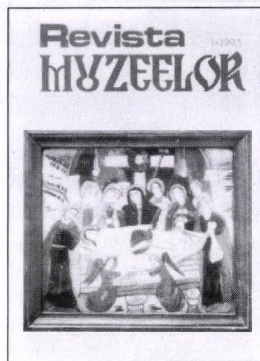
A *Collaborative Multimedia* c. írásból megtudjuk a Nebraska-i Egyetem munkatársai 6 természettudományi múzeumi intézménnyel összefogva multimedia kiállítást szerveztek „Mezozoic Monsters, Mammals and Magnolias” címmel.

A chicagói Field Museum elnöke – W. L. Boyd – *Wanted: An Effective Director* c. dolgozatában az ideális múzeumi igazgató feladatát, magatartását foglalja össze.

A 96/1. szám főszerkesztői jegyzete ismét az etnikai kisebbségek múzeumi reprezentációjára hívja fel a figyelmet. A témáról két másik cikkben is olvashatunk. Portia James a Washington-közi „bezzeg” múzeum, a Smithsonian-hez tartozó afrikai-amerikai múzeum munkatársa írta a *Community Based Identity at Anacostia Museum* c. cikket. A másik Des Griffin, a Sidney-i Australia Museum igazgatójának írása: *Previous Possessions, New Obligations* címmel. Hugh Genoways, a Nebraska-i Lincoln Egyetem professzora szerint múzeumi szakma van, de az akadémiai tudományos elismerés még várta magára. (*Museum Studies Programs Are Not Prepared for the PhD.*) Perry Ottenberg klinikai pszichiáter, *Value Conflict in Exhibitions* c. tanulmányában az utóbbi időben konfliktusokat keltő Enola Gay kiállítás pszichológiai következményeit foglalja össze.

1995 július 22 – november 26 között 900 ezer látogatója volt a chicagói Art Institute-ben a Monet kiállításnak, – olvasható Kevin Coffee kiállítási ismertetőjében. ■

Néma György



Aki figyelemmel kíséri a román tudományos élet utóbbi éveinek megnyilvánulásait és érti nehezen megfeythető és kétértelműségekben bővelkedő jelrendszerét, annak igazi csemegét jelent *Ioan Opris* írása, amely a **REVISTA MUZEELOR** (Múzeumi Folyóirat) 1993. évi első számában látott napvilágot. (57-60 p.)

Miként címe is mutatja: *„Fejezetek a nemzeti kulturális örökség drámai történetéből”* – a szerző a román muzeológia egyik legválságosabb időszakának, az 1940-es évek történéseinek igyekszik emléket állítani. Ismerteti azokat az intézkedéseket, melyeket a román kormány tisztviselői kénytelenek voltak megtenni annak érdekében, hogy a térség területi átrendezése következtében elvesztett országrészek (Bessarábia, Észak-Bukovina, Észak-Erdély), majd a háború sújtotta moldovai városok muzeális értékeit a román fennhatóság alatt maradt és a harci eseményektől viszonylag megvédett városok sebtében kialakított raktáraiba menekítsék át.

Az elvesztett erdélyi területeken lezajlott eseményekről a szerző a következőket írja: „... A drámai helyzet, amely 1940 augusztusában a bécsi diktátumot követően alakult ki, Észak-Erdélyben is határozott intézkedéseket eredményez-

zett, melyek a kulturális értékek megmentését, illetve azok biztonságba helyezését tűzték ki célul. A levéltárak és a múzeumok gyűjteményeit, valamint a közéleti emlékműveket mihamarább el kellett szállítani az átadandó területekről. Ennek a felelősségteljes feladatnak megszervezését M. Radu Budisteanu, a Kulturális és Művészeti Minisztérium államtitkára, Al. Tzigara Samurcas-ra, a múzeumok országos főfelügyelőjére bízta. Ez utóbbi 1940 szeptember 7-én lépett kapcsolatba a kolozsvári múzeumok igazgatóival, C. Daicovicu-val, D.M. Teodorescu-val és R. Vuia-val, a marosvásárhelyi gyűjtemény vezetőjével, Al. Filimon-nal, valamint Coriolan Petranu-val, az erdélyi múzeumok tiszteletbeli főfelügyelőjével, utasítva őket arra, hogy „gyűjtsenek össze minden olyan tárgyat, melyek a román állam tulajdonát képezik anélkül, hogy hozzányúljanak valamihez is ami minket (mármint a román államot) nem illet meg.” A felszólítás értelmében került sor Kolozsváron, első sorban V. Cioflec és Gh. Sion művészeti gyűjteményeinek, a régészeti, a történelmi, a levéltári anyagoknak, valamint a könyvtárak állományainak csomagolására, illetve biztonságos helyekre: Nagyszebenbe, Szelistyére, Gyulafehérvárra és Tordára való átszállítására. Ugyanabban az időben Nicolae Iorga kérte a máramarosszigeti múzeum régi szőnyegek gyűjteményének elszállítását is. Eleget téve a tudós kérésének, a minisztérium utasította Máramaros megye prefektusát, Gh. Bratan ezredest, hogy a 82 darabból álló régi szőnyeg-, és miseruha-gyűjteményt azonnal juttassa el Bukarestbe és a törvényes előírásoknak megfelelően adassa le azokat az

„I. Károly király” nevét viselő Nemzeti Művészeti Múzeum gyűjteményébe.

A marosvásárhelyi Szépművészeti Múzeum vezetője, Al. Ciupe festőművész Bukarestbe küldött jelentése szerint, eleget téve a minisztérium felszólításának, már szeptember 2-án Gyulafehérvárra küldte Nicolae Grigorescu „Ökrösszekér” című festményét, Artachino, Costin Petrescu, Pamfilopol-Dall festőművészek nyolc munkájának társaságában, elkerülve így a magyar hatóságokkal való összetűzés lehetőségét...”

Eddig az idézet. A cikk írójára – gondolom szándéka ellenére – egyoldalú megközelítésben mutatja be a korabeli eseményeket. Írásában a világ csak két részre oszlik: jókra és rosszakra, bár tudjuk, a valóság ennél sokkal árnyaltabb. Olyan kiváló tudású embertől mint Ioan Opris, ennél a nyolcvanas éveket felidéző szemléletnél valamivel többet, valamivel realitásosabb hangnemet várnánk el. Gondolom, ő is tisztában van azzal, hogy az általa idézett történet nem 1940-ben kezdődött.

Ami akkor történt, azt a korábbi évtizedek „krónikájába” kell beilleszteni. Kolozsvári példánál maradva, az 1859-ben alakult Erdélyi Múzeum hallatlanul gazdag gyűjteménye 1919 május 12-én a Tudományegyetem erőszakos átvételével a román állam tényleges hatalmába került, s az ezt követő 22 év elteltével oda jutott, hogy az erdélyi múlt legjelentősebb tárházának táján már nemigen maradt magyar szakember. Akkor ez volt az előírt politikai kurzus, de ez messze nem jelentette azt, hogy a gyűjtemények ebben a helyzetben avatatlan kezekbe kerültek volna.

Tudott dolog, hogy az idevezényelt román szakem-

berek többsége – felismerve tudományos jelentőségüket – a rendelkezésükre álló eszközökkel igyekeztek a korszerű gondozást biztosítani. Ugyanakkor a hatalom – átszervezésekre hivatkozva – már a húszas években megkezdte a gyűjtemények politikai érdekek szerint történt szétválasztását vagy egyesítését. Úgy, ahogy például 1929-ben a régészeti, a numizmatikai, a latin és a görög szakok összevonásával megalakított Klasszikus Tudományok Intézetének létrehozásával tették, melyet a román kontinuitás elméletének későbbi kidolgozója, Constantin Daicovicu neve fémjelzett.

A korabeli újságok tanúsága szerint a hatalom állandóan visszatérő témái közé tartozott az Erdélyi Múzeum gyűjteményeinek jogállása, melyet minden kétséget kizáróan román tulajdonnak tekintettek.

1939-ben Octavian Buzea, az „Ardealul” nyomdájában kiadott Kolozsvár című könyvében az egykori Ferenc József Tudományegyetem már az erdélyi románság „Alma Mater”-ének nevezi, a város múzeumainak bemutatásakor pedig ennek gyűjteményeit nemes egyszerűséggel a helyi román ősiség igazolásának tekinti. Számomra már ezért is tanulságos Opris írása, mert jó példája annak, hogy ez a szemlélet alig egy év múlva milyen radikálisan megváltozott.

1940-ben a minisztérium már kötelesek érzni a kolozsvári múzeumvezetők figyelmét külön felhívni arra, hogy a gyűjtemények evakuálása során „ne nyúljanak semmihez, ami minket – azaz a románokat – nem illet meg.” ■

Miklósi Sikes Csaba

E számunk szerzői

Bándi Gáborné dr. (1940) közéiskolai tanár, múzeumpedagógus Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Ihász István dr. (1952) közéiskolai tanár történelem-muzeológus főosztályvezető-helyettes Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Rezi Kató Gábor (1963) régész, programozó matematikus Magyar Nemzeti Múzeum Budapest
Barkóczy László dr. (1919) régész az MTA Régészeti Intézetének ny. igazgatóhelyettese, Budapest	Kaposvári Gyula (1916) közéiskolai tanár ny. múzeumigazgató Damjanich János Múzeum Szolnok	Sipos Enikő (1949) főrestaurátor Magyar Nemzeti Múzeum Budapest
Gaál Péter dr. (1939) műemléki szakmérnök főmérnök Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Jósvainé dr. Dankó Katalin (1945) régész, történész múzeumigazgató Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma Sárospatak	Timárné dr. Balázs Ágnes (1948) vegyészmérnök, főtanácsos Magyar Nemzeti Múzeum Budapest
Gedai István dr. (1934) régész, numizmata főigazgató Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Kemenczei Ágota (1968) történelem, muzeológus Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Torbágyi Melinda dr. (1955) régész főosztályvezető Magyar Nemzeti Múzeum Budapest
Hajdú Éva (1954) bölcész, újságíró Magyar Nemzet Szerkesztőség Budapest	Körmöczy Katalin dr. (1945) régész, történész főosztályvezető Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Tóth Endre dr. (1944) régész, történész főosztályvezető Magyar Nemzeti Múzeum Budapest
H. Kolba Judit dr. (1937) közéiskolai tanár, régész főmuzeológus Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Miklósi Sikes Csaba (1947) műemléki szakmérnök múzeumigazgató Városi Múzeum, Sümeg	Wollák Katalin (1952) régész főosztályvezető-helyettes Magyar Nemzeti Múzeum Budapest
Heleszta Sándor (1939) közéiskolai tanár, főosztályvezető Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Nagy Mihály dr. (1957) régész, gyűjteményvezető Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	
Horváth László (1965) történelem, múzeumigazgató Hatvany Lajos Múzeum Hatvan	Pataky Dóra (1946) építész, tervező művész Gereben és Társa Tervezőiroda Budapest	

A Magyar Képzőművészeti Főiskola és a Magyar Nemzeti Múzeum együttműködésében folyó egyetemi tárgyrestaurátorképzés 1996-ban készült diplomamunkái – válogatás a kilenc diplomázó tizenkét restaurálási munkájából

1. Bőrrel borított, papír-csipkével és textillel bélelt, vasalt láda az egeri Dobó István Múzeum gyűjteményéből restaurálás előtt. – A chest covered with leather and iron fittings, lined with paper-lace and textile from the collection of the Dobó István Museum in Eger before restoration.

2. A vasalt láda restaurálás után. A restaurálást Tóth Zsuzsanna az Országos Széchényi Könyvtár restaurátora végezte. – The chest after restoration. The work was carried out by Zsuzsanna Tóth, restorer of the Hungarian Széchényi National Library.

3. Az ópályi református templom 17. századi úrasztala restaurálás előtt. – The 17th century table of the protestant church in Ópály before restoration.

4. Az asztal fedőlapja restaurálás és retusálás után. A restaurálást Bottyán Anikó, az Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ restaurátora végezte. – The top of the table after restoration and retouch. The work was carried out by Anikó Bottyán, restorer of the State Office for Care of Monuments.

5. A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből származó, 17. századi, falba épített, írotáblával záródó szekrény fő része restaurálás előtt. – The main part of the 17th century wall-inbuilt writing-cabinet from the collection of the Hungarian National Museum before restoration.

6. A szekrényttest és az egyik faragott, festett díszítőelem restaurált állapotban. A restaurálást Hidasi Zsolt a MNM restaurátora végezte. – The main part of the writing-cabinet and one of the polychrom carved decorations after restoration. The work was carried out by Zsolt Hidasi, restorer of the HNM.

7. A Szépművészeti Múzeum lombard vázlatkönyvének egy lapja restaurálás előtt. – One page of the Lombard pattern-book of the Museum of Fine Arts before conservation.

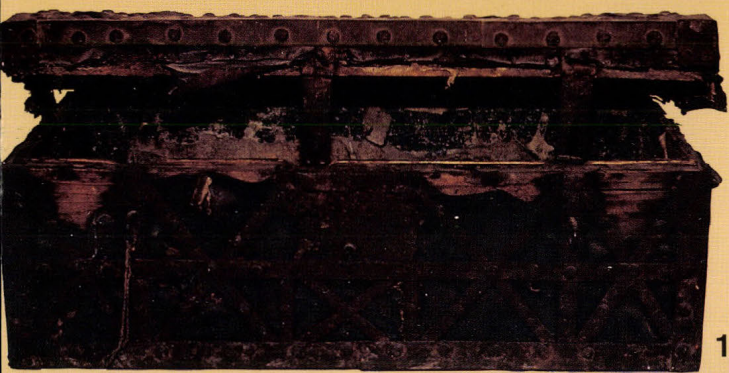
8. Ugyanaz a lap restaurálás után. A hiányzó részeket pergamenöntéssel egészítette ki Gajdó Gyula, a Szépművészeti Múzeum restaurátora. – The same page after conservation. The missing parts were completed by parchment-forming on site by Gyula Gajdó, restorer of the Museum of Fine Arts.

9. A debreceni Déri Múzeum Gyűjteményébe tartozó német reneszánsz könyv restaurálás előtt. – The German renaissance book from the collection of the Déri Museum in Debrecen before restoration.

10. A könyv restaurálás után. A restaurálást Benedek Éva a Csikszeredai Székely Múzeum restaurátora végezte. – The book after restoration. The work was carried out by Éva Benedek, restorer of the Székely Museum in Csikszereda.

11. Egy 18. századi faberakásos láda az egeri Dobó István Múzeum gyűjteményéből restaurálás előtt. – An 18th century wooden chest from the collection of the Dobó István Museum in Eger before restoration.

12. A sok kiegészítéssel ellátott láda restaurálás után. – The chest with many completed parts after restoration. The work was carried out by László Molnár, restorer of the Hungarian National Gallery.



1.



2.



3.



4.



5.



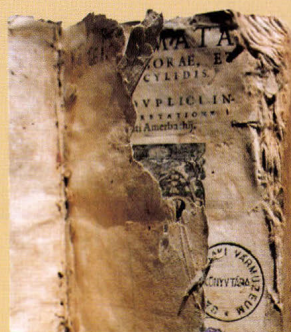
6.



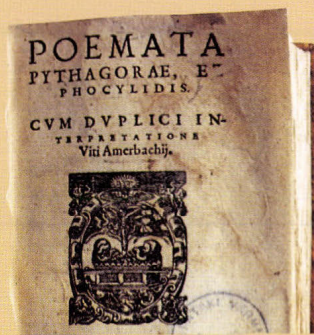
7.



8.



9.



10.



11.



12.

